

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

Υφηγητοῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας
ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ

ΗΉ
Μ
Ο
Ν
Η΄
Δ
Λ
Φ
Ν
Ι΄
Ο
Υ

ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΕΠΙΣΚΕΥΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1899

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΜΠΑΚΗ

*Πρόλκτον τῆς Θεολογίας, Διδάκτορος τῆς Φιλοσοφίας.
Διευθυντὸς τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου
καὶ Ὑφηγητὸς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας
ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.*

ΗΉ
Μ
Ο
Ν
Η΄
Δ
Λ
Φ Ν Ι΄
Ο
Υ

ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΕΠΙΣΚΕΥΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1899

ΚΑΙ ΠΑΛΙΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ
ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ

ὦ Μητὲρ ἐμή ! ὦ Μητὲρ ἁγία !

ὦς τὴν πρώτην περὶ Δαφνίου συγγραφὴν μου ἀφιέρωσα πρὸς **ΣΕ**, τὴν τὰ πάντα ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς ἀδελφοῖς δοῦσαν, οὕτω καὶ τὴν δευτέραν ταύτην, τὴν πιθανῶς τελειοτέραν τῆς πρώτης, πρὸς **ΣΕ** καὶ πάλιν ἀνατίθημι, τὴν βεβαίως ἐν τῷ τελειοτέρῳ ἤδη κόσμῳ τῶν Οὐρανῶν ὑπάρχουσαν ! **ΣΥ** νήπια, **ΣΥ** παῖδας, ὠδήγεις ἡμᾶς ἐν τῇ Μονῇ ταύτῃ, **ΣΥ** ἐνέπνευσας ἡμῖν τὴν πρὸς τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν, τὸν πρὸς τὰ Γράμματα καὶ τὰς Τέχνας ἔρωτα· **ΣΥ**, δέχου καὶ νῦν τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Ἐπιστήμης μικροῦς ἡμῶν ἀγωνάσας, **ΣΥ** δέου ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ **ΣΥ** ἐξ ὕψους ἐνίσχυσέ ἡμᾶς διὰ παντὸς τοῦ βίου, μέχρις οὗ πρὸς **ΣΕ**, τὸ παμφίλιτον, τὸ προσφιλέστατον καὶ ἀγιώτατον ἡμῖν **ΟΝ** ἐλθωμεν, ὅπως, ὡς ἐν τῇ Γῇ, οὕτω καὶ ἐν τῷ Οὐρανῷ, ἡνωμένως καὶ πάλιν καὶ ἀχωρίστως, ὑπὸ **ΣΕ**, ἐς αἰὲν ζῶμεν ἐν τῷ Θεῷ.

*Ἐτράφον ἐν αὐτῷ τῷ ἱερῷ Ναῷ τῆς Μονῆς
Δαφνίου τῇ Γ' . τῆς Λαμπροφύρου Ἀναστάσεως
τοῦ Κυρίου, 20 Ἀπριλίου 1899*

Ὁ Υἱὸς **ΣΟΥ**
ΓΕΩΡΓΙΟΣ

« ΟΥΚ ΑΦΗΣΩ ΥΜΑΣ ΟΡΦΑΝΟΥΣ »

[Ἰωάν. ιδ'. 18].

Μῆτερ ἡμῶν προσφιλὴς καὶ σεπτὴ, ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΛΑΜΠΑΚΗ
Αἶψαν σὲ ἔχει ΙΧΘΥΣ, ὃν ἀγρεῦσαι ποθοῦσα ἐν βίῳ
Ρήματα θεῖα σαύτῃ καὶ ἡμῖν τοῖς σοῖς τέκνοις προὔβαλλον
Γνώμονα βίου παντός, καὶ ζωῆς τῆς ἀλήκτου τὰ μνηστρα.
Αὖν μετέστης ἐκ γῆς, ἐορτῇ Γενεθλίων Σωτῆρος,
Ρώμην πρὸς πτῆσιν πολλὴν ἐκ νοσοῦντός Σου σκήνους ἀντλοῦσα·
ὼς ! στολὴν τὴν λευκὴν ἐνδυθεῖσα, τὸν φοῖνικα φέρεις
Τίμημα ὄντως καλὸν τῆς ἐν θλίψει μεγάλης ζωῆς Σου·
Ανεχε ἤδη καὐτόθεν ἡμᾶς πρὸς τὸν θρόνον Κυρίου.

(Γεννηθεῖσα ἐν Μουντάδῳ Τήνου, ἐκ γονέων ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑ-
ΚΗΣ ΠΛΑΤΗ, ἐκοιμήθη ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει αωζζ' τῇ ἡμέρᾳ τῶν Γενε-
θλίων τοῦ Σωτῆρος).

Ἐγγραφον ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ Ἀρκαδίου Κρήτης
τῇ 24 Σεπτεμβρίου 1898.

Ὁ πνευματικὸς Υἱὸς καὶ Ποιμὴν ΣΟΥ
Ὁ Ῥεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου

+ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

ΚΡΙΣΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΩΝ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΡΩΤΗΣ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ ΗΜΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

«With numerous plans and illustrations by George Lambachis, Ph. D., Athens. Published by Alexander Papageorgios, 1889. One vol., octavo, pp. 144. Price 5 frs. — This monograph, on the most celebrated monastery of Greece has been sent us for review from Athens, where we are glad to see, by various quotations, that the *Reliquary* is known and read. The author, who has already been mentioned in our pages as one of the founders of the Greek Society of Christian Archæology, is well qualified by a long course of study for the work he has undertaken. After completing his education and taking his degree in a German University, he studied Byzantine art under Professors C. Hayder and I. Mueller, and was then sent by the Marquess of Bute to study the monuments of the ancient Greek Church still existing in Sicily. Since then, whilst continuing his studies of Byzantine art under the patronage of the present Queen of Greece, he has been employed by her on numerous archæological journeys for the purpose of showing her interest in the preservation of the few Christian remains of antiquity that have escaped the ravages of time, and have survived to welcome the return of Christian rule in modern Hellas. With the exception of a pre-

lude to the present work on the Monastery Daphne, published by the author in 1884, we think this is the first step the author has taken towards bringing out a comprehensive treatise on Byzantine art, the materials for which, ready for the press, were shown the present writer so far back as 1885. The author, after a brief survey of the value for Archæological purposes of the remains of Christian antiquities in Greece, and of the part he has taken in rescuing them from oblivion, treats his subject under the following heads :—Bibliography, Topography, Nomenclature, History, Architecture, Frankish Additions, Mosaics. Some fifty woodcuts, which are clear and effective, give a very good idea of the style of architecture of the Church of Daphne, and of the celebrated mosaics, and the numerous monograms and symbolic figures to be found upon its walls. A folding plan at the end gives a very good idea of the peculiar arrangements of the church, the richest and most beautiful in Greece. At what exact date it was built, in Byzantine times, cannot be ascertained, but it must have soon come into the hands of the Western Church, as Martene quotes, under date 1263, from the Annals of the Order of Citeaux, irrefragable proof that the monastery of Daphne, in Greece, was inhabited by Cistercian Monks. In concluding, the author expresses his gratitude for the munificence of the Marquess of Bute, which has enabled him to bring out the work.

[The Reliquary Vol. III. No. 4. 1889 σελ. 252].

«Unter den Griechen selbst scheint Dr. *Lampakis* in Athen das regste Interesse für christliche Alterthümer am Tag zu legen. Seine der Universität Erlangen vorgelegte Inauguraldissertation behandelt die Kunstwerke des Klosters Dafni, dessen Mosaiken mit denen von Cefalù und S. Marco verglichen werden. Ich unterlasse nicht auf diesen werthvollen Beitrag zur Ikonographie der griechischen Kunst aufmerksam zu machen : allem Anscheine nach haben wir von Herrn Lampakis und der von ihm jetzt begründeten Gesellschaft für christliche Archäo-

logie in Athen eine höchstwillkommene Förderung unserer Studien zu erwarten».

[Profess. Dr. F.X. Kraus. Freiburg. i. B. Litteraturbericht. «Christliche Archäologie 1889 – 90» σελ. 10—11. Separatabdruck aus dem Repertorium für Kunstwissenschaft. XIII. Band, 6. Heft. Verlag der Union Deutsche Verlagsgesellschaft in Stuttgart 1890].

Δ α μ π ά κ η ς Γ ε ώ ρ γ ι ο ς, Χριστιανική Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ πολλῶν σχημάτων καὶ εἰκόνων. Ἐν Ἀθήναις 1889 (144 p.). 5 Mk.

«Der Verf. dieser lehrreichen Schrift ist ein junger griechischer Archäolog, der in Erlangen und Leipzig seine Studien gemacht und seitdem in seiner Heimat Gelegenheit gefunden hat. seine Kenntnisse in der Erforschung der Denkmäler, seiner Heimat zu verwerthen. Wenn er in der Einleitung auf den archäologischen Reichthum Griechenlands hinweist und daneben die Thatsache berichtet, dass ihn die erfreulichen Anfänge einer Organisation der christlich-archäologischen Arbeiten bald aus Mangel an Theilnahme untergegangen sind, so bedauern wir das ganz mit ihm. Die christliche monumentale Archäologie des Ostens ist uns noch ein Buch mit *sieben* Siegeln, trotz einzelner tüchtiger Forschungen neuester Zeit. Es wäre zunächst Pflicht der dortigen Archäologen, entschlossen das dunkle Gebiet zu betreten. An Mitarbeit auf unserer Seite wird es dann nicht fehlen. Den Inhalt dieser Monographie bildet das Kloster Dafni in Attika in der Nähe von Athen, genauer die Kirche desselben. Nachdem der Verf. die örtlichen Verhältnisse geschildert, stellt er den Namen Dafni oder Μονὴ τοῦ Δαφνίου fest. Die Meinung Burnouf's wonach Δαφνίου aus Δελφίνου entstanden, weist er mit Recht ab, ebenso die Klosterlegende, welche den Ursprung des Klosters von einer gewissen Δάφνι herleitet. Vielmehr erklärt sich jene Bezeichnung aus einem Heiligthum des daphnischen Apollo, das hier stand. Im Laufe der Zeit hatten die Baulichkeiten gelitten erst seit 1888 haben geschickte und ungeschickte Hände Untersu-

lude to the present work on the Monastery Daphne, published by the author in 1884, we think this is the first step the author has taken towards bringing out a comprehensive treatise on Byzantine art, the materials for which, ready for the press, were shown the present writer so far back as 1885. The author, after a brief survey of the value for Archæological purposes of the remains of Christian antiquities in Greece, and of the part he has taken in rescuing them from oblivion, treats his subject under the following heads:—Bibliography, Topography, Nomenclature, History, Architecture, Frankish Additions, Mosaics. Some fifty woodcuts, which are clear and effective, give a very good idea of the style of architecture of the Church of Daphne, and of the celebrated mosaics, and the numerous monograms and symbolic figures to be found upon its walls. A folding plan at the end gives a very good idea of the peculiar arrangements of the church, the richest and most beautiful in Greece. At what exact date it was built, in Byzantine times, cannot be ascertained, but it must have soon come into the hands of the Western Church, as Martene quotes, under date 1263, from the Annals of the Order of Cîteaux, irrefragable proof that the monastery of Daphne, in Greece, was inhabited by Cistercian Monks. In concluding, the author expresses his gratitude for the munificence of the Marquess of Bute, which has enabled him to bring out the work.

[The Reliquary Vol. III. No. 4. 1889 σελ. 252].

«Unter den Griechen selbst scheint Dr *Lampakis* in Athen das regste Interesse für christliche Alterthümer am Tag zu legen. Seine der Universität Erlangen vorgelegte Inauguraldissertation behandelt die Kunstwerke des Klosters Dafni, dessen Mosaiken mit denen von Cefalù und S. Marco verglichen werden. Ich unterlasse nicht auf diesen werthvollen Beitrag zur Ikonographie der griechischen Kunst aufmerksam zu machen: allem Anscheine nach haben wir von Herrn Lampakis und der von ihm jetzt begründeten Gesellschaft für christliche Archäo-

logie in Athen eine höchstwillkommene Förderung unserer Studien zu erwarten».

[Profess. Dr. F.X. Kraus. Freiburg. i. B. Litteraturbericht. «Christliche Archäologie 1889 – 90» σελ. 10—11. Separatabdruck aus dem Repertorium für Kunstwissenschaft. XIII. Band, 6. Heft. Verlag der Union Deutsche Verlagsgesellschaft in Stuttgart 1890].

Λ α μ π ῆ κ η ς Γ ε ὄ ρ γ ι ο ς, Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ πολλῶν σχημάτων καὶ εἰκόνων. Ἐν Ἀθήναις 1889 (144 p.). 5 Mk.

«Der Verf. dieser lehrreichen Schrift ist ein junger griechischer Archäolog, der in Erlangen und Leipzig seine Studien gemacht und seitdem in seiner Heimat Gelegenheit gefunden hat. seine Kenntnisse in der Erforschung der Denkmäler, seiner Heimat zu verwerthen. Wenn er in der Einleitung auf den archäologischen Reichthum Griechenlands hinweist und daneben die Thatsache berichtet, dass ihn die erfreulichen Anfänge einer Organisation der christlich-archäologischen Arbeiten bald aus Mangel an Theilnahme untergegangen sind, so bedauern wir das ganz mit ihm. Die christliche monumentale Archäologie des Ostens ist uns noch ein Buch mit *sieben* Siegeln. trotz einzelner tüchtiger Forschungen neuester Zeit. Es wäre zunächst Pflicht der dortigen Archäologen, entschlossen das dunkle Gebiet zu betreten. An Mitarbeit auf unserer Seite wird es dann nicht fehlen. Den Inhalt dieser Monographie bildet das Kloster Dafni in Attika in der Nähe von Athen, genauer die Kirche desselben. Nachdem der Verf. die örtlichen Verhältnisse geschildert, stellt er den Namen Dafni oder Μονὴ τοῦ Δαφνίου fest. Die Meinung Burnouf's wonach Δαφνίου aus Δελφίνου entstanden, weist er mit Recht ab, ebenso die Klosterlegende, welche den Ursprung des Klosters von einer gewissen Δάφνι herleitet. Vielmehr erklärt sich jene Bezeichnung aus einem Heiligthum des daphnischen Apollo, das hier stand. Im Laufe der Zeit hatten die Baulichkeiten gelitten erst seit 1888 haben geschickte und ungeschickte Hände Untersu-

chungen und Restaurirungen vorgenommen. Was der Verf. S. 73 f. über solche rohen Ungeschicklichkeiten mittheilt, hält man im J. 1888 kaum noch für möglich. Aus der Architektur wird der einleuchtende Schluss gemacht, dass das Kloster im 10. Jahrhundert errichtet worden ist. Darauf beschreibt der Verf. sorgfältig die Bauformen der Kirche, die ein Kuppelbau, errichtet auf dem Grundrisse eines griechischen Kreuzes, ist. Eine gewisse Aehnlichkeit mit der Hagia Sophia, die hier entdeckt wird, leuchtet ein. Grösseres Interesse nehmen die Mosaiken in Anspruch, die eingehend beschrieben werden. Sie finden sich im Narthex, im Hauptschiff, in der Kuppel, im Chor und einigen anderen Räumen und stellen entweder Scenen aus dem Leben des Heilandes und der Maria oder Einzelfiguren, Propheten und Heilige, vor. Beachtenswerth ist ein mächtiges Christusbild mit einem herkulischen Haupte. Überhaupt laden diese Mosaiken in hohen Stande zu einem vergleichenden Studium ein. Was der Verf. von Skizzirungen derselben mittheilt und die sonstigen Zeichnungen des Buches gewähren wohl eine allgemeine Orientirung, genügen aber nicht, um feste Urtheile darauf zu bauen. Es ist eben dem Verf. leider nicht vergönnt gewesen, die Publication mit dem entsprechenden, bildlichen Hilfsmaterial auszustatten. Wir sind auf den Text angewiesen, und dieser erweist sich als ein trefflicher Instruktor, der ein Recht auf unsere Anerkennung hat. Möge es dem Verf. vergönnt sein, mit seinem Interesse und seinem Wissen der christlichen Archäologie auch ferner zu dienen.

Greifswald

VICTOR SCHULTZE

[Theologisches Litteraturblatt. Leipzig. 1890. no. 29 *σελ.* 280-281].

«Man darf nicht ausser Acht lassen, dass im Westen schon seit drei Jahrhunderten die Forschung den Resten des Alterthums nachgeht, dagegen im Orient erst in neuerer Zeit und nur sporadisch. Im Lande selbst ist auch heute noch das Interesse ein *äusserst geringes*, und wirkliche Kenntniss fast

gar nicht vorhanden. Soweit sich aus der Literatur urtheilen lässt, ist *Georgios Lampakis* in Athen, der Verfasser einer guten Monographie des Klosters Daphni, der *einzig schulmässige Kenner*. Nichts charakterisirt die Lage besser als die Thatsache, dass seine vor einigen Jahren unternommenen Bemühungen, in Athen ein christliches Museum zu schaffen, nach scheinbar günstigen Anfängen vollständig scheiterten.»

[Die christliche Alterthumswissenschaft im letzten Jahrzehnt. Von Dr. Victor Schultze, Professor an der Universität Greifswald].

Über das Kloster Daphni zwischen Athen und Eleusis ist soeben eine Monographie in neugriechischer Sprache von Georg Lampakis (Γ. Λαμπάκη, *Χριστιανική Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου*, Athen, Papageorgios. 1889. 8. 144 S.) erschienen. Die mit einer Grundrisstafel der Kirche und zahlreichen Textabbildungen ausgestattete Schrift enthält in sorgfältiger Zusammenstellung die Litteratur über Daphni sowie die Schicksale des Klosters bis in die neueste Zeit, eine eingehende Beschreibung des vom Verfasser in das 10. Jahrhundert gesetzten Baues mit den daselbst befindlichen Inschriften und Malereien und schliesslich eine ausführliche Darlegung über die berühmten Mosaiken, deren Restaurirung nebenbei, wie kürzlich verlautete, von der griechischen Regierung in Angriff genommen ist. Das Buch ist ein Vorläufer einer umfassenden Arbeit über die in Attika erhaltenen Reste des christlichen Altertums, über die es eine Übersicht vorausschickt, und ein willkommenes Zeichen dafür, dass man in Griechenland nunmehr auch den Denkmälern der christlichen Epoche, an denen das Land so reich ist, erhöhte Aufmerksamkeit zuwendet.

[Zeitschrift für Bildende Kunst. 1890. Heft. 4. σελ. 416]

«Il Comm. de Rossi presentò un'importante monografia del signor Professore Giorgio Lampakis di Atene sopra il monastero di Dafni situato poco lungi da quella città. L'opera ha per titolo: ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

ΔΑΦΝΙΟΥ ed è arricchita di tavole e di incisioni nel testo, rappresentanti architetture, figure in mosaico, monogrammi varii del nome di Cristo, anche complicati col triangolo simbolo della divina triade, sculture ornamentali, iscrizioni. L'edificio preso ad illustrare dal Lambakis appartiene al medio evo e contiene monumenti preziosi d'arte cristiana ed anche iscrizioni latine del tempo delle crociate, essendo stata quella chiesa in potere dei monaci Cisterciensi dal secolo XIII al XV. La monografia del Lambakis è accuratissima ed assai ricca di particolari, e di notizie generali intorno alla cristiana archeologia.

Il riferente encomiò poi in modo speciale questo lavoro, come primo saggio degli studii di una società di archeologia cristiana fondata testè in Atene; alla quale nuova istituzione il nostro presidente mandò il saluto fraterno della società romana, che già novera l'anno quindicesimo ed il terzo lustro della sua vita.»

[La Voce della Verità. Roma. 1890. No. 66.]

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ, par LAMPAKIS (Georges), docteur en Philosophie, Athènes. volume in-8°, de 144 pages avec gravures, drachmes 5.

L'AUTEUR de ce très savant ouvrage M. Lampakis, est second secrétaire de Sa Majesté la Reine des Hellènes Olga, de cette noble et pieuse reine qui donne religieusement son temps aux hôpitaux pour la consolation des malades et des malheureux et aux œuvres de bienfaisance.

Monsieur le docteur Lampakis est le premier qui a introduit en Grèce les études sur l'archéologie chrétienne et il les poursuit avec une ardeur et un enthousiasme vraiment scientifiques. Par son initiative, une Société d'archéologie chrétienne s'est constituée à Athènes pour l'encouragement et la propagation de ses études; au Musée de cette Société M. Lampakis a offert une collection particulière très précieuse d'objets d'archéologie chrétienne.

Ce très important travail, qui fait partie d'un traité plus étendu, encore inédit, *Sur les antiquités chrétiennes de l'Attique* sous le titre : Αἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ Χριστιανικαὶ ἀρχαιοότητες, est le premier publié en grec, qui traite cette matière ; il fait le plus grand honneur à l'auteur laborieux et à la Grèce elle-même. Le savant auteur commence par développer la valeur de ces études au point de vue religieux et scientifique, tout en soutenant avec raison et ardeur la grande utilité de ces études au point de vue national grec ; ensuite il traite de la multitude et de l'importance des monuments chrétiens en Grèce et de leur état actuel.

Enfin, à la page 15 commence l'ouvrage principal *sur le monastère de Daphni*, divisé ainsi : Bibliographie (pp. 15 à 22) ; topographie (pp. 23 à 35) ; Le nom Daphni (pp. 36 à 39) ; histoire dès la création du monastère Daphni jusqu'à nos jours (pp. 40 à 76) ; architecture du temple (pp. 77 à 108) ; additions françaises (p. 109) ; mosaïques du temple (pp. 110 à 138) ; table de division du livre (p. 140) ; table analytique (pp. 141 à 144) ; et à la fin un plan indiquant l'architecture du temple.

En général, les descriptions de l'auteur sont très claires et très précises ; le style choisi, les connaissances très profondes et le zèle indomptable. Ses études surtout sur les périodes de l'architecture chrétienne, d'après les styles sont merveilleuses (pp. 77 à 110) ; et ses précieuses découvertes, que les ornements céramoplastiques des temples représentent les monogrammes du nom de JÉSUS-CHRIST (pp. 84 à 87), sont de la plus haute importance.

Nous attendons avec intérêt l'apparition de son très intéressant ouvrage *Sur les antiquités chrétiennes de l'Attique*.

G. A. C.

[Revue de l'Art Chrétien. Paris. Avril. 1892. Tôm. III].

15. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑΜΠΑΚΗΣ Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς μονῆς Δαφνίου. (Georges Lampakis. *Archéologie chrétienne du mo-*

nastère de Dafni). Athènes, Papageorgios, 1889. In-8°, 144 p. Nombreuses illustrations.

Le monastère de Dafni—l'ancienne abbaye bénédictine de *Delphiné*—situé sur la Voie sacrée, à mi-chemin d'Athènes et d'Éleusis, est, avec l'église de Saint-Luc en Phocide, le monument le plus important de l'art byzantin qu'ait conservé le sol de la Grèce. Cette intéressante relique a beaucoup souffert en 1821 de l'incendie allumé par les Turcs, et dans ces dernières années d'une malencontreuse installation d'hôpital, suivie d'un ouragan et de plusieurs tremblements de terre. Les restaurations effectuées en 1888 par l'éphorie générale ont, d'après M. L., fait plus de mal que de bien ; le mosaïste italien Novelli, appelé en 1889 pour restaurer les mosaïques de l'intérieur—les plus belles peut-être qui existent—a laissé sa tâche inachevée. Deux jeunes architectes anglais, MM. Schulz et Barnsley, ont fait récemment un séjour prolongé dans le monastère ; ils ont levé des plans précis et exécuté d'après les mosaïques d'excellentes copies à l'aquarelle, que nous avons vues à Athènes et qui ne tarderont pas sans doute à être publiées. En attendant cet ouvrage de grand luxe, le travail plus modeste de M. L. sera le bien venu de tous les archéologues.

L'auteur est un dévot de l'art byzantin ; il s'efforce d'en ranimer l'étude en Grèce et il est l'un des fondateurs de la *Société d'archéologie chrétienne* d'Athènes qui est appelée à rendre de réels services. La monographie résume, complète et rectifie toutes les publications antérieures sur le sujet. A un historique très développé succède une description soignée de l'architecture du temple, de sa décoration *céramoplastique* (M. L. a reconnu **le premier**, dans les ornements en brique encastrés dans les murs, des variantes plus ou moins compliquées du monogramme du Christ) et enfin de ses incomparables mosaïques. M. L. place la construction de l'église au *x^e* siècle et non au *xiiie*, comme la plupart de ses devanciers (le monastère est mentionné pour la première fois en 1263) ;

il considère les colonnes du *Narthex* comme une addition postérieure, « d'époque barbare »: c'est un point sur lequel il est permis de conserver des doutes. L'ouvrage est fécond en aperçus généraux sur l'art byzantin, qui gagneraient peut être à être débarrassés d'une bibliographie encombrante et de termes germaniques (*sic*) placés entre parenthèses. Les plans et croquis fournissent d'utiles indications. Les amis de l'archéologie chrétienne partageront leur reconnaissance entre l'auteur et le marquis de Bute, aux frais duquel a été imprimé l'ouvrage (1).

ALEXIS

[Revue des Études grecques. Tom. V. Paris. 1892 σελ. 151-152].

Ὁ ἐν Βουδαπέστη αἰδέσιμος καθηγητὴς τῆς κλασσικῆς φιλολογίας καὶ ιστοριογράφος κ. Benedek Csaplar ἐν τῷ «Katholikus Szemle» 1891. V. füzet σελ. 828 – 835. Οὐγγριστὶ ἐδημοσίευσεν ἑκτενῆ καὶ εὐμενεστάτην κρίσιν, ἣν Γερμανιστὶ χάριν ἡμῶν καὶ μεταφράσας, ἔπεμψεν ἡμῖν (τῷ 1892. VI. 9) ὁ εὐγενὴς οὗτος Καθηγητὴς. Περὶ τοῦ Καθηγητοῦ τούτου, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἔργου ἡμῶν, ὁ ἀλήστου μνήμης Ἀρχιμανδρίτης Γρ. Γῶγος, τῇ 13 Νοεμβρίου 1891, ἔγραφεν ἡμῖν τάδε: «Ὁ ἀξιοσέβαστος Csaplar Benedek, ἱερεὺς τὸ ἀξίωμα καὶ ἐπιφανέστατος Οὐγγρος συγγραφεὺς καὶ Καθηγητὴς ἐνταῦθα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας, μελετήσας ἐπισταμένως καὶ ἐκτιμήσας δεόντως τὴν περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀρίστην Ὑμῶν πραγματείαν, ἣν ἐγὼ ἔδωκα πρὸς ἀνάγνωσιν τῷ φιλλέλῃνι τούτῳ ἀνδρὶ, ἔγραψε τελευταῖον βιβλιογραφίαν εὐμενεστάτην καὶ λίαν ἐπαινετικὴν ἐν τῷ σήμε-

(1) Ὁ πεπαιδευμένος Μαρκήσιος Bute μετ' ἰδιαζούσης ἀγάπης ἀσχολούμενος εἰς τὰς Χριστιανικὰς Ἀρχαιοτάτας, τιμῶν δὲ λίαν καὶ τὰς ἐμὰς μικρὰς μελέτας, διὰ τῆς ἀπὸ 29 Μαΐου 1889 πρὸς με ἐπιστολῆς αὐτοῦ, κατέβαλεν ἅπασαν τὴν δαπάνην τῆς πρώτης ἡμῶν συγγραφῆς διὰ δὲ τῆς ἀπὸ 3 Ἰουλίου ἰδίου ἔτους ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ πρωτοτύπῳ ταύτῃ ἀναγνώσει τῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων τοῦ ἱεροῦ μονογράμματος τοῦ Ἱησοῦ κτλ. κατέθετο ἡμῖν καὶ ἕτερον χρηματικὸν ποσόν, πρὸς ἐξακολούθησιν ὁμοίων Χριστιανικῶν Ἀρχαιολογικῶν σπουδῶν καὶ ἐρευνῶν.

ρον ἀποστελλομένῳ ὑμῖν ἀξιολόγῳ Οὐγγρικῷ περιοδικῷ τοῦ ἠθικο-
θηρησκευτικοῦ Συλλόγου τοῦ Ἀγίου Στεφάνου».

Ἐν ἰδιαιτέρᾳ δὲ ἐπιστολῇ, περὶ τοῦ ἔργου ἡμῶν τούτου, ὁ πολὺς
ἐν τοῖς γράμμασι καὶ τῇ Θεολογικῇ μορφώσει Ἀρχιμανδρίτης Γρη-
γόριος Γῶγος, εὐδοκῶν ἔγραφεν ἡμῖν ταῦτα.

Πρὸς τὸν Ἑλλόγιμον Κύριον Γεώργιον Λαμπάκην, Διδάκτορα τῆς Φι-
λοσοφίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας. — Εἰς Ἀθήνας.

Βουδαπέστη τῇ 7 Σεπτεμβρίου 1890.

Τὴν Ὑμετέραν Ἑλλογιμότητα ὑπερήδιστα κατασπάζομαι.

Μετὰ πλείστης εὐγνωμοσύνης ἐκομισάμην μετὰ τοῦ ἐπιστολικοῦ
δελταρίου, τὴν Χριστιανικὴν Ἀρχαιολογίαν τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἔργον
σοφὸν καὶ περισπούδαστον τῆς Ὑμετέρας Ἑλλογιμότητος, ἥτις κα-
τέθετο ἀληθῶς φαινήν κρηπίδα εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι μελλούσας συγ-
γραφάς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ὑπὲρ ἧς ἐργάζεσθε μόνος καὶ
ἀγωνίζεσθε μετὰ ζήλου ἀξιοθαυμάστου, ἀλλὰ δὴ καὶ μετὰ ἐπιστη-
μονικῆς γνώσεως καὶ ἀκριβείας.

Μετὰ τοῦ καθηγητοῦ Κυρίου Ἰ. Τέλφου θὰ γνωρίσωμεν εἰς τοὺς
ἐνταῦθα ἐραστὰς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τοὺς ἄλλους σο-
φοὺς ἄνδρας, τὸ ὥραϊον Ὑμῶν σύγγραμμα, ὅπερ τιμᾷ, ἀναντιρρήτως,
τὴν ἡμετέραν Πατρίδα.

Ἐμὲ τε καὶ τοὺς ἐνταῦθα ἀναγνόντας αὐτό, κατέθελξαν ἢ τε λε-
κτικὴ αὐτοῦ χάρις καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐν γένει διάταξις καὶ γνῶσις.

Ἐν τούτοις εὐχόμενος Ὑμῖν τὰ κράτιστα ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος
καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν δυστυχῶν ἀδελφῶν, ὑπὲρ ὧν τοσοῦτον
εὐγενῶς καὶ προθύμως μεριμνᾶτε καὶ κοπιᾶζετε διατελῶ ὀλοπρόθυμος

τῆς Ὑμετέρας Ἑλλογιμότητος φίλος

ΓΡ ΓΩΓΟΣ, Ἀρχιμανδρίτης

Ὁ ἐν Ἐρλάγγῃ βαθὺς γνώστης τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης Dr.
Markus Zucker (Universitätsbibliothekar) γράφει ἡμῖν (6 Φεβρουα-
ρίου 1890) ὅτι διὰ τοῦ ἔργου τούτου ἐποιήσαμεν τὴν ἀρχὴν ὅπως ἡ
Ἀρχαιολογία τῆς Βυζαντιανῆς τέχνης τεθῇ *ἐπὶ ρίας ἀσφαλοῦς βάσεως*,
εὐχεταὶ τὴν ἐξακολούθησιν ὁμοίων ἔργων, καὶ νομίζει ὅτι ὀφείλεται
ἡμῖν ἡ εὐγνωμοσύνη πάντων τῶν περὶ τὴν Βυζαντιανὴν τέχνην ἀσχο-

λουμένων. («Sie haben damit einen Anfang gemacht die Archæologie der byzantinischen Kunst *auf eine sichere Basis zu stellen*, und es ist nur zu wünschen, dass sie weitere derartige Arbeiten folgen lassen können... Des Dankes aller derer, die sich für byzantinische Kunst interessiren, dürfen Sie gewiss sein»).

Ὁ δὲ σοφὸς καὶ ἔνθερμος τῶν Ἑλλήνων φίλος Dr. Jwan von Müller, καὶ ἡμέτερος Καθηγητὴς ἐν Ἐρλάγγῃ, νῦν δὲ Καθηγητὴς ἐν τῷ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίῳ γράφει ἡμῖν (20. VIII. 89.) ὅτι ἡ συγγραφὴ ἡμῶν *ἵνα ἐνδιαφέρουσα* οὖσα, θέλει παράσχει πολλὴν τὴν χαρὰν εἰς τοὺς γνώστας τοῦ κλάδου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας. («und den Kennern der christlichen Archæologie viele Freude machen wird»).

Ὁ πολὺς F. X. Kraus ὁ διάσημος οὗτος Καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς τῆς «Real-Encyclopädie der Christlichen Alterthümer». (Freiburg i. B. 19 Μαΐου 1890) μετὰ χαρᾶς τὴν συγγραφὴν ταύτην δεξάμενος, καλεῖ ταύτην ὡσαύτως «*συγγραφὴν ἵνα ἐνδιαφέρουσαν*».

Ὁ ἐν Prag Καθηγητὴς κ. Alvin Schultz (23 Φεβρ. 1890) ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῆς συγγραφῆς ταύτης χαίρει, λέγει, μεγάλως, διότι ἐπὶ τέλους (endlich) ἤρξατο νὰ δίδεται παρ' ἡμῖν *προσοχὴ* καὶ εἰς τὰ *μνημεῖα τῆς Χριστιανικῆς τέχνης*.

Ὁ ἐν Königsberg Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Dehio (24 Μαρτίου 1890.) ὀνομάζει τὸ ἔργον ἡμῶν «*πλήρες ἀξίας ἔργον*», θεωρῶν τοῦτο ἀπαρχὴν ἐτέρων συνεχῶν σπουδῶν, ἐπὶ θέματος τοσοῦτον μέχρι τοῦδε ἡμελημένου.

Ὁ ἐν Βερολίνῳ Καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. E. Dobbert, (2 Μαρτίου 1890.) ἐν λίαν φιλόφρονι ἐπιστολῇ αὐτοῦ ὀνομάζει τὴν συγγραφὴν ταύτην «*ἔργον πλουσίας διδασκαλίας*».

Ὁ κολασσὸς δὲ τῶν ἐν Ῥώμῃ Χριστιανικῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν κ. Giovanni Battista de Rossi γράφων ἡμῖν τῇ 28 Φεβρουαρίου 1890, ὀνομάζει τὴν συγγραφὴν ἡμῶν ταύτην «*σοφὴν καὶ ἐνδιαφέρουσαν μονογραφίαν*» (dotta ed importante monographia) καὶ ὅτι ἀνεκοίνωσε τὸ *ἐξέχον ἡμῖν τοῦτο βιβλίον* (egregio libro) ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἀσχολουμένων εἰς τὰς μελέτας τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας (alla conferenza dei cultori di Archeologia cristiana).

Ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Ρώμης Καθηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας κ. Mariano Armellini γράφει ὅτι τὸ ἔργον ἡμῶν τοῦτο ἀληθῶς ἐξέρχεται τῶν συνήθων ἔργων, ἔνεκα τῶν ἐνδιαφερουσῶν ἀνακαλύψεων, αἵτινές εἰσι βεβαίως ἀπαρχὴ ὁμοίων τοιούτων ἀνακαλύψεων ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἱερὸν μονόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐτέρων χωρίων τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἅτινα ἐν κεραμοπλαστικῇ διακοσμήσει τίθενται ἐξωτερικῶς ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν Βυζαντιακῶν Ναῶν.

Συγχαίρων δ' ἡμῖν ὀνομάζει τὴν συγγραφὴν ἡμῶν ταύτην ἔργον σοφώτατον. («Il quale (lavoro) veramente esce dall'ordinario per le importanti scoperte che saranno certo seme di molte altre circa i monogrammi del Santo nome di Gesù ed i testi scriturali posti fuori i muri delle chiese bisantine.

Se la mia opinione val qualche cosa io non ho altro che a rallegrarmi di cuore con lei pel Suo dottissimo lavoro»).

Ὁ Ἐπίσκοπος Κανταβρηγίας δι' ἰδίας αὐτοῦ ἐπιστολῆς (Lambeth Palace. London. 23 Δεκεμβρίου 1890) ἐκτιθέμενος τὸ ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον καὶ τὴν σπουδαιότητα τῶν Χριστιανικῶν ἀρχαιολογικῶν ἔρευνῶν, μάλιστα ὡς πρὸς τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας, θεωρεῖ ὑμᾶς εὐτυχεῖς, τοιαύτην πλουσίαν συλλογὴν ὕλικου παρ' ἡμῖν ἔχοντας (you are fortunate in having so rich a store of materials close at hand) ἐνθέρμους δὲ διαπέμπει εὐχὰς ἐπὶ τῇ προαγωγῇ καὶ ἀναπτύξει τοῦ σκοποῦ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ὁ ἐν Πετροπόλει εὐγενὴς τοῦ κλάδου γνώστης Prince, Abamelek Lazarev, τῇ 20 Αὐγούστου 1890, γράφει ἡμῖν ὅτι διὰ τοῦ ἔργου ἡμῶν τούτου ὀξυδερκῶς ἐφωτίσαμεν πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, φρονεῖ δ' ὅτι τοῦτο ἔσται πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ἔργον διὰ τοὺς ἐν Ῥωσσίᾳ σοφοὺς. («Votre ouvrage a sagacement éclairé beaucoup de points obscurs de l'archéologie chrétienne, aussi serat-il de plus grand intérêt pour nos savants»).

Ὁ ἀληθῶς δὲ ἐν ποικίλῃ μαθήσει καὶ ἀλγίστου μνήμης σοφὸς Ῥώσος Ἀρχιμανδρίτης Ἀντωνῖνος, ἐνθερμος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας φίλος καὶ ἐμβριθὴς ἀρχαιολόγος, ὁ πρῶτος μελετήσας τὰς Χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Παρθενῶνος, τῶν Προπυλαίων τοῦ Θησείου κλ. ἐν εὐγενεῖ

βεβαίως ἐκφράσει καὶ ὑπερτιμήσει, ἐπὶ τῇ συγγραφῇ ταύτῃ ἀποδίδωσιν ἡμῖν τὸν τίτλον τοῦ σοφοῦ ἀρχαιολόγου, ὅστις κυριολεκτικῶς ἀνήκει αὐτῷ, οὐχὶ δὲ ἡμῖν τοῖς κυριολεκτικῶς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν μοίρᾳ ἀσπάλακος κατακειμένοις.

Ἀπὸ τῆς μακρᾶς δὲ ἐπιστολῆς αὐτοῦ ταύτης, χάριν τῆς ἱστορίας ἀποσπῶμεν τὰ ἐξῆς περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου, σαφῶς καταδεικνύοντα τὸ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ἐν γένει τέχνην εὐγενὲς καὶ ἐνθερμον τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρὸς ἐνδιαφέρον.

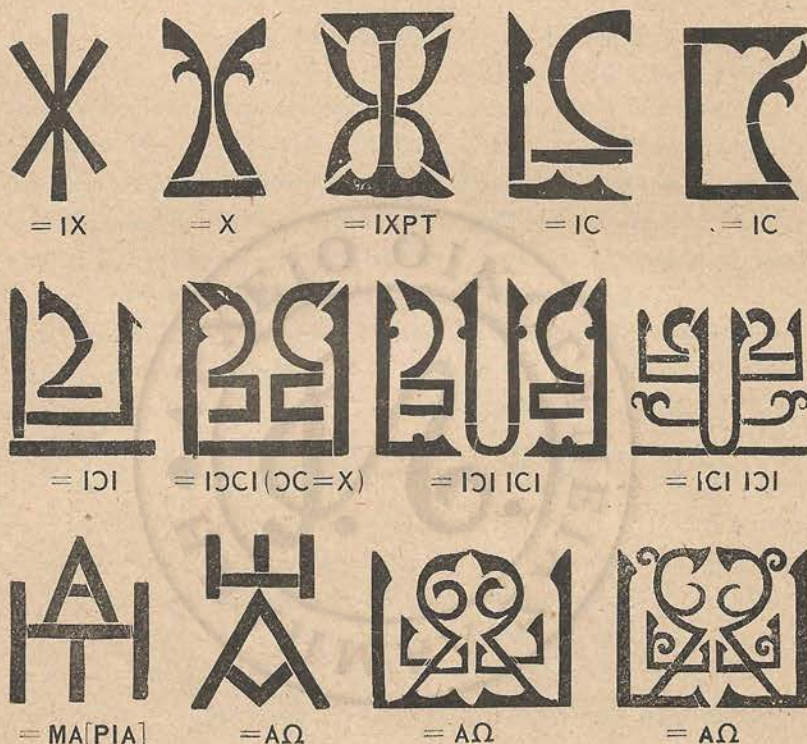
«...ὁμολογητέον ὅμως, ὅτι ἐν διαστήματι τῆς δεκαετοῦς διαμονῆς μου Ἀθήνῃσι, οὔτε ἔπαυσα οὐδὲ μίαν οὕτως εἰπεῖν ἡμέραν καταφλεγόμενος ὑπὸ τῆς λύπης ἕνεκα τῆς ἀξιοδακρύτου καταστάσεως τοῦ λαμπροῦ καὶ περιπόστου λειψάνου τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τοῦ ναοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἐπιλεγομένου Δαφνίου. Κατὰ τὸ 1850ον ἔτος ἐπισκεφθεὶς τὴν πρώτην φορὰν τὴν ἀναξιοπαυθοῦσαν οἰκοδομήν, καὶ ἰδὼν ἐκεῖσε ἐντὸς αὐτῆς ἀγροποιομένας τινὰς, ῥίπτοντας πετράδια εἰς τὰ πολυτιμώτατα μωσαϊκὰ τῶν τοίχων καὶ θόλων, πικρῶς ἐκλαυσα ἐπὶ τῇ τύχῃ αὐτῶν, λίαν δὲ ἐχάρην μαθὼν μίαν ἡμέραν (μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ καιροῦ) ἐκ τοῦ στόματος ἑνὸς Γερμανοῦ (τοῦ τότε ἡμετέρου ζωγράφου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου) (1) σχέσεις τινὰς ἔχοντας πρὸς τὴν τότε Αὐλὴν, ὅτι ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης ἡ Βασίλισσα Ἀμαλία, ὑπέικουσα εἰς τὰς εὐχὰς καὶ παραστάσεις ἐμοῦ τε καὶ τοῦ ἰδίου ζωγράφου, ἀπεφάσισεν ἐξοδεύειν ἐξ ἰδίων Αὐτῆς ἐτησίως 10 χιλιάδας δραχμὰς, εἰς ἐπισκευὴν τῆς ἐν λόγῳ Ἐκκλησίας».

«Τί ὁ ἀπέγινεν, ἀγνοῶ. Κατὰ τὸ 1878 ἔτος παρεπιδημῶν ἐν τῇ προσφιλεστάτῃ μοι Ἑλλάδι καιρὸν τινα, ἐπεσκέφθην καὶ πάλιν, καὶ οὐχὶ ἄπαξ τὴν μονὴν Δαφνίου, ἣν παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα εὖρον εἰς τὴν ἰδίαν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, διατηρουμένην ὅπως οὖν ὑπὸ τινων εὐλαβῶν καὶ πτωχῶν γυναικῶν, καὶ ἀπελπισμένως ἀπεχαιρέτισα αὐτήν. Ὁ ἐπακολουθήσας καταστρεπτικὸς σεισμὸς ἐδικαιολόγησε τὸ πενθρόν μου αἶσθημα. Εἶθε διὰ τῶν Ὑμετέρων προσπαθειῶν σωθῇ τὸ εἰσέτι μένον ἐκ τοῦ λαμπροῦ καὶ μοναδικοῦ Χριστιανικοῦ μνημείου τῆς πρώτης χιλιετηρίδος ! »

Ἡ πασῶν ὅμως τῶν ἐπιστολῶν σπουδαιοτάτη, διὰ τὸ σοφὸν καὶ

(1) Ἐννοεῖ τὸν Λαυδοδίκον Θεόφιλον, ὃν τὰ κατ' αὐτὸν καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐδημοσιεύσαμεν ἤδη ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς ἐν Ζαππείῳ Ἐκθέσεως τοῦ 1891.

λαμπρὸν περιεχόμενον τῶν ἐν αὐτῇ θεωριῶν περὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν ὡραίων τεχνῶν, τῶν ἀναγωγικῶν τύπων καὶ τῆς ἀναγωγῆς ὕλης, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑφ' ἡμῶν τὸ πρῶτον ἀναγνωσθέντα κεραμοπλαστικὰ κοσμήματα τοῦ ἱεροῦ Μονογράμματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Α καὶ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως κτλ. ὡς εἰσὶ ταῦτα

τὰ ἐξῶθεν τῶν Βυζ. Ναῶν τιθέμενα (1) ἡ πασῶν λέγομεν τῶν ἐπιστολῶν σπουδαιότητα, ἐστὶν ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Πετροῦπόλει διασήμε

(1) Περὶ τούτων ἰδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 84-87. Σχετικῶς δὲ πρὸς τὸ πρὸς Ἑφ. σ. 19-22, πρβλ. καὶ Ἰγνατίου ἐπιστ. πρὸς Ἑφ. «ὡς ὄντες λίθοι ναοῦ Πατρὸς ἡτοιμασμένοι εἰς οἰκοδομὴν Θεοῦ Πατρὸς ἀναφερόμενοι εἰς τὰ ὕψη διὰ τῆς μηχανῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν Σταυρός, σχοινίῳ χρώμενοι τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ἡ δὲ πίστις ὑμῶν ἀναγωγὴς ὑμῶν, ἡ δὲ ἀγάπη ὁδὸς ἡ ἀναφέρουσα εἰς Θεόν. Ἐστὲ οὖν . . . θεοφόροι, νασφόροι . . . » Κεφ. Θ'. Ἐκδ. Jacobson σελ. 294-6.

φιλέλληνος καὶ ἐνθέρμου τῶν Θεολογικῶν σπουδῶν φίλου κ. Τερτίου Φιλίππου (Contrôle de l'Empire) ἔχουσα οὕτως:

Περисπούδαστέ μοι Κύριε Λαμπάκη!

Τὸ αἶτιον τῆς σιωπῆς μου προήλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ Ὑμῶν καὶ τὰ βιβλία ἐλήφθησαν ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν μου, ὅπως ἐπαίσιως ἐκτιμήσω αὐτά, ἦν χρεὶα οὐκ ὀλίγου χρόνου Ἡ εἰδήσις ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὁ ἀναγεννηθεὶς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχαιότητα ἔρωσ ποιεῖται τηλικαύτην πρόοδον, παρέχει μοι μεγάλην εὐχαρίστησιν. Τὰ μνημεῖα τοῦ τοῦ Περικλέους αἰῶνος, «ἐν ταῖς λιπαραῖς καὶ ἰοστεφάνοις καὶ ἀοιδίμοις, Ἑλλάδος ἐρείσματι, κλειναῖς», ὡς λέγει ὁ Πίνδαρος «Ἀθήναις» ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐκάλυπτον διὰ τῆς αἴγλης αὐτῶν τὰ ἔργα τῆς Χριστιανικῆς ἐποχῆς, ἀναδειξάσης οὐ μικροτέραν τῆς τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυῆς ἐπὶ τὸν Κόσμον νίκην, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ὥρας τῆς τέχνης.

Ἡ Ἐκκλησία οὐχ ἁπαλὴ παρωμοιώθη τῇ Κιδωτῷ, ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε ἡ παρομοίωσις αὕτη ἦτο τοσοῦτον ἐπιτυχής, ὅσον ὅτε αὕτη μόνη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ (Κατακλυσμοῦ) σκότους καὶ τῆς θυέλλης περιεγένετο τοῦ κατακλυσμοῦ τοῦ καταπνίξαντος ἅπαντα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ἀρχαίας ἰσχύος καὶ σοφίας, προφυλάξασα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς τοὺς τε ἀρχαίους καὶ νέους σπόρους. Ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ—τοῦτο ἦτο χριστιανικὸς φωτισμός, ἐν τῷ ἐξωτερικῷ δὲ ἄλλιν κόσμῳ,—τύποι διὰ τῶν ὁποίων ὁ χριστιανισμὸς περιέβαλε τὸ πρὸς τὸν οὐρανὸν εὐδλαδὲς αὐτοῦ ἀσθημα, ἔσωσαν, πρὸς νέαν ζωὴν τὰς ἀρχαίας ὥρας τέχνης καὶ καταστήσαντες αὐτάς ἐπιτηδεῖας πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἀνάγκας, ἔδωκαν αὐταῖς ἀνεξάρτητον ὕπαρξιν.

Ὑμῖν, Ἀξιότιμε Κύριε, ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι πρὸς τοῦτο ἐγένετο νέον βῆμα. Ἡ ὕψ' Ὑμῶν ἀνακάλυψις τοῦ ὀνόματος ΙΧ ἐπὶ τῶν κεράμων, δεικνύει ὅτι οὐ μόνον οἱ ἀναγωγικοὶ τύποι, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀνάγκη οὐσα ὕλη ἔφερον τὴν σφραγίδα τοῦ ὑψηλοῦ χριστιανικοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Ἀχρι τοῦδε, καθ' ὅσον γινώσκω, ὑπῆρχον γνωστὰ μόνον αἱ ἐπιγραφαὶ ἐπὶ τῶν κεράμων τοῦ θόλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Σοφίας (1).

Αἱ Βυζαντιναὶ ὥραι τέχναι, ἔνεκον τῆς ὑψηλῆς αὐτῶν ιδέας καὶ τῆς ἰδιοφυοῦς κατεργασίας τῶν τε τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος, τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ ἐν μέρει τῶν ἀνατολικῶν τεχνῶν, ὑψώθησαν εἰς τὸν τελειότατον βαθμὸν τῆς πρωτοτυπίας καὶ, τοῦ χρόνου ἐπιστάντος, ἤρξαντο ἐκπέμπουσαι ἀκτίνας, αἵτινες πίπτουσαι ὁμοίως ἐπὶ τε τὴν Ἑσπερίαν καὶ τὴν Ἀνατολήν, μετὰ τὴν διαφόρων λαῶν, ἐτίθεσαν ἀρχὴν ἡ νέας ἰδέας ἀνεξάρ-

(1) Περὶ τούτων ἰδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ σελ. 87.

αρτή του ενεργείας, ἡ ἐδίδασκον αὐτοῖς ἔτοιμα πρότυπα πρὸς ἱκανοποίησιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος. Ἡ πρώτη περίοδος τῶν Ῥωσικῶν ὥραίων τεχνῶν, ὡς καὶ τῆς Ἑσπερίας, φέρει καθ' ὁλοκληρίαν Βυζαντινὸν χαρακτήρα, καὶ νῦν ἐτι ἐν Ῥωσσίᾳ τὰ ἔργα τοῦ Ἀνθημίου καὶ τοῦ Ἰσιδώρου παρέχουσιν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν. Ἐντεῦθεν μία τοιαύτη διανοητικὴ τάσις, οὐ δύναται μὴ εὐρεῖν ζωηράν συμπάθειαν ἐν Ῥωσσίᾳ. Αἱ εὐγενεῖς σπουδαὶ τοιούτων ἀνδρῶν, ὡς Ὑμεῖς, διαφυλάξουσιν τοὺς γενικοὺς ἡμῶν θησαυροὺς ἀπὸ τῶν ἀμαθῶν ζηλωτῶν· ἀλλ' αἱ γνώσεις καὶ ἡ ἀγάπη Ὑμῶν πρὸς τὸ ἀντικείμενον, ὡς καὶ ἡ ἐξέχουσα Ὑμῶν ἱκανότης, συντελέσουσιν εἰς τὸ διδάξαι αὐτοὺς δεόντως. Τοῖς Ῥώσοις ἀναγνώσταίς ἦν ἂν τὰ μάλιστα ἐπωφελές, εἰ οὗτοι ἠδύναντο γινῶναι ἐκεῖνα τὰ μέρη τοῦ Ὑμετέρου συγγράμματος, ἅτινα ἔχουσι γενικὸν χαρακτήρα. Οὗτοι οὐκ ὀφείλουσι μὴ ἐπωφελεῖσθαι, ὅπερ Ὑμεῖς οὕτως πλουσίως συνελέξασθαι ὑλικόν, δύνασθε ἐκτιθεῖναι συντόμως καὶ σαφῶς διήγημα προσιτὸν ἐκάστω τε καὶ ἐνδιαφέρον καὶ δὴ καὶ προσώποις στερουμένοις εἰδικῶν ὡς πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην γνώσεων.

Ἡ διανοητικὴ ἔνωσις Ῥωσσίας καὶ Ἑλλάδος, περὶ ἧς ποιησθε λόγον, ἔχει ἐν ἑαυτῷ ὑπέρμαχον τὰ μάλιστα θερμὸν καὶ μετὰ πεποιθήσεως.

Ἐγκαρδίως εὐχαριστῶν Ὑμᾶς διὰ τὸ ἀκριδὲς καὶ τίμιον δῶρον, καὶ τὴν φιλικὴν Ὑμῶν εὐδιάθεσιν μετὰ εἰλικρινοῦς ὑπολήψεως καὶ σεβασμοῦ διατελῶ,

Ὁ πρόθυμος Ὑμῶν θεράπων
ΤΕΡΤΙΟΣ ΦΙΛΙΠΠΩΒ

Ἐν Πητρουπόλει τῇ ι' Ὀκτωβρίου αἰγ'.

Υ. Γ. Ἐν τῷ «Ἀγγελιαφόρῳ» τῶν ὥραίων τεχνῶν ἐδημοσιεύθη κριτικὴ ἐξέτασις περὶ τοῦ Ὑμετέρου βιβλίου.

Πλὴν δὲ τῶν κρίσεων τούτων, εὐμενεῖς κρίσεις ἐδημοσιεύθησαν ἐν τῷ «Ἀθηναίῳ» τοῦ Λονδίνου, κατὰ Μάρτιον τοῦ 1890, ὡς καὶ ἐν τῇ «Nuova Antologia» Νο. 16 κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1890. σελ. 417, ὡς ἔγραψέ μοι (25 Μαρτίου 1890) ὁ ἐν Ῥώμῃ Καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπιγραφικῆς κ. Halber : ὡσαύτως ἐν τῇ ἐν Βυζαντίῳ ἐκδοδομένη Ἐφημερίδι «Le Levant Herald» (ὡς ἔγραψέ μοι ὁ κ. André Leval 1/13 Δεκεμβρίου 1889), ἐν τῷ «Καθολικῷ Κόσμῳ» τῆς Νέας Ὑόρκης (ὡς ἔγραψέ μοι ὁ αἰδέσιμος διδάκτωρ κ. Κουῖν, 6 Ἰαν. 1890) ἐν τῷ «Ἀγγελιαφόρῳ» τῶν ὥραίων τεχνῶν ἐν Ῥωσσίᾳ (ὡς ἔγραψαν ἡμῖν ὁ κ. Τέρτιος Φιλίππωβ, 10 Ὀκτωβρίου 1890, καὶ ὁ ἐν Τοβόλσκῃ τῆς Σιβηρίας, ἀνεπίληστος τῆς παιδικῆς ἡμῶν φίλος, νῦν δὲ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωσικῆς Φιλολογίας δια-

πρεπής Καθηγητής κ. Στέφανος Γασίνσκις, τῇ 18 Ἀπριλίου 1891.), καὶ ἐν ἑτέροις Ῥωσικοῖς περιοδικοῖς καὶ μάλιστα ἐν τῷ «Ῥωσικῷ Προσκυνητῇ», Νο 35, 36, 40 καὶ 43 τοῦ ἔτους 1895. μετ' ἀναγραφῆς πλείστων εἰκόνων, ὡς τοιαύτας, μετὰ μακρᾶς εὐμενοῦς κρίσεως ἐδημοσίευσεν καὶ ἡ «L'Italo-Elleno», 5 Δεκεμβρ. 1889, Νο 17, ὡς καὶ ἕτερα πλείστα ξένα περιοδικά.

Ἐν τέλει δέ, ὅταν νομίζομεν ἔξω τοῦ ἡμετέρου σκοποῦ ὅπως δημοσιεύσωμεν καὶ ἀγιωτάτων Ἀρχιεπισκόπων καὶ Πατριαρχῶν κρίσεις, αἵτινες, ἂν ὅταν φέρωσι τῆς θύραθεν Ἐπιστήμης τὸ αὐστηρὸν κύρος, φέρουσιν ὅμως τῆς ἔσωθεν Παιδείας τὴν ἱερὰν σφραγίδα καὶ τὴν τῶν Πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Ἀθανασίων, Κυρίλλων καὶ Χρυσόστομων τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν καὶ εὐλογίαν, ὧν οὐδὲν ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ τιμιώτερον καὶ ἀγιώτερον.

Ἴδου ὡς ἔχουσιν αἱ ἐπιστολαὶ τῶν ἱερωτάτων τούτων ἀνδρῶν.

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Ἀριθ. 487.

† Ἀξιότιμε Κύριε Γεώργιε Λαμπάκη, γιὲ Ὑμῖν κατὰ πνεῦμα λαὸν ἀγαπητέ. Πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμέν Σε.

Μετὰ περιχαρείας ἐκομισάμεθα τὴν ὑπὸ χρονολογίαν 1 Νοεμβρίου ἐ. ἔ. Ὑμῶν Ἐπιστολὴν συνοδευομένην καὶ ὑπὸ τοῦ ἄρτι τύποις ἐκδοθέντος ποσήματος τῆς Ἑλλογιμότητός Της, ἐπιγραφομένου «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μοῆς Λαφρίου»

Ἐπὶ τὴν ἀπάντησιν ἤδη ἤκορτες πρῶτιστα ἀπονέμεμεν τῇ Ἑλλογιμότητι Της τὰς εὐχαριστίας Ἡμῶν διὰ τὴν εὐσεβόφρονα ταύτην προσφορὰν, εἵτα δὲ καὶ δηλοῦμεν αὐτῇ, ὅτι ἐπισταμένως διεξεληθότες τὸ πρῶτον τοῦτο ἔργον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, ἐπεισθημεν, ὅτι διὰ τῶν πρωτολειῶν τούτων δίδεται ζωὴ εἰς τὸν τέως παρημελημένον κλάδον τῆς Ἑσῶ Παιδείας, τὴν Χριστιανικὴν δηλονότι Ἀρχαιολογίαν, καὶ κρίνεται ἐπὶ τέλους καὶ ὑφ' ἡμῶν ἄξιος μείζονος προσοχῆς, ἀναγνωρισθείσης τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ. Σημαιοφόρος δὲ τῆς τοιαύτης εὐσεβοῦς ἐρεῦνης ἐν τοῖς ἡμετέροις δείκνυται ἡ ἀγαπήτη Ἡμῖν Ἑλλογιμότης Της, διὸ καὶ ἐπαιροῦντες τὸν ἔνθεον Αὐτῆς ζῆλον πρὸς ἐπίχυσιν φωτός εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ χρῶ-

τον κεκαλυμμένα, ἐπευλογοῦμεν τοὺς κόπους Αὐτῆς καὶ ἐπευχόμεθα, ὅπως τὸ ἔργον τοῦτο εἴη πρόδρομος καὶ ἐτέρων ἐπίσης σπουδαίων καὶ ὠφελιμῶν πρὸς πλουτισμὸν μὲν τῆς Ἱερᾶς Φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ μνήμην τῆς περισπουδάστου Ἡμῶν Ἑλλογιμότητος Τῆς, συναποληψομένης πάντως καὶ τὴν ἀποκειμένην ἀνωθεν τῶν κόπων ἐπιβράβευσι.

Ἐπιδαψιλεύοντες ἐπὶ τοῦτοις τὰς Πατριάρχικας Ἡμῶν Εὐχὰς καὶ Εὐλογίας καὶ ἀσπαζόμενος Ὑμᾶς Πατρικῶς διατελοῦμεν

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ 28ῃ Νοεμβρίου 1889.

† Ὁ Ἀλεξανδρείας Σωφρόνιος
διάκυρος ἐν Χῶ Εὐχέτης

ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ

Ἀριθ. 1713.

† Γεράσιμος ἐλὲν Θεοῦ Πατριάρχης τῆς Μεγάλης τοῦ Θεοῦ
Πόλεως Ἀντιοχείας καὶ πάσης Ἀνατολῆς

† Ἑλλογιμώτατε διδάκτορ τῆς Φιλοσοφίας καὶ Ἐφορὸς τοῦ Χριστιανικοῦ Μουσείου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρείας, γιὲ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ ἀγαπητὲ τῆς Ἡμῶν Μετριότητος, Κύρ Γεώργιε Λαμπάκη. Τὴν φίλην Ἡμῶν Αὐτῆς Ἑλλογιμότητα Πατρικῶς ἐν Κυρίῳ εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν.

Ἐγκαίρως μὲν καὶ ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἐδεξάμεθα τὴν ἀπὸ α' Νοεμβρίου μηνὸς τοῦ παρελθόντος σωτηρίου ἔτους υἱέκην Αὐτῆς ἐπιστολήν, μετὰ τοῦ δωροφορηθέντος Ἡμῶν ἀξιοσπουδάστου Αὐτῆς πονήματος, τοῦ πραγματευομένου περὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας τῆς ἐν Ἀττικῇ παρὰ τὰς ἰσπεφάνους Ἀθήνας πολιᾶς καὶ σεβασμίας Μονῆς Δαφνίου. Εἰ δὲ λίαν βραδέως καὶ χρονιώτατα τὰ πρὸς ἀπάντησιν τῇ φίλῃ Αὐτῆς Ἑλλογιμότητι ἀποστέλλομεν, ἀποδοτέον τὸ ὑστέρημα οὐχ ἀπλῶς τῇ ἐν ἧ, Θεῷ ἐλέει, τεταγμένοι ἐσμέν πολυμερίμῳ Ὑψηλῇ διακονίᾳ, ἀλλὰ περιπετεῖα τινὶ καταλαβούσῃ τὴν ἀποσταλεῖσαν Ἡμῶν βίβλον· κατ' αὐτὴν δὴ ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἰς χεῖρας Ἡμῶν περιῆλθεν ὁ ταύτην περιέχων ἐπίσημος φάκελλος, ὁπότε δὴ τυχὼν παρ' Ἡμῶν ὁ τῆς ἐνταῦθα Νομαρχίας φιλαρχαῖος καὶ φιλεπιστήμων Ἀρχιμηχανικός καὶ ἀπὸ τοῦ θέματος καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς βίβλου κεντηθεὶς τὴν περιέργειαν, ἐξητήσατο εὐγενῶς καὶ ἔλαβεν παρ' Ἡμῶν φιλοφρόνως ταύτην πρὸς ἀνάγνωσιν. Ἀλλ' ἐκδημήσας μετὰ μικρὸν τότε τῆς Ἡμετέρας πόλεως λόγῳ ὑπηρεσίας, μόλις ἐπ' ἐσχάτων τὴν βίβλον Ἡμῶν ἐπέστρεψε, χρονιώτατος καὶ οὗτος ἐπανακάμψας ἐκ τῆς ἀποδημίας ἐκείνης. Τανῦν δὲ κάτοχοι εὐτυχῶς τοῦ πονήματος Αὐτῆς γενόμενοι, τῆς ἐξαίρετου

ταύτης ἀπαρχῆς τῶν πνευματικῶν Αὐτῆς ἔργων, καὶ μετὰ συντόνου τῆς προσοχῆς καὶ ἐπιστάσεως τὰ ἐν αὐτῇ ἐπεξεληθόντες καὶ ἐκμελετήσαντες, ἄσμενοι προαγόμεθα τὰς ἐγκαρδίους Ἡμῶν εὐχαριστίας ἐν πρώτοις τῇ φιλοτίμῳ Αὐτῆς Ἑλλογιμότητι ἐκφράσαι, ὅτι αὐτοπαρακλητῶ διαθέσει κοινωνοὺς καὶ Ἡμᾶς ἐποίησεν οὕτωςι τερπνοτάτου ἀναγνώσματος, ἀλλὰ καὶ τὸν δίκαιον Αὐτῇ ἀποδοῦναι ἔπαινον, δι' ἣν ἐν τῷ σπουδαιότατῳ θεολογικῷ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιότητος κλάδῳ ἐνδείκνυται πολλὴν ἐπιμελειαν καὶ ἀκράτου φροντίδα καὶ ὁλόψυχον ἀφοσίωσιν, καὶ δι' ὃ ἐκ προνοίας ἀξιαγάστου ἀρίζηλον ἀνεδέξατο ἔργον, ὅπως διὰ τῆς γραφίδος Αὐτῆς περισώσῃ ἐν τῶν πολυτίμων τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς Ἱστορίας καὶ τέχνης μνημείων, ἐπιμελῶς περισυναγαγοῦσα, κατὰ τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο, καὶ ἐπιστημονικῶς διατάξασα καὶ ἀποταμιεύσασα τὰ περισσεύματα κλάσματα τοῦ πολυπαθοῦς ἐκείνου μνημείου, ἵνα μὴ τι ἀπόληται.

Λυπηρὸν ἀληθῶς, ἀγαπητὲ ἐν Κυρίῳ γιῆ, ὅτι οὐκ ἐλήφθησαν ἐγκαίρως ὑπ' ὅψει ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων τὰ κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῆς Ἱμετέρας Ἑλλογιμότητος ὑποβληθέντα πολλὰ ὑπομνήματα, οὗδ' ἐφηρμόσθησαν ἐκ τοῦ παραχρημα τὰ δι' αὐτῶν ὑποδειχθέντα πρῶτα καὶ ἀναποφεύκτου ἀνάγκης σωστικὰ μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀπὸ τῆς καταστρεπτικῆς τοῦ πανθαμάτορος χρόνου ἐπηρείας περισωθέντων ἐκ τοῦ περικαλλεστάτου τοῦτου τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης καὶ ἐπιστήμης μνημείου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ θαυμασίων ψηφοθετημάτων. Παρήγορον ὅμως ὅτι, καθ' ἃ ἐν ἐφημερίσιν ἐπ' ἐσχάτων ἀνέγνωμεν, τὸ νῦν Σεβαστὸν ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον τὴν ἐπαινετὴν ἀπόφασιν ἔλαβε τοῦ μεριμνῆσαι ἀπαραιτήτως καὶ ἀνυπερθέτως περὶ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ἐτοιμορρόπου ἐν Δαφνίῳ ἀρχαίου Βυζαντινοῦ τοῦτου τεμένους, καὶ περὶ τῆς ἐπιδιορθώσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τῶν ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτοῦ ἀγιογραφῶν. Ἐλπίζωμεν δ' ὅτι οὐκ ἐν λόγοις ἀπλοῦς περιορισθήσεται ἡ τοιαύτη ἀπόφασις, ἀλλ' ἔργῳ συντελεσθήσεται.

Ἡ φιλίστωρ Αὐτῆς Ἑλλογιμότης ἐκζητεῖ παρ' Ἡμῶν πληροφορίας περὶ τοῦ ἐν τῷ καθ' Ἡμᾶς Πατριαρχικῷ Κλίματι ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν, καὶ ἅμα ἐπικαλεῖται τὴν συμβολὴν Ἡμῶν εἰς πλουτισμὸν τοῦ ἀρτισυστάτου ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν τῆς χαριτοδότητος Βασιλείσης τῶν Ἑλλήνων Ὀλγας προστασίαν καὶ ὑπὸ τὴν διευθυνοσιν τῆς Αὐτῆς Ἑλλογιμότητος Χριστιανικοῦ Μουσείου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, οὗ τὰ ἐσχάτως γινόμενα ἐγκαίρως ὁλόψυχως καὶ ἡμεῖς μακρόθεν ἠυλογήσαμεν, χαίροντες ὅτι τοιοῦτον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας Μουσεῖον καὶ ἐν Ἑλλάδι τῇ εὐσεβεστάτῃ συνέστη, ὅπερ ὑπὸ τηλικαύτην διατελοῦν προστασίαν, καὶ ὑπ' ἀνδρὸς διευθυνομένου ζηλωτοῦ τοῦ κλάδου τοῦτου τῆς θεολογικῆς Ἐπιστήμης θεράποντος, ἐφάμιλλον, πεποιθᾶμεν, τῷ χρόνῳ ἀποδειχθήσεται πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ καὶ Ῥωσσίᾳ ἀκμάζοντα τοιαῦτα Καθιδρύματα. Ἀλλὰ τοιαῦτα Χριστιανικῆς Ἀρχαιότητος ἀντικείμενα, οἷα τὰ ζητούμενα εἰς πλουτισμὸν τοῦ ἐν λόγῳ

Μουσείου, οὐχ εὐρήνται δυστυχῶς παρ' Ἡμῖν ὅλως, ἀλλ' οὐδ' ἡτύχησαμεν ἀλλαχόθεν περισυλλέξει, καίτοι οὐκ ἐπαυσάμεθα τὰ τοιαῦτα ἀναζητοῦντες. Ἦν ὅτε καὶ ὁ καθ' Ἡμᾶς Πατριαρχικός θρόνος πλούσια καὶ βαρύτιμα εἶχε τὰ κειμήλια, ἐν τῷ ἐνταῦθα Σκευοφυλακείῳ αὐτοῦ τεταμεισμένα καὶ φυλασσόμενα, ἐν οἷς πολλὰ μνημονεύονται καὶ τὰ τοιαῦτα ἀντικείμενα, οἷα τὰ νῦν διὰ τὸ Μουσεῖον ζητούμενα· ἀλλὰ ταῦτα καὶ ἡ ἐν χειρογράφοις Ἑλληνικοῖς τε καὶ Ἀραβικοῖς οὐχ ἤττον πλουσία τοῦ θρόνου Βιβλιοθήκη, μετὰ τῶν δύο ἐν τῷ περιβόλῳ τῶν Ἡμετέρων Πατριαρχείων κειμένων Ἱερῶν ναῶν σὺν αὐτοῖς τοῖς Πατριαρχικοῖς δώμασι παρανόλωμα, φεῦ, τὰ πάντα ἐγένετο τοῦ κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνης ἡμέρας τῶν ἐν Συρίᾳ σφαγῶν τῶν Χριστιανῶν ἅπασαν τὴν χριστιανικὴν συνοικίαν ἀποτεφρώσαντος παμφάγου πυρός· Ἀρχιτεκτονικῆς ὁμῶς ἀξίας Ἑλληνικῆς τε καὶ Χριστιανικῆς μνημεῖα, πολλὰ μὲν ἀνὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ Πατριαρχικοῦ Ἡμῶν Κλίματος ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἀποθαυμάσαι, καὶ ἰδίᾳ ἐν τῇ πρὸς νότον Δαμασκοῦ ἀναπτυσσομένη πλατεῖᾳ περιφέρειᾳ τῆς Ἀυρανίτιδος χώρας, ἣν Χαβράνιον σήμερον προσονομάζουσιν ἐν ἐρεπίλοις ὁμῶς τὰ πλεῖστα καὶ συντρίμμασι κατακείμενα, καὶ ταῦτα καὶ μόνᾳ λείψανᾳ τοῦ ἀρχαίου αὐτῶν μεγαλείου καὶ κάλλους καὶ τῆς πρώτης αὐτῶν λαμπρότητος καὶ εὐπρεπείας μαρτύρια τοῖς ἐπισκεπτομένοις ἐπιδεικνύμενα. Μόνῃ δὲ παραδόξως ἡ μεγαλὸνυμος Ἀντιόχεια, ἡ πρώτη ἀνυμνηθεῖσα ἐπὶ γῆς Θεοῦπολις, ἣν εἰς κάλλος καὶ λαμπρότητα καὶ δύναμιν καὶ δόξαν ἀπαράμιλλα προήγαγον ποτε ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Χριστιανικὴ φιλολογία καὶ τέχνη καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἦτις ἀπὸ τῶν ἐν αὐτῇ μεγαλοπρεπεστάτων ναῶν διὰ τῆς χρυσηλάτου αὐτῆς σάλπιγγος, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, περίκροτον εἰς τοὺς αἰῶνας τὸ κήρυγμα τοῦ θεοῦ λόγου παρέδωκεν, μόνῃ φαρμέν, ἡ μεγαλὸνυμος Ἀντιόχεια οὐδ' ἔχνος σήμερον ἔχει ἐπιδείξασθαι τοιούτων μνημείων, τοῦ πανδαμάτορος χρόνου τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ πολυθαύμαστα αὐτῆς κτίσματα καὶ ἐγκαλλωπίσματα συνταράξαντος καὶ κατερειπώσαντος καὶ ὑπὸ γῆν τὰ συντρίμματα αὐτῶν καταθάψαντος καὶ ἐξαφανίσαντος.

Ἀλλὰ στήσωμεν ἐνταῦθα τὸν λόγον, Ὡς Ἡμῶν ἐν Κυρίῳ ἀγαπητέ, εἰς διηγήματα ἐκτρέψαντα Ἡμᾶς λυπηρὰ καὶ εἰς ἀναμνήσεις περιάγοντα ἡκιστα θυμῆρεις Ἰνα δ' ὁμῶς καὶ μὴ διὰ τοιούτων λυπηρῶν ἀναμνήσεων τὴν Πατρικὴν Ἡμῶν τὴν δε ἐπιστολὴν κατακλείσωμεν, φέρε μνημονεύσωμεν ἐν μοίρᾳ παραμυθίας, μνημείου σεβαστῆς Ἀρχαιότητος, ὅπερ τὰς προσβολὰς τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν διαφυγόν, σφον ἡμῖν κατὰ τὸ πλεῖστον περιεσώθη καὶ μόνον ἐν μέσῳ εἰκάδος κατερειπωμένων ναῶν ὄρθιον τανῦν ἔσταται. — Ἐν πενιχρῷ τανῦν τῆς προμνημονευθείσης Ἀυρανίτιδος χώρας καὶ ἀσήμερῳ χωρίῳ, ἀπὸ δὲ τῶν σωζομένων αὐτοῦ κτισμάτων καὶ ἐρεπίλων πόλιν ἐν χρόνοις παρωχημένοις μαρτυροῦντι μεγάλην καὶ ἀκμαίαν καὶ πολυάνθρωπον, καὶ ὄνομα φέροντι « Ἰζραὰ », ναὸς ὀράται πανάρχαιος, πρωτοτύπῳ ἀρχιτεκτονικῷ συστήματι ἐκτισμένος, ἀπὸ Ἑθνικοῦ δὲ τεμένους εἰς Χριστιανικὸν μετεστραμμένος ναόν, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου καὶ ἐνδόξου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου τετιμημένον, καθ' ᾧ σαφῶς μαρτυρεῖ ἡ ἐπὶ τῆς κυρίας

τοῦ ναοῦ πύλης μεγάλους κεχαρσμένῃ γράμμασι πολύτιμος ἐπιγραφὴ. Ὁ ναὸς οὗτος μετὰ συμμετρίας καὶ χάριτος καὶ πολλῆς τῆς κομψότητος ἐν τῇ περιβόλῳ κατεστραμμένης Μονῆς μεταρσιούμενος, εἰς τύμπανον κορυφοῦται ὑπὸ ἰσχυρῶν ταῖς γωνίαις πολυγώνων στηλῶν ὑποδασταζόμενον, θαῦμα ἰδεῖσθαι κατὰ γὰρ τοὺς ἰδόντας καὶ μαρτυροῦντας περὶ αὐτοῦ, ὅφ' οὗ νῦν ἐδράζεται ἄκομφος θόλος μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἀδεξίων χειρῶν ἄτεχνον ἐπίθεμα. Ἡ ἀρχαιότης δὲ καὶ τὸ κάλλος καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ πολυτίμου τούτου μνημείου ἀξία οὐ διέφυγε τὸ βάσκανον καὶ ἀρπακτικὸν τῶν τὴν Συρίαν πᾶσαν καταπλημμυρησάντων Ἰησουλῶν ὄμμα, οἵτινες τὴν κτῆσιν αὐτοῦ μελετήσαντες, πολλὰ ἤμῃν παρέσχον πράγματα. ἄγωνα μακρὸν μεταξὺ ἤμῶν καὶ τῶν ὀργάνων αὐτῶν κατωλίκων, τῶν καὶ Μελχιτῶν καλουμένων ἐν στησάμενοι, αὐτὴν ἤμῃν τὴν κυριότητα ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ τῶν τρίτων ἐκείνων διαμφισβητήσαντων. Ἀλλὰ τῇ χάριτι τοῦ Κυρίου καὶ τῇ δικαίᾳ κρίσει καὶ ἀποφάσει τῆς ἐφ' ἡμᾶς τεταγμένης φιλοδικαίου Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως μετὰ τετραετῇ περιπετειώδη ἀγῶνα τὰ δικάια ἤμῶν ἐθριάμβευσαν, καὶ ἔχομεν ἄρα νῦν ἐξασφαλισμένον ὑπὸ τὴν κατοχὴν ἤμῶν καὶ κυριότητα τὸ σπουδαῖον τοῦτο μνημεῖον, ὃ καὶ ἀναγράφομεν ὧδε τὴν προμνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν, τὴν Πατρικὴν ἢ μῶν τὴν δὲ ἐπιστολὴν διὰ ταύτης ἐπισφραγίζοντες.

« Θεοῦ γέγονεν οἶκος τὸ τῶν δαιμόνων καταγῶγιον.

Φῶς σωτήριον ἔλαμψεν, ὅπου σκότος ἐκάλυπτε.

Ὅπου θυσίαι εἰδώλων, νῦν χοροὶ Ἀγγέλων.

Ὅπου Θεὸς παρρωγίζετο, νῦν Θεὸς ἐξευμενίζεται.

Ἀνὴρ τις φιλόχριστος ὁ πρωτεύων Ἰωάννης Διομήδεως υἱός,

Ἐξ ἰδίων δῶρον Θεῷ προσήνεγκεν ἀειοθέατον κτίσμα.

Ἰδρύσας ἐν τούτῳ τοῦ Καλλινίκου Ἀγίου Μάρτυρος Γεωργίου

Τὸ τίμιον λείψανον, τοῦ φανέντος αὐτῷ Ἰωάννη

Οὐ καθ' ὑπνόν, ἀλλὰ φανερώς ἐν ἔτους VI.»

Ἐν Δαμασκῷ αἰγι' Ἰουνίου α'.

† Ο ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΣ ΕΧ ΧΩ ΔΙΑΗΓΡΟΣ ΕΥΧΕΤΗΣ

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΣΙΝΑΙΟΥ

ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ

1885

Ἐλλόγιμε κ. Γεώργιε Λαμπάκη! Τὴν Ὑμετέραν Ἐλλογιμότητα Πατρικῶς εὐχόμενος, φιλικῶς περιπτύσσομαι.

Μετὰ χαρᾶς ἀποδεξάμενος τὸ ἀξιόλογον πῶνημα τῆς Ὑμ. Ἐλλογιμότητος, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαρνίου» καὶ ἐπεξελθὼν αὐτὸ ἐπισταμένως ἅπαξ καὶ δις, σπεύδω σήμερον πᾶνυ προθύμως, καίτοι ἄργά, ἕνεκα πολυασχλίων ἐργασίῶν, γὰρ γνωρίσω Αὐτῇ τὴν ἐκ τῆς μελέτης σχηματισθεῖσαν περὶ αὐτοῦ ταπεινὴν μου

κρίσιν, ἣν διὰ τοῦ ἐσωκλειστού ἐπιστολίου Τῆς ζητεῖ παρ' ἐμοῦ Αὐτῇ. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, πόνημα, χωρὶς νὰ κολλαέσω τὴν Ὑμ. Ἑλλογιμότητα, φαίνεται κατ' ἐμὴν γνώμην πόρισμα ἐνδελεχοῦς καὶ ἐπισταμένης μελέτης, μετὰ βαθείας καὶ ἐπιμόνου ἐρεῦνης, καὶ ἀκαμάτου ἐκ τοῦ συνέγγους παρατηρήσεως τῶν ἀρχικῶν πηγῶν καὶ βοηθημάτων, ὅπερ λίαν οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν καὶ εἰς πάντα μὲν, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὰ τοιοῦτου εἶδους συγγράμματα τυγχάνει. Ἐπιτυχὴς τῶ ὄντι καὶ λίαν πιθανὴ φαίνεται ἡ ἐξηγήσις τῆς ὀνομασίας τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἡ ἐρμηνεία διαφόρων μονογραμμάτων τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς Θεοτόκου Μαρίας, ὡς καὶ τῶν διαφόρων κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων, ἐφ' ὧν ἐπὶ ἱκανὴν ὥραν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν Τῆς ἐπέστησα τὴν προσοχὴν μου.

Ἐπιτυχὴς ὡσαύτως καὶ ἡληθὴς φαίνεται καὶ ἡ ἐρμηνεία διαφόρων δυσαναγνώστων ὀνομάτων πολλῶν τῶν τῆς Ἐκκλησίας Ἀγίων, ὡς καὶ διαφόρων συμβόλων ἐν πολλῇ χρήσει ὄντων ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ.

Καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν ἀπάσας τὰς ἐπόψεις, Φιλολογικὴν, Τοπογραφικὴν, Ἱστορικὴν, Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ λοιπὰς φαίνεται ἡ Ὑμ. Ἑλλογιμότης λίαν ἐπισταμένως καὶ μετ' ἐπιμονῆς μελετήσασα καὶ ἐξονυχίσασα, μέγα φῶς ἐπιέχουσα τῇ ὄντι εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας, ἐφ' ᾧ καὶ συγχαίρων Αὐτῇ ἀπὸ καρδίας εὐχομαι, καὶ ἐξαίτουμαι παρὰ τοῦ παντοδυνάμου καὶ πανσόφου Θεοῦ ἐνίσχυσιν καὶ ὑποστήριξιν τοῦ δακνοῦς καὶ ἀγνοῦ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζήλου Τῆς πρὸς ἐκπόνησιν καὶ ἄλλων παραπλησίων ὠφελίμων ἔργων, ὧν σκοπὸς ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἐπιστήμης καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος.

Ἄνευ ἐτέρου κατακλείων τὴν παροῦσάν μου μετὰ τῶν πατρικῶν μου καὶ αὐτῆς εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν, διατελῶ τῆς Ὑμ. περιπουδότητος μοι Ἑλλογιμότητος

διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

† Ο ΣΙΝΑΙΟΥ ΠΟΡΦΥΡΙΟΣ

Ἐν Καίρῳ τῇ 1 Μαΐου 1890.

Ὡς ποιητικὴν δὲ κατακλείδω τοῦ πνευματικοῦ ψηφοθετήματος τῶν ἀνωτέρω κρίσεων τῶν διαφόρων τοῦ αἵωνος σοφῶν, παρατιθέμεθα τὸ κατωτέρω δίστιχον, ὅπερ παλαίμαχος ἀγωνιστὴς τῶν μελετῶν τούτων, ὁ πολιδὲς πάντων ἡμῶν Καθηγητὴς σοφὸς Ραγκαβῆς ἔγραψεν ἡμῖν, ὅτε ἐν Βερολίνῳ, ὡς Πρεσβευτὴς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐπισταμένως εἶδεν ἐν χειρογράφῳ τὴν ἡμετέραν συγγραφὴν «**Αἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ Χριστιανικαὶ Ἀρχαιότητες**», ἐν ᾗ περιείχετο καὶ ἡ διατριβὴ αὐτῇ περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Ἰδοῦ, ὡς ἔχει τὸ δίστιχον τοῦτο, μετὰ τῆς ἐκ Βερολίνου εἰς Λειψίαν ἀποσταλείσης πολυτίμου ἡμῖν αὐτοῦ ἐπιστολῆς.

An Herrn Dr. Georg Lampakis.

Leipzig

Τῆς ἐκκλησίας ζηλωτὰ καὶ μύστα τῶν ἐπιστημῶν
μὴ παύου γράφων, ὠφελῶν τὸ ἔθνος καὶ σαυτὸν τιμῶν.

Ἄ. Ρ. Ραγκαβῆς

Ἐν Βερολίνῳ τῇ 18 (30) Ἰανουαρίου 1883.

κη'

γράφησαν καὶ εὐθαρσῶς πρὸς τοὺς Ῥωμαίους Αὐτοκράτορας ἐπεδόθησαν: (Κοδράτος, Ἀριστείδης 119-138 μ. Χ.).

Πάντοτε ἐλπίζω ὅτι ἡ διωρυχὴ τοῦ ἰσμοῦ ἴσως πρῶϊαν τινὰ φέρει εἰς ἡμᾶς τοὺς τόσον ἡσύχους καθημένους, τὴν ἀπροσδόκητον εἶδῃσιν «οὐ μακρὰν τῆς Κορίνθου κατὰ κόμβαι—τάφοι χριστιανικοί...» Καὶ ὅμως αἱ εὐγενεῖς αὗται ἰδέαι ἐμὲ μόνον νομίζω τοσοῦτον τυραννοῦσιν. Ἦθελον θεωρήσει ἑμαυτὸν εὐτυχῇ ἰάν μοι ἐχορήγουν τὰ μέσα καὶ μοι ἔλεγον «σῶσον, περισύλλεξον τὰς Χριστιανικὰς Ἀρχαιοτάτητας, ὧν ἐφείσθη ὁ χρόνος καὶ αἱ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων».

Αἱ καθ' ἐκάστην γοργῶ τῷ βήματι καὶ τῇ ἀνεπανορθῶτι καταστροφῇ βαίνουσαι Χριστιανικαὶ Ἀρχαιοτάτες, μοι φαίνεται ὅτι δακρύουσαι καὶ μόνον οὐχὶ φωνῇ ἀφιεῖσσαι μοι λέγουσιν, ὅτι ποτὲ οἱ κινδυνεύοντες μαθηταὶ πρὸς τὸν Σωτῆρα ἀπέλιπες ἐβόων· «σῶσον ἡμᾶς ἀπολλύμεθα».

Εὐελπιστῶ ὅτι ἐννοήσατε τὴν φλόγα, ἣν περικλείουσι τὰ στήθη μου ὑπὲρ τῆς νέας ταύτης ἐπιστήμης, ἣν καθαρὰ ἀγάπη καὶ μόνον ἀγάπη ὑπεκκαίει καὶ υποθάλλει ἐν ἐμοί. Πέποιθα δὲ ὅτι οὐδεμίαν περίστασιν θέλετε παρίδῃ, ἣτις ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου θὰ ἦτο δι' ἐμὲ χαροποιὸς καὶ παρήγορος. Τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν δὲν εὗρον Ὑμᾶς ἔφυγον περίλυπος, ὡς ὁ νομικὸς τοῦ Εὐαγγελίου, με μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἐκεῖνος εὔρε τὸν Ἰησοῦν. Προὔτιθέμην δὲ νὰ δεῖξω Ὑμῖν καὶ τινὰ fac-similia τοῦ Νάρθηκος τῆς Μονῆς Καισαριανῆς τοῦ 1675, πρὸς δὲ Χριστιανικὰς τινὰς ἐπιγραφάς, καὶ σχέδιον ταξινομήσεως Χριστιανικοῦ Μουσείου, ὅπως διάφορον τῆς ταξινομήσεως τοῦ κ. Piper.

Ὅτε διηγῆθην τῇ ἀγαπητῇ μοι Μητρί τὰ περὶ Ὑμῶν, ἡ χαρὰ τῆς ὑπερέβῃ πᾶσιν χαράν, μοι προσέθηκε δὲ ὅτι εἴσθε ἡ ἀρχικὴ αἰτία, ἥς ἔνεκα καλλιτέχνης θεὸς μου κ. Πλατὺς εἰσῆλθεν ἐν τῷ Πολυτεχνεῖῳ Ἀθηνῶν, ἐφ' ᾧ πάντοτε ὁ ἐμὸς θεὸς καὶ εὐγνωμονεῖ Ὑμῖν. Θέλω θεωρήσῃ ἑμαυτὸν εὐτυχῇ, ἐὰν μίαν ἔτι φοράν ἀξιωθῶ νὰ ἶδω Ὑμᾶς.

Ἡ Μητήρ μου προσφέρει Ὑμῖν τοὺς βαθυτάτους αὐτῆς σεβασμούς, ἐγὼ δὲ καὶ πάλιν ἐκφράζων τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν μέριμναν, ἣν ἐδείξατε ὑπὲρ τῆς ἐμφυγώσεώς μου, διατελῶ μετὰ σεβασμοῦ βαθυτάτου.

Γ. Λαμπάκης

Η ΜΟΝΗ ΔΑΦΝΙΟΥ

ΜΕΤΑ ΤΑΣ ΕΠΙΣΚΕΥΑΣ

ΤΟΥ

1891—1897

Συμπληρωματικαὶ μελέται εἰς τὴν πρώτην περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου πραγματείαν ἡμῶν τοῦ 1889.

ΗΝ πρώτην περὶ τῆς Μονῆς Δαφνίου πραγματείαν ἡμῶν περαίνοντες, ¹ ἐφρονοῦμεν ὅτι ἐπράξαμεν τὸ καθήκον ἡμῶν φιλολογικῶς τοῦλάχιστον, διασώσαντες ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς τὸν πολύτιμον τοῦτον Ναόν, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ μοναδικῶν ψηφοθετημάτων, ἅτινα εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς ἀνεκηρύξαμεν ὡς ἔργα μοναδικὰ καὶ ὑπέροχα. Ἐπιστεῦομεν δ' ὅτι εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεὰς ἐναπέκειτο ἡ διάσωσις τοῦ κεκαλλιστευμένου τούτου τῆς

Χριστιανικῆς Ἑλληνικῆς τέχνης Ναοῦ, εἰ μὴ σεισμός τις εἰς ἄμορφον σωρὸν ἐρειπίων ἐκεῖ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ μετέβαλλε τοῦτον. Εὐτυχῶς οὐδέτερον τούτων συνέβη!

Ὅ,τι ἡμεῖς δὲν ἡδυνήθημεν νὰ πράξωμεν, ἔπραξεν ἕτερος πολλῶν ἡμῶν ἰσχυρότερος, πολλῶν ἡμῶν εὐτυχέστερος. Τὸ ἔργον τῆς διασώσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου ἀπῆται χεῖρας Βριάρεω, δύναμιν Ἡρακλέους, οὐχὶ διότι τὸ ἔργον καθ' ἑαυτὸ ἦν μέγα, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ νὰ

(1) Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογία τῆς Μονῆς Δαφνίου μετὰ πολλῶν σχημάτων καὶ εἰκόνων ὑπὸ Γ. Λαμπάκη Δ. Φ. Ἐν Ἀθήναις. 1889.

πείσῃ τις τοὺς ἀρμοδίους ὅτι ἡ Μονὴ Δαφνίου εἶχέ τινα ἀξίαν, ὅτι τὰ ψηφισθέντα ταύτης πρέπει νὰ σωθῶσιν, αὐτὸ τοῦτο ἐνείχε πάσας τὰς δυσχερείας.

Εὐτυχῶς ὅμως ὁ Ἀντιπρόεδρος τῆς καθ' ἡμᾶς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κ. Γεώργιος Τυπάλδος Κοζάκης, ἐνθερμος τῆς Χριστιανικῆς καὶ τῆς ἐν γένει ἱστορίας τῆς τέχνης φίλος, βουλευτὴς ἤδη ἐξ Ἀττικῆς καὶ Σύμβουλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, μετὰ μακροὺς κατηχητικούς κόπους καὶ σειρὰν ἐν τῇ Ἀστει ἄρθρων¹ αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ 1892—1897, δι' ὧν κατεδείκνυε τὴν μοναδικὴν καὶ ἱστορικὴν ἀξίαν τοῦ Ναοῦ τούτου, ἐπέτυχε τὸ μὲν πρῶτον τὴν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἀνάληψιν τῶν δαπανῶν πρὸς διάσωσιν τοῦ πολυτίμου τούτου Ναοῦ, εἶτα δὲ τὴν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐξακολούθησιν τούτων, ἥτις τέως πλέον τῶν 65 χιλ. δραχμῶν ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τῶν συντελεσθεισῶν τούτων ἐπισκευῶν.²

Εἰς τὴν σχετικὴν δὲ ἐπιτυχίαν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τούτων ἐπισκευῶν συνετέλεσε καὶ τοῦτο, ὅτι αὐταὶ ἀνετέθησαν εἰς ἄνδρα ἔμπειρον καὶ φίλον τῆς ἀρχαιότητος, οἷος ὁ κ. Troump, ὅστις ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμοιβῆς οὐ μόνον τὸ ὅλον οἰκοδόμημα διὰ τεχνητῶν ἔργων ἐστερέωσε καὶ δι' ὀρεγμάτων καὶ αὐλάκων περίξ ὑπογείως ἐξησφάλισεν, ἀλλὰ καὶ ἐσωτερικῶς ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων προσθηκῶν περιεκάθηρεν, ἀποδοὺς ἡμῖν σχεδὸν πλήρη τὴν ἐσωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐλευθερίαν καὶ χάριν τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς ἤδη ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ

(1) Ὁ κ. Κοζάκης ἤδη καὶ ὡς βουλευτὴς Κεφαλληνίας συμπαθῇ φωνῇ ἀπὸ τοῦ 1889 ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῆς Μονῆς Δαφνίου ἤρατο, πρβλ. Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς 12 Ἰανουαρίου 1889 σελ. 1004—1006. πρβλ. καὶ Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Δελτίον Β' 1894. σελ. 65—79. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὀγκώδη ἡμῖν φάκελλον ἀπέστειλε περιέχοντα ἐν ἐκτάσει ἀπάσας τὰς περὶ τῶν τελευταίων ἐπιδιορθώσεων τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐνεργείας αὐτοῦ, μετὰ περιγραφῶν τοῦ ψηφισθέντος κ. Νόβου περὶ τῶν ἐκάστοτε ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδιορθουμένων ψηφισθημάτων, ἄριστον τοῦτο ἀρχεῖον ἐκτενεστέρας ἐν τῇ μέλλοντι συγγραφῇ περὶ τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς Μονῆς Δαφνίου.

(2) Πρβλ. Ἀστὺ 5 Ἀπριλίου 1897. Πρωτὰ 5 Ἀπριλίου 1897. Ἐπὶ τῇ λαμπρῇ δὲ ταύτῃ πράξει τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ ἡμετέρα Ἑταιρεία, ἡκιστα εὐποροῦσα πρὸς ἀνάληψιν τοσούτων δαπανῶν, εὐγνωμονοῦσα ὅμως, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1894, παμψηφεί ἀνεκήρυξε μέλη αὐτῆς ἐπίτιμα τὰ πλείστα τῶν μελῶν τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἰδὲ Ἀστὺ 6 Νοεμβρίου 1892.

ηχόμεθα, δι' ἐρυθροῦ χρώματος σημειοῦντες τὰς μεταγενεστέρας ταύ-
τας προσθήκας.¹

Οὕτω δὲ ἐσωτερικῶς κεκαθαρμένον καὶ ὡς νῦν ἔχει παρίσταισι τὸν
Ναὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου ἢ ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικῇ κάτοψις τούτου,
ἣν ὀφείλομεν εἰς τὸν Ἀρχιτέκτονα κ. Troump. Χάριν ἀκριβοείας
σημειοῦμεν μόνον ὅτι ἡ θύρα τοῦ ἀριστεροῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου
Γεωργίου πρέπει ν' ἀνοιχθῇ μέχρι τοῦ ἄνω ἀρχικοῦ αὐτῆς τόξου, ὅπερ
κάλλιστα φαίνεται ἐσωτερικῶς ἐκ τοῦ παρεκκλησίου, ὅτι ἡ ἀρχικὴ
θύρα τοῦ δεξιοῦ παρεκκλησίου τῆς ἁγίας Τριάδος μένει εἰσέτι ἐντετει-
χισμένη,² καὶ ὅτι ἡ νῦν ὑπὸ τὴν εἰκόνα τῆς εἰς Ἄδου καθόδου ὑπάρ-
χουσα θύρα πρέπει νὰ κλεισθῇ, ὡς ἤδη ἐκλείσθη καὶ ἡ ὑπὸ τὴν εἰ-
κόνα τῆς Σταυρώσεως θύρα τοῦ δεξιοῦ παρεκκλησίου, καθὼς καὶ αἱ
δυτικαὶ θύραι τῶν παρεκκλησίων τοῦ Νάρθηκος.

Αἱ πρὸ τοῦ κ. Troump ἐπισκευαὶ καὶ ἡ Ἐπιτροπεία τοῦ 1892.

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1891 πρὸ τοῦ κ. Τρούμπ. διενεργηθεῖσαι ἐπισκευαὶ
τοσοῦτον ἐξήρρωσαν, παρεμόρφωσαν καὶ κατέστρεψαν τὴν ἀρχαίαν
μορφήν καὶ τὸ ὅλον εἰκοδόμημα τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου,
ὥστε κυριολεκτικῶς δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι ὅσῃν παραμόρφωσιν
καὶ καταστροφὴν ἐπέφεραν αἱ ἐπισκευαὶ αὗται εἰς τὸν Ναόν, δὲν
ἐπέφεραν οἱ δι' ὅλων τῶν αἰώνων δι' αὐτοῦ διελθόντες βάρβαροι.
Τότε κατεστράφη ὁ περίκομπος ἀρχαῖος τοῦ ναοῦ θόλος καὶ ἀντ'
αὐτοῦ ὑψώθη τὸ νῦν ὑπάρχον ἐξόχου ἀμαθείας ἄμορφον ἀρχιτεκτονι-
κὸν θολοειδὲς ἐξάμβλωμα. Τότε κατεκρημνίσθη τὸ ἐπὶ τῆς μεσημ-
βρινῆς πλευρᾶς τοῦ Ναοῦ κωδωνοστάσιον, ὅπερ ἦν τὸ μόνον ἐν Ἀθή-
ναις μνημεῖον τὸ διασῶζον τὰ πεταλίσχημα φραγκικὰ τόξα, τότε
κατεστράφησαν τὰ λαμπρὰ καὶ γλαφυρὰ κεραμοπλαστικὰ τοῦ ναοῦ

(1) Ἰδὲ Μονὴ Δαφνίου. Ἐσωτερικὸν τοῦ Ναοῦ. σ. 97—108. πρβλ. καὶ σ.
102—103, καὶ σελ. 109.

Περὶ δὲ τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Τρούμπ. ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου γενομένων
ἐπισκευῶν ἰδὲ *Quelques vieilles Eglises Byzantines de la Grèce moderne* par Eug.
Troump. Marseille. Eglise de Daphni a Athènes, Travaux et Restaurations
σελ. 5—15.

(2) Πιθανῶς τοῦτο ἐγένετο ὅπως μὴ καταστραφῇ ἡ ἀκριβὴς ἐπὶ τῆς ἐντετιχί-
σεως ταύτης γραφεῖσα ἐφ' ὕψους εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

κοσμήματα, μελισσοκομίου δίκην επιχρισθέντα καὶ καλυφθέντα, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῇ ἄνω τῆς θύρας ἀρκτικής τοῦ ναοῦ πλευρᾷ, τότε καταδαφίσθησαν τὰ ἐπὶ τῆς στέγης πολύτιμα κειμηλιαρχεῖα καὶ τὰ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τούτων γενόμενα τόξα, συντελοῦντα εἰς τὴν ἀρχικὴν κατανόησιν τοῦ ὅλου ναοῦ, τότε κατεστράφησαν πολλὰ δι' ἀκίδος ἐπιγραφὰι κεχαραγμένα ἐπὶ πώρου λίθου, καὶ τὸ πάντων σπουδαιότατον ἀφηρέθησαν οἱ ἀρχαῖοι τῆς στέγης κέραμοι μετὰ τῶν στερεωμάτων αὐτῶν ὑποχρισμάτων, καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐτέθησαν οἱ νῦν κοινότατοι καὶ λεπτότατοι κέραμοι, καὶ ἐνὶ λόγῳ κατὰ τὰς γενομένας ταύτας ἐπισκευὰς τοῦ 1891 τοσαῦται ἐπὶ τοῦ οἰκοδομήματος ἐπῆλθον καταστροφαί, ὥστε φρίττει τις ἀναλογιζόμενος ὅτι, τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως χορηγούσης, διὰ παντός ἀπωλέσθη τὸ πολύτιμον τοῦτο τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ μνημεῖον, ὅπερ οἱ αἰῶνες σχεδὸν σῶεν καὶ ἀβλαβές ἡμῖν περιέσωσαν. Οὕτως εἶχον τὰ τοῦ Ναοῦ, ὅτε πονῶν καὶ ἐννοῶν τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, ὁ πεπαιδευμένος Ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν κ. Κ. Παπαμιχαλόπουλος, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 6578 τῆς 4 Ἀπριλίου 1892 ὑπουργικῆς αὐτοῦ ἀποφάσεως, διώρισε τριμελῆ ἐπιτροπὴν, ἐκ τῶν κκ. Γ. Δ. Καμπούρογλου, Κ. Ζησίου καὶ ἡμῶν, ὅπως γνωματεύσωμεν πῶς ἦτο δυνατόν ὁ Ναὸς νὰ προσλάβῃ τὴν «ὅσον ἔνεστι παλαιὰν αὐτοῦ Βυζαντιανὴν μορφὴν» ὅλην ὅτι, τὴν πρὸ μικροῦ καταστραφεῖσαν!! Καὶ συνήλθομεν μὲν τότε καὶ ὑπεβάλομεν τῷ Κυρίῳ Ὑπουργῷ ἑκτενῆ περὶ τοῦ τί ἔδει γενέσθαι ἔκθεσιν, ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν μάταια, ὁ ναὸς πρὸ πολλοῦ, δημοσίᾳ δαπάνῃ καταθείς, ὑπὸ ἀρχιτεκτονικὴν ἐποψὴν ἔκειτο ἤδη πτώμα ἐξαίσιον. Ἐν τῇ ἐκθέσει δὲ ἡμῶν ταύτῃ ἔκτοτε ἀνεφέρομεν ὅτι δέον νὰ κρημνισθῶσιν οἱ μεταγενέστεροι τοῖχοι τοῦ Νάρθηκος, ὡς καλύπτοντες ἀρχαῖα ψηφοθετήματα, ὅπερ ἦδη καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ ἐδηλοῦμεν (σελ. 117) καὶ ὅπερ ἦδη ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐβεβαιώθη. ¹

Οὕτω λοιπὸν εἶχον τὰ τοῦ Ναοῦ, ὅτε αἱ ἐπισκευαὶ ἀνετέθησαν εἰς τὸν κ. Troump, ὅστις καὶ ἔφερε τὸν Ναὸν εἰς τὴν νῦν παρούσαν σχετικῶς καλὴν κατάστασιν.

(1) Περίληψιν τῶν ἐπισκευῶν τούτων ἰδὲ Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρείας Δελτίον Β' σελ. 63—64.

Ὁ ὑπάρχων θόλος.

Μίαν δὲ λύπην, καὶ ταύτην βαθεῖαν ἐκφράζομεν, ἐπὶ τῇ ἀνεπανορθώτῳ καταστροφῇ τοῦ μεγάλου θόλου τοῦ κυρίως Ναοῦ. Ἄν δ' οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ὡς εἶχεν, ἦτο ὅμως βεβαίως δυνατόν, ὁ νέος ἀνεγερθεὶς νὰ οἰκοδομηθῇ οὐχὶ μόνον ἀκριβῶς κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ παλαιοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ λίθοι αὐτοῦ ἀριθμούμενοι, νὰ ἐχρησίμευον οἱ αὐτοὶ πάλιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου θόλου, ὡς ἔπραξεν εἰς τὴν ἀνοικοδομὴν τῆς προσόψεως τοῦ Νάρθηκος τοῦ Ναοῦ ὁ κ. Τρούμ, ὅστις οὐδόλως ἀνεμίχθη εἰς τὴν ἐπισκευὴν ταύτην τοῦ θόλου, καθ' ὅσον αὕτη, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἐγένετο πολὺ πρὸ τῶν ὑπὸ τούτου διενεργηθεῖσων ἐπισκευῶν. Ἐν τῇ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον δὲ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τῷ 1892 ὑφ' ἡμῶν ὑποβληθείσῃ ἐκθέσει, περὶ τοῦ νέου τούτου θόλου ἐγράφομεν, ὅτι οὗτος δέον νὰ ἐκλίπῃ α') διότι ἐξωτερικῶς δὲν ἔχει τὰς αὐτὰς διαστάσεις πρὸς τὸν παλαιὸν θόλον κατὰ τὰ ἐπισυναπτόμενα σχέδια· β') διότι τὸ περὶ τὸν θόλον γείσον συνίστατο ἐκ μιᾶς σειρᾶς ὀδοντωτοῦ, καὶ οὐχὶ ἐκ δύο, ὡς ἔχει σήμερον· γ') τὰ ὀδοντωτὰ ἦσαν κατὰ γωνίαν τετοποθετημένα, καὶ οὐχὶ πλαγίως, ὡς ἤδη ὑπάρχουσι· δ') αἱ θυρίδες διήκουν μέχρι τῆς βάσεως τοῦ θόλου, ἐνῶ αἱ νῦν εἰσι πολλῶ τῶν ἀρχικῶν χθαμαλώτεραι· ε') τὰ πλαίσια τῶν θυρίδων συνίσταντο ἐκ κεραμουργημάτων ἐπὶ ὑψηλοτέρας ἐπιφανείας τῆς τῶν κουφωμάτων κατὰ τὸ ἐγκλειστον σχέδιον, ἐνῶ τὰ νῦν εἰσι κακότεχνα καὶ ἀπλᾶ βαρβαρόσχημα ἔργα· ς') αἱ πέριξ τοῦ θόλου κυκλικαὶ παραστάδες ἔχουσι μικροτέραν καμπυλότητα τῶν ἀρχικῶν· ζ') ἐσωτερικῶς ὁ θόλος ἐξέρχεται τῆς βάσεως καὶ οἰοεὶ ἐπικρέμαται ἐν τῷ Ναῷ ἐκ τῆς ΜΔ. πλευρᾶς καὶ η') ὅτι ἡ ὅλη αὐτοῦ μορφή εἶνε **μουρῶν** ἐπιτεθειμένη ἐπὶ τοιούτου γλαφυροῦ καὶ κομψοῦ οἰκοδομηματος τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης. Καθ' ἡμᾶς, ὁ νέος οὗτος θόλος ἐστὶν ἐντελῶς ἀσήμαντον σφαιροειδὲς κοίλωμα, ἀπλῶς χρήσιμον ὅπως ἐσωτερικῶς ἐπιτεθῶσιν ἐπ' αὐτοῦ τὰ ψηφοθετήματα τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῶν Προφητῶν, ἅτινα, ἀγνοῶ κατὰ τίνας συγχρόνου ἀρμοδίου γνώμην, ἔπρεπε, μεταφερόμενα ταῦτα εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις μουσεῖα, νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐπὶ τοιούτων τινῶν ἀσῆμων κοιλωμάτων, ἐπίτηδες ἐντὸς τῶν Μουσείων ἰδρυομένων ! ! 1

(1) Πρβλ. Ἀστὺ 6 Ἰουλίου 1893. Προκειμένου ἐνταῦθα περὶ τοῦ νέου θόλου δὲν

Ἡ καλουμένη φραγκικὴ προσθήκη.

Περὶ τῆς καλουμένης δὲ φραγκικῆς προσθήκης, ἦν καὶ ἡμεῖς οὕτως ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ ὀνομάζομεν (σελ. 104) καὶ πάλιν σημειοῦμεν ὅτι βεβαίως αὕτη ἐστὶ μεταγενεστέρα τοῦ Ναοῦ προσθήκη, ὡς τοῦτο σαφῶς ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ κατεδείξαμεν, δι' ἐρυθροῦ χρώματος σημειοῦντες ταύτην, τὸ πρὸς τὴν Μεσημβρινὴν ὁμῶς πλευρὰν Βυζαντιακῆς τέχνης τόξον μεγάλου διθύρου, ὃ πρὸς τὴν Βορεινὴν πλευρὰν Βυζαντιακῆς τέχνης κοιλίας, καὶ ἡ κατὰ Βυζαντιακὴν ἰσοδομίαν δομὴ τοῦ ὅλου, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Δ. προσόψεως ὕπαρξις μικρᾶς Βυζαντιακῆς θυρίδος, ταῦτα πάντα δεικνύουσιν, ὅτι ἀρχικῶς ἡ προσθήκη αὕτη ἐγένετο μὲν ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων, τοσοῦτον ὅμως αἱ φραγκικαὶ προσθήκαι διὰ τῶν γοθικῶν τόξων, τῶν ἐπάλξεων καὶ λοιπῶν φραγκικῶν οἰκοδομῶν παρεμόρφωσαν τὴν προσθήκην ταύτην, ὥστε αὕτη σχεδὸν ἐν κυριολεξίᾳ, μετὰ τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν τῆς ἀρχικῆς μορφῆς τῆς προσθήκης ταύτης δύναται νὰ καλῇται φραγκικὴ προσθήκη, εἰ καὶ ἐκ τῶν περιωθέντων λειψάνων, ὡς εἶπομεν, καταφαίνεται, ὅτι εὖρον ἤδη ταύτην οἱ Φράγκοι.

δυνάμεθα νὰ ἀποσιωπήσωμεν τὸν πόνον καὶ τὴν ἀγανάκτησιν, ἣν ἡσθάνθη ὁ τοῦ καλοῦ φίλος καὶ γνώστης κ. Κοζάκης Τυπάλδος δημοσιεύσας εἰς τὸ "Ἄστυ τὰ ἐξῆς : «ἡμεῖς μεθ' ὅλου τοῦ κόσμου ἐκφράζομεν τὴν λύπην καὶ τὴν ἀγανάκτησιν μας διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἱστορικωτάτου καὶ ὠραιωτάτου ναοῦ καὶ προτείνομεν, ὅπως συνέλθῃ νέα ἐπιτροπὴ καὶ συσχεφθῇ περὶ τῆς ποινῆς, ἣτις πρέπει νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὴν πρώτην, τὴν γνωμοδοτήσασαν τὴν ἀνέγερσιν νέου τρούλου ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ» ("Ἄστυ 17—18 Μαρτίου 1892 ἀριθ. 466).

Ἡμεῖς δὲ ἐν Δελτίῳ τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας ἐγράφομεν : «μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν ἐπὶ τῆς στέγης καιμηλιαρχείων, καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἀρχαίου κομφροῦ θόλου, διὰ τοῦ νῦν ὑπάρχοντος βαναυσουργικοῦ ὄγκου, οὐδὲν κόσμημα τῶν ἀρχαίων ἀρχιτεκτονικῶν κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων διαφυλάττοντες, ἐκ νέων δὲ λίθων κτισθέντος, τῶν παλαιῶν καὶ ἐντέχνως ἐξεργασμένων λίθων ὡς ἀχρῆστων θεωρηθέντων, καὶ οὐ, νεωτέρου θόλου, ἡ γονδροειδέστατη μορφή, ὡς **μουφὴ** ἐπὶ τοῦ κεκαλλιστευμένου τοῦτου ναοῦ ἐπέκαθίσε δίκην σφραγίδος τῆς ἰδέας τοῦ καλοῦ τῶν συγχρόνων ἡμῶν· μετὰ ταῦτα πάντα, δι' ἡμᾶς, τὸ σεπτὸν τοῦτο οἰκοδόμημα ὠρισμένως ΔΙΕΓΡΑΦΗ τῶν ἱστορικῶν μνημείων τῆς Χριστιανικῆς Βυζαντιακῆς ἀρχαιότητος!» Χριστ. Ἀρχ. Ἑταιρείας Δελτίον Β'. 1894 σελ 28

Νεώτεραι περὶ τοῦ ναοῦ πληροφορίαι.

Καὶ περὶ μὲν τῆς ἱστορίας τοῦ ναοῦ τούτου τὰ δέοντα ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ εἵπομεν (σελ. 40—90), σχετικῶς δὲ πρὸς τοὺς ἐπισυμβάντας μεγάλους σεισμοὺς τοῦ 1894 σημειοῦμεν ὅτι, κατὰ μὲν τὸν σεισμόν τῆς 8 Ἀπριλίου, ὅποτε κατεστράφη ἡ Ἀταλάντη μετὰ τῶν πέριξ μερῶν, τὸ οἰκοδόμημα τῆς Μονῆς Δαφνίου ἔπαθε γενικὴν δόνησιν καὶ διερράγησαν πάντα τὰ εὐπαθῆ αὐτοῦ μέρη, κατὰ δὲ τὸν σεισμόν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, τῆς 15 Ἀπριλίου ἰδίου ἔτους 1894, ἐνῶ ἐψάλλοντο ἐν τῷ ναῷ τούτῳ τὰ ἱερὰ τοῦ ἐπιταφίου ἐγκώμια, ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος μεγάλου βιαίου σεισμοῦ κατεκρημνίσθη ἅπασα ἡ ΜΑ γωνία τοῦ νάρθηκος, ὃν οὕτω κρημνισθέντα ἐσπύσαμεν ἀμέσως καὶ ἐφωτογραφήσαμεν, ὃς τὸν τεῦθεν κατέστη ἐντελῶς ἐτοιμόρροπος, ἅπαν δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ Ναοῦ σπουδαιοτάτας ὑπέστη βλάβας καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν νέον αὐτοῦ θόλον, ὅστις ἐσωτερικῶς διερράγη ἄνωθεν δέκα θυρίδων κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν. Ἀνωθεν τριῶν θυρίδων ΜΑ. ἄνωθεν ἐτέρων τριῶν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἄνωθεν τεσσάρων θυρίδων ΒΑ. Ὡσαύτως διερράγη καὶ τὸ δεξιὸν μέρος τῆς στέγης, ὅπου ἄνωθεν ἔκειτο τὸ δεξιὸν κειμηλιαρχεῖον τοῦ ἱεροῦ τούτου Ναοῦ. Ἐν γένει δὲ αἱ ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἐπελθοῦσαι καταστροφαὶ ἦσαν τοιαῦται, ὥστε ἐὰν δὲν ἐγίνοντο ἤδη αἱ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κ. Καλλίλου σιδηροδεσφαί τοῦ ναοῦ κατὰ τὸ 1892,¹ καὶ ἐὰν μὴ σύντονος ὑπὲρ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐλαμβάνετο πρόνοια, βεβαίως σήμερον ἐν τῷ στενῷ ἐκείνῳ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ σωρὸς ἐρειπίων θὰ ἔκειτο ἡ περικλεῆς καὶ πολύτιμος αὕτη Μονή. Αἱ πέριξ δὲ τοῦ Ναοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Δ. Γ. Καμπούρογλου τῷ 1893 διενεργηθεῖσαι ἀνασκαφαί,² καὶ ἡ πληθὺς τῶν ὑπὸ γῆν ἀνευρεθέντων συντριμμάτων χριστιανικῶν πλακῶν, ἀριδῆλως ἀποδεικνύουσι τὴν προῦπαρξιν πολλῇ τοῦ νῦν Ναοῦ ἀρχαιοτέρου Χριστιανικοῦ Νχοῦ, ὃν διεδέχθη ὁ περικαλλῆς οὗτος τῆς Μονῆς Δαφνίου Ναός.

Κατὰ τὰς τελευταίας δὲ ταύτας ἐπισκευὰς διὰ τῆς ἀποξέσεως τοῦ

(1) Πρβλ. Νέα Ἐφημερίς 1 Ἰουνίου 1893.

(2) Ὅρα περὶ τούτων Πρακτ. Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1892.

ἀσθεστώματος τοῦ κυρίως Ναοῦ ἀπεκαλύφθησαν διάφοροι ἐφ' ὕgrois ἀγιογραφίαι, δεξιᾷ μὲν [ὁ Ἅγιος Βλ.]άσιος, Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος, ὁ Ἀρχιστράτηγος Γαβριήλ, ἡ Ἁγία. . . ; καὶ ἡ Ἁγία Παρασκευή· ἀριστερᾷ δὲ ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας καὶ ὁ Ἅγιος Σάββας. Ἐπὶ τῶν ἀριστερῶν δὲ τοῦ Ναοῦ ἀγιογραφιῶν ἀναγινώσκεται δι' ἀκίδος τὸ ἔτος 1725, δεξιᾷ δὲ 1640, ἐξ οὗ ὁρᾷται ὅτι αἱ ἐφ' ὕgrois ἀγιογραφίαι αὗται εἰσιν ἀρχαιότεραι τοῦ ἀνωτέρω ἔτους 1640. Ὑπὸ μικρὰν δὲ εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, ἣν εἶδομεν ἐπὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ κτιστοῦ προσκυνηταρίου καὶ ἣν διεφυλάξαμεν ἐν τῷ Ναῷ, ἀνέγνωμεν «† Δέησις τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ Γεωργίου Καβοδίστρια δοτόρου καὶ Ὁκταβίου Θεοτόκη Γιούστου 1780».¹

Κατὰ πληροφίας δὲ, ἃς ἔδωκέ μοι ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἀρχιεπίσκοπος Μεσσηνίας Πανάρετος, ὃς μετὰ ζήλου ἀνηρέυνα τὰ τῆς πατρίδος ἱστορίας, ὁ τελευταῖος ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως ἡγούμενος τῆς Μονῆς Δαφνίου ἐκαλεῖτο Ἀγαθάγγελος Λαμπήρης ἐξ Ἀθηνῶν, τρέφιμος τῆς σχολῆς Ντέκα· ὅτι οὗτος ἦτο ἐφημέριος τοῦ ἐν Πλάκᾳ Ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως κατοικῶν εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγίου Μάρκου μετόχιον τῆς Μονῆς Δαφνίου «Ἅγιος Νικόλαος² καὶ ὅτι ἀποθανὼν ἐτάφη ἐν τῇ Μονῇ Πετράκη· κατὰ πληροφρίαν δὲ τοῦ αὐτοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὁ ἡγούμενος οὗτος εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ κάραν Ἀγίου τινός, οὕτινος τὸ ὄνομα δὲν ἐνεθυμεῖτο ν' ἀναφέρῃ ὑμῖν ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Ἀρχιεπίσκοπος.

Χρόνος ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ψηφιοθετημάτων.

Ἦδη ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ (σελ. 89—90) στηριζόμενοι ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῶν ἐν γένει πορισμάτων τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης, εἵπομεν ὅτι ὁ Ναὸς τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἀνήκων εἰς τὴν β' περίοδον τῶν χριστιανικῶν οἰκοδομημάτων, ἦτοι εἰς τὰ αὐτοτελεῖ καὶ πρωτότυπα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς τέχνης, ἐστὶν ἔργον τοῦ ι' αἰῶνος, ἐπομένως οὐχὶ πολὺ ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς ἢ πολὺ μεταγενεστέρας τοῦ ιγ' αἰῶνος, ὡς ἄλλοι

(1) Πρὸς. Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρ. Δελτίον Β. σελ. 28).

(2) Τὸ Ναθῖον τοῦ ο, καίμενον ἐν τῇ κατὰ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀγίου Μάρκου ὑπ' ἀριθ. 16 οἰκίᾳ, ἀγνοοῦμεν τίνας ἐνεκεν πρὸ μικροῦ κατηδαφίσθη.

τινές υπέλαβον, αὐταὶ αἱ ἀγιογραφικαὶ τοῦ Ναοῦ συνθέσεις τῆς ἁγίας Ἀννης, τῶν εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου, τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κτλ. σαφέστατα ἐμαρτύρουν καὶ μαρτυροῦσιν ὅτι ἤδη, ὅτε ἰδρύθη ὁ Ναὸς οὗτος, τελείως εἶχε συντελεσθῇ ὁ ἐσωτερικὸς ὀργανισμὸς τῆς διατάξεως τῶν ἁγίων εἰκόνων καὶ ἀπὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη ὀρισθῇ ὁ τύπος τῶν διαφόρων ἀγιογραφικῶν παραστάσεων καὶ συνθέσεων, ὅπερ συνέβη μετὰ τὸν ὀριστικὸν θρίαμβον τῶν Ὁρθόδοξων κατὰ τῶν εἰκονομάχων, ἥτοι ἀπὸ τοῦ θ' — ι' αἰῶνος. Ἐπομένως, καθ' ἡμᾶς τὰ ψηφισθέντα ταῦτα ἀδύνατον νὰ ὦσιν ἔργα τοῦ ἡ' αἰῶνος ἢ τοῦ ζ'· ἐντελῶς δὲ ἀδύνατον τοῦ ς' αἰῶνος, ὡς ἐγνωμάτευσεν ὁ ἐν τῷ Ναῷ ἐργαζόμενος Ἰταλὸς μουσειάτωρ κ. Νονο, γνῶμην πρὸς ἣν, ὡς ἐκ τῆς ἐιδικότητος τοῦ ἀνδρὸς ἐπηρεασθεὶς, προσεχώρησε καὶ ὁ σεβαστὸς ἡμῶν φίλος κ. Κοζάκης γράφων ἐν τῷ Ἄστει (5 Ἰουλίου 1893) ὅτι ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου κεῖται πλησιέστερος πρὸς τὸν βον, ἢ πρὸς τὸν 10ον αἰῶνα.

Πλὴν ὅμως τῶν ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἀσφαλῶν τούτων συμπερασμάτων ἡμῶν καὶ πορισμάτων, ὅτι τὰ ψηφισθέντα ταῦτα ἀδύνατον νὰ ὦσιν ἔργα τοῦ ς' αἰῶνος, εὐτυχῶς, χάριν τῶν μὴ εἰδικῶν, ἡδὴ μετὰ τὰς ἐπισκευὰς ἔχομεν καὶ ἀπτήν τῆς ἀληθείας ταύτης ἀπόδειξιν καὶ φωνήν ἐν τῷ Ναῷ μαρτύριον, διότι μετὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ψηφισθημάτων, ἐπεφάνη ἡ εἰκὼν τοῦ ἁγίου ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΚΡΑΓΑΝΤΙΝΩΝ, ὃς ἐτελεύτησε **16 ἔτη πρὸ τῆς ἐνάροξεως τοῦ Η' αἰῶνος, ἥτοι τῷ 688.**

Εἶναι ἐπομένως δυνατόν ὁ Ναὸς καὶ τὰ ψηφισθέντα νὰ ὦσιν ἔργα τοῦ ς' αἰῶνος ; Τὴν μελέτην ταύτην, ἣν τῇ 5 Ὀκτωβρίου 1897 ἐν τῇ Μονῇ Δαφνίου ἐποιήσαμεν, ἀνεκοινώσαμεν ἐν τῇ Γενικῇ συνελεύσει τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῇ 30 Ἰανουαρίου 1898.¹ Οὐδεμία ἐπομένως ἀμφιβολία ὅτι ὁ Ναὸς οὗτος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ψηφισθέντά ἐῖσιν ἔργα τοῦ 900—1000, ἥτοι τοῦ ι' αἰῶνος. Αὕτη ἐστὶν ἡ ταπεινὴ ἡμῶν γνώμη, εἴθε δὲ ἄγνωστοι τέως ἱστορικαὶ εἰδήσεις ἀποκαλυπτόμεναι, νὰ ἐπικυρώσωσι τὴν γνῶμην ἡμῶν ταύτην.

Ὁ κ. Millet ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1894 σημειώσει 1, ἐκ τῆς

(1) Νεολόγος Κων)πόλεως 1 Φεβρουαρίου 1898.

ἀναγνώσεως Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης καὶ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου βίος Μελετίου τοῦ Νέου, σημειοῖ ἐπεισόδιον ἀναφερόμενον εἰς τὴν Μονὴν Δαφνίου, ὅπερ, ὡς λέγει, «θὰ συνέβη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1082 καὶ 1105». Ἡ ἱστορικὴ αὕτη μελέτη ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Βασιλειέφσκη ἐν τοῖς δημοσιεύμασι τοῦ Ὁρθόδοξου Παλαιστίνου Συλλόγου ἐν τῷ 17ῳ τεύχει σελ. 55-56. Οὐδαμοῦ δὲ δυνηθέντες ἐν Ἀθήναις νὰ εὕρωμεν τὸ τεῦχος τοῦτο, οὐδεμίαν δυνάμεθα νὰ ἐπιφέρωμεν κρίσιν περὶ τοῦ χρόνου τοῦ ἀνωτέρω ἀναφερομένου ἐπεισοδίου.

Μῆνας δὲ τινὰς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς πρώτης ἡμῶν περὶ Δαφνίου συγγραφῆς ὁ κ. Schlumberger δημοσιεύων ἐν τῇ «Revue des études Grecques (Τομ. II no 7 Juillet—Septembre 1889. σελ. 248) τὴν σφραγίδα ταύτην τῆς Μονῆς Δαφνίου,

ΣΦΡΑΓΙΣ	}	= Σφραγίς
ΠΡΟΕΔΡΟΥ		= Προέδρου
ΠΑΥΛΟΥΠΟΙ		= Παύλου ποι-
ΜΝΗΣΔΑ		= μνης Δα-
ΦΝΙΟΥ		= φνίου,

ὡσαύτως περὶ τὸν ἰ' αἰῶνα ἀναβιβάζει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς.

Ἡ σφραγὶς αὕτη, ἥ ἐν τῷ νομισματικῷ ἡμῶν Μουσείῳ φυλαττομένη καὶ ἦν ὁ κ. Ποστολάκας τῷ κ. Schlumberger ἐγνώρισεν, ὡς καὶ ἡ ἐπομένη αὕτη,

ΗΘΚΣ	}	= Ἡ Θεοτόκος
ΤΟΔΑ		= τὸ Δα-
ΦΝΙΝ		= φνὴν ἰ

ἐπὶ τοῦ ἔμπαλιν μέρους ἀπεικονίζουσι τὴν Θεοτόκον ἱκετεύουσαν, (orante), καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους τὸν παῖδα Ἰησοῦν φέρουσαν, κατὰ τὸν τύπον τῆς ἐν Βυζαντίῳ εἰκόνης τῶν Βλαχερνῶν (Ἐγκαρδιωτίσεως) καὶ κατὰ τὸν τύπον, ὃν ἐν ταῖς νομίσμασι τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκράτορων βλέπομεν, πρῶτον Νικηφόρου Γ' τοῦ Βοτανειάτου (1078-1081 Sabatier LI. 17), εἶτα δὲ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (Sab. LII. 9. 21), Ἰωάννου Β' τοῦ Κομνηνοῦ (Sab. LIV. 14) καὶ Ἰσαὰκ Β' Ἀγγέλου (Sab. LVII. 20 μέχρι τῶν γονάτων).

(1) Schlumberger. Sigillographie σελ. 152.

ΨΗΦΟΘΕΤΗΜΑΤΑ

Κατάστασις τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τούτων.

Τίς ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τούτων γινώσκουσι πάντες οἱ ἰδόντες, καὶ νῦν δ' ἔτι, ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ, δῆλη αὖτη, ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ περιγραφικῶν ἡμῶν ἐξηγήσεων γίνεται. Τῶν ψηφοθετημάτων τούτων τὰ μὲν πυκνοῖς στρώμασι καπνοῦ κεκαλυμμένα ἦσαν σχεδὸν ἀφανῆ, καὶ μάλιστα τὰ εἰς τὰ ὑψηλὰ μέρη τοῦ Ναοῦ ὑπάρχοντα, ἄλλα ἐντετειχισμένα ὄντα, ὡς τὰ τοῦ Νάρθηκος, ἦσαν ἡμῖν ἐντελῶς ἄγνωστα, πλεῖστα δὲ κεκαλυμμένα διὰ μεταγενεστέρων ἐπιχρισμάτων (κατὰ τὸ δεῖγμα, ὃ παρ' ἐμοὶ φυλάσσω) ἐφαίνοντο ἐντελῶς κατεστραμμένα ἢ ἐλλιπῆ. Διὰ τοῦτο οὐδὲν τὸ παράδοξον, ἂν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ, ταῦτα διὰ μέσου παχυτάτων στρωμάτων καπνοῦ καὶ ὑποχρισμάτων βλέποντες, καὶ μᾶλλον μαντεύοντες, οὐδὲν τὸ παράδοξον, λέγομεν, ἂν εἰς ἀνακρίβειας τινὰς περὶ τὴν περιγραφὴν τούτων ἐνεπέσομεν, μάλιστα ἀφ' οὗ οὐδὲν ἀπολύτως τεχνητὸν μέσον πρὸς ἐξέτασιν καὶ καθαρισμὸν τούτων εἶχομεν, ἐκτὸς τοῦ φλέγοντος ἡμᾶς πόθου, ὅπως ἔστω καὶ γραφῇ διασώσωμεν ταῦτα καὶ παραδώσωμεν τοῖς μεταγενεστέροις.

Αἱ διενεργηθεῖσαι ἐπισκευαί.

Αἱ ἐπισκευαὶ τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου διὰ τοῦ ἀπὸ 17 Αὐγούστου ἐν Βενετίᾳ τῷ 1892 ὑπογραφέντος συμβολαίου,¹ ἀνετέθησαν εἰς τὸν ἐκ Βενετίας μουσειωτὴν (capo musicista) κ. Φραγκίσκον Novo, περὶ τῶν ἔργων τοῦ ὁποίου ἱκανὰ ἤδη ἐν τῷ Ἑταίῳ (16 Αὐγ. 1896) ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας κ. Κοζάκης ἐσημείωσεν. Κατὰ Φεβρουάριον δὲ τοῦ 1895 προσ-

(1) Ἑταίῳ 16 Αὐγούστ. 1893 Χριστ. Ἀρχ. Ἑταίρ. Δελτ. Β'. σελ. 65.

ελήφθη ὡς βοηθὸς αὐτοῦ ὁ ἐκ Νεαπόλεως Ἑλλήν τὴν καταγωγὴν κ. Ἐπαμεινώνδας Τριανταφύλλης, ἀπόφοιτος τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἀκαδημίας τῶν Τεχνῶν.¹

Μετὰ μικρὰς δὲ τινὰς διακοπὰς,² αἱ ἐπισκευαὶ τῶν ψηφοθετημάτων τούτων ἔληξαν μετὰ 5 ἔτη, τῇ 4 Ἀπριλίου 1897 τοῦ κ. Νονο παραδόντος τὸν Ναὸν τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰς τὸν Γενικὸν Ἐφορον τῶν Ἀρχαιοτήτων.³ Μεθ' ὅλην ὁμῶς τὴν φροντίδα τῆς τε Κυβερνήσεως καὶ τῶν μελῶν τοῦ διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ τὸν διορισμὸν τριμελοῦς ἐπιτροπείας⁴ πρὸς τὴν ὡς οἶόν τε διάσωσιν τῶν ψηφοθετημάτων τούτων, κατὰ τὰς διενεργηθείσας ταύτας ἐπισκευὰς ἐγένοντο λάθη ἀσύγγνωστα, ὧν κυριώτατά εἰσι τὰ ἑξῆς·

α). Οὐδεὶς τῶν περὶ τὸ τύμπονον τοῦ θόλου προφητῶν ἐτέθη ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ θέσει, διότι ἐν τῇ ἐπαναφορᾷ ἐκάστου Προφήτου ἐγένετο μέγα λάθος ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴν τοποθέτησιν· ἡ θέσις ἐν ᾗ νῦν εὔρηται ὁ Μωϋσῆς, ὡς ἀρχὴ τῆς σειρᾶς τῶν Προφητῶν, αὕτη ἀκριβῶς ἦτο τὸ τέλος, ἐν τῇ θέσει δὲ, ἐν ᾗ νῦν ἐστὶν ὁ Δαβὶδ, ἐν ταύτῃ ἀρχικῶς ἔκειτο ὁ Μωϋσῆς, ὡς ἀρχὴ τῆς σειρᾶς τῶν Προφητῶν. Τούτου δὲ μετατεθέντος, πάντες οἱ προφῆται μετέλλαξαν τὰς θέσεις αὐτῶν, ὡς ἐν τῷ οἰκίῳ τόπῳ ἐροῦμεν τὴν μεταλλαχθεῖσαν ἐκάστου θέσιν. Τί δ' ἐκ τούτου ἠκολούθησεν ἐντελῶς ἄτοπον καὶ παράχρδον, οὐ μόνον ἐν τῇ καθόλου τυπικῇ διατάξει ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰσχυρῶς ἀντιγραφικῇ διαθέσει τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος ; ὅτι, ἀντὶ ὁ προφητὴν Δαβὶδ νὰ εὔρισκῃται ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς καὶ ἀκριβῶς ἄνωθεν τῆς Ὡραίας Πύλης ἀρχικῇ αὐτοῦ θέσει, ὡς κο-

1) Ἀπρ. 25 Φεβρ. 1895.

2) Πρὸβλ. Ἀστ. 17 καὶ 27 Σεπτεμβρ. 1893 καὶ 19 Μαΐου 1894.

3) «Πρωία» καὶ «Ἀστ.» 5 Ἀπριλίου 1897. L'Indipendente 25 Ἀπριλίου 1897. Πρὸβλ. καὶ L'Adriatico 26 Ἀπριλ. 1897. Περὶ τῶν ἀπ' ἀρχῆς δὲ διενεργηθεῶν ἐπισκευῶν τῶν ψηφοθετημάτων τούτων, ἰδὲ τὰς ἀξιολόγους ἐκθέσεις τοῦ ἀντιπροέδρου κ. Κοζάκης τῆς 15 Μαρτίου, 4 καὶ 24 Ἰουνίου 1894 πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Χριστιανικῆς Ἐταιρείας Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρείας Δελτίον Β'. σελ. 65—79.

4) Ἀστ. 17 Σεπτεμβρ. 1893. Ὁ ἡμέτερος ἀντιπρόεδρος κ. Κοζάκης διωρίσθη τοιοῦτον μέλος τῇ 19 Δεκεμβρίου 1894, κατὰ τὸ ὑπ' ἀριθ. 413 πρὸς αὐτὸν ἀνακοινωθέν ἔγγραφον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας.

ρυφαίος τῶν προφητῶν καὶ ἐξ οὗ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα κατή-
γετο, νῦν εὐρηται παραπλεύρως τῆς πρυτανεύουσης ἀρχικῆς αὐτοῦ
θέσεως, ἣν νῦν παρατύπως κατέλαβεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης.¹

β) ὅπερ καὶ σπουδαιότατον, ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ
ἐπὶ τῶν ψηφοθετημάτων νὰ γίνῃ χρῆσις **χρώματος**, διότι ἐν τού-
τῳ ἀκριβῶς ἐγκρίεται ἡ μεγάλη τῶν ψηφοθετημάτων ἀξία, ὅτι ἀπὸ
τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς αἱ διάφοροι φυσικοῦ χρώματος ψηφίδες λαμβα-
νόμεναι, καταλλήλως καὶ μετὰ τέχνης οὐ τῆς τυχούσης συνδυάζου-
ναι, ἀποτελοῦσι τοσούτων ἀποχρώσεων θαυμάσια ἔργα.

Ἡ ἐπιβολὴ χρώματος καὶ ἡ ψιμυθίωσις αὕτη ἀποτελεῖ προσβολὴν
εἰς τὸ ἄμεμπτον καὶ ἄδολον τῆς τέχνης, προκαλοῦσαν τὴν ἀηδίαν καὶ
ἀποστροφὴν τῶν γινωσκόντων νὰ ἐκτιμῶσι τὰ παρθενικὰ τῆς φύσεως
κάλλη, καὶ νὰ θαυμάζωσι τὴν τέχνην ἐν τῇ δυνάμει τῆς ἀπολύτου αὐτῆς
ἀπλότητος· ὅ,τι ἐπομένως διὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον ἦσαν αἱ γρα-
φόμεναι τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ κυρίαι Μάρση Καστρικία καὶ Εὐγραφία,²
τοῦτο δι' ἡμᾶς εἰσι τούντεῦθεν τὰ ἐψιμυθιωμένα τῶν ψηφοθετημάτων
τῆς Μονῆς Δαφνίου.

γ) Ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ταῖς ῥήσεσι, τοσαύτη
ἐγένετο σύγχυσις τῶν γραμμάτων τῆς ἐλληνικῆς ἀλφαβήτου ὑπὸ τοῦ
Ἰταλοῦ ψηφοθέτου, ὥστε, οὐ μόνον αἱ ῥήσεις τῶν Προφητῶν διε-
φθάρησαν καὶ παρεμορφώθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ γράμματα τῶν
ὀνομάτων Ἀγίων παραλλαχθέντα, ἐντελῶς τὰ κύρια ὀνόματα τού-
των παρεμόρφωσαν· οὕτω νῦν ἀναγινώσκωμεν ὁ ΑΓΙΟΣ ΤΑΡΑ-
ΛΟΣ, ἀντὶ τοῦ ὁ ΑΓΙΟΣ ΤΑΡΑΧΟΣ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο
ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ ἀντὶ τοῦ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΑΥΜΑ-
ΤΟΥΡΓΟΣ, καὶ ἄλλα πολλὰ, τὸ ὥραϊον τῶν ψηφοθετημάτων τού-
των ἀσχημίζοντα καὶ ἄδικον ἀμαθίαν τοῖς ἀρχαίοις τοῦ Ναοῦ ψηφο-
θεταῖς καταλογίζοντα.

δ) Περί τὴν ἀψῖδα τοῦ ἱεροῦ βήματος ὤφειλε νὰ τεθῶσιν ὅσα
γράμματα περιεσφύζοντο ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιγραφῆς ταύτης :

ΜΕΓΑΛΗ Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥΤΟΥ Η ΕΣΧΑΤΗ ΥΠΕΡ ΤΗΝ ΠΡΩ-
ΤΗΝ ΛΕΓΕΙ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ·

(1) Τὴν ἀρχικὴν διάταξιν τῶν προφητῶν ἰδὲ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν περὶ τῆς
Μονῆς Δαφνίου συγγραφῇ σελ. 128—133.

(2) Ἱστορ. Παπαρ. τόμ. Β' σελ. 665.

ἦτις κατὰ μὲν τὸ 1883, ὅτε καὶ ἀντεγράψαμεν ταύτην, ἐσφύζετο οὕτως·

«[ΜΕΓΑΛΗ] Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥΤΟΥ Η ΕΣΧ[ΑΤΗ ΥΠΕΡ] ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΛΕΓΕΙ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ.

Τῷ 1889 ἐσφύζετο οὕτως·

«[ΜΕΓΑΛΗ] Η ΔΟΞΑ ΤΟΥ ΟΙΚ[ΟΥ ΤΟΥΤΟΥ Η ΕΣΧΑΤΗ ΥΠΕΡ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΛΕΓΕΙ ΚΥΡΙΟΣ ΠΑΝΤΟΚΡΑΤΩΡ].

Μετὰ δὲ τοὺς σεισμοὺς τῆς 8 Ἀπριλίου τοῦ 1894 καὶ τῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς 15 Ἀπριλίου ἰδίου ἔτους, ὅτε καὶ ἐπισκευαὶ τῶν ψηφοθετημάτων ἐγένοντο, ἐσφύζετο ἔτι, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρουμεν, ἱκανὸν μέρος τῆς ἀνωτέρω ἐπιγραφῆς.

ε) Δι' οὗς λόγους ἤδη τῷ 1884 ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» (σελ. 183—193) ἐν τῇ περὶ Δαφνίου συγγραφῇ ἡμῶν (σελ. 65) καὶ ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (1894 σελ. 28—29) ἐξεθέσαμεν, προετιμῶμεν αἱ ἐπιδιορθώσεις αὗται νὰ ἐγίνοντο μᾶλλον διὰ τῆς μεθόδου τῆς ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας Σχολῆς τῶν ἀδελφῶν μουσειαστῶν Bonanno, ἣ διὰ τοῦ ἐκ Βενετίας ψηφοθέτου κ. Nono· διότι ἂν αἱ ἐπιδιορθώσεις ἐγίνοντο διὰ τοῦ συστήματος τῶν ἀδελφῶν Bonanno, ἡδυνάμεθα σήμερον πολλὰ τῶν ἀνωτέρω λαθῶν κοὶ τὴν θέσιν τῶν προφητῶν νὰ διορθώσωμεν, ἐν ᾧ νῦν ταῦτα μετὰ τῶν τοίχων τοῦ Ναοῦ συνεσωματώθησαν καὶ οὕτως εἰπεῖν ἀπεμαρμαρώθησαν, μὴ ἀποτειχιζόμενα εἰμὴ διὰ τῆς τελείας αὐτῶν καταστροφῆς.

Γενικαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ Ναοῦ.

Πρὶν ἢ δὲ εἰς τὴν καθ' ἑκάστον περιγραφὴν τῶν ψηφοθετημάτων τούτων προῶμεν, γενικῶς ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν παρατηροῦμεν ταῦτα· ὅτι τὰ ψηφοθετήματα τῆς Μονῆς Δαφνίου εἰσὶ τὰ ἄριστα τῶν ψηφοθετημάτων, ἅτινα δύναται νὰ δείξῃ ἡμῖν ἡ ἱστορία τῆς τέχνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Τὸ σχέδιον, αἱ γραμμαί, ἡ ἁρμονία τῶν συνθέσεων, ἡ στάσις τῶν σωμάτων, ἡ διάθεσις τῶν ποικίλων πτυχολογιῶν, ὑφ' ἧς λαμπρῶς καταφαίνονται αἱ κινήσεις τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ σώματος, ταῦτα πάντα εἰσὶ μεμελετημένα, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ μελετηθῶσι διὰ τῶν καλλιτεχνικῶν γνώσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Πλὴν δὲ τούτων βλέπομεν ὅτι, ὁ ἄγνωστος μέχρι τοῦ

νῦν μουσειάτωρ τῶν ψηφοθετημάτων τούτων, γινώσκει καλῶς, οὐ μόνον τὸ σχέδιον καὶ τὴν καλὴν ἐκτέλεσιν τούτου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κανόνας τῶν καλλιτεχνικῶν ἐπιπέδων καὶ τὰς ἀποστάσεις τῆς προοπτικῆς, ὡς λαμπρότατα τοῦτο ἰδίως καταφαίνεται ἐν τῇ παραστάσει τῆς Γεννήσεως τοῦ Κυρίου.¹

Ἐν ᾧ δὲ τὸσον καλῶς γινώσκεται ἡ πτυχολογία καὶ ἐκτελεῖται ἡ στάσις τῶν διαφόρων σωμάτων, ἐν τοῖς ψηφοθετήμασι τούτοις, τούναντίον κατὰ κανόνα βλέπομεν ἄκραν ἀντίθεσιν ἀκανονίστων καὶ κακοσχεδίων γραμμῶν εἰς τὰ γυμνά ἐν γένει σώματα, οἷα τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου ἐν τῇ Σταυρώσει καὶ ἐν τῇ βαπτίσει· τοῦτο δὲ προέρχεται ἐκ τούτου ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἁγιογράφοι ὄχι μόνον δὲν ἐσπούδαζον τὰ γυμνά σώματα ἐκ τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἀπέφευγον, ὅπως λαμβάνωσιν ὡς ὑπόδειγμα θνητοῦ ἀνθρώπου τὸ γυμνὸν σῶμα καὶ διὰ τῆς σπουδῆς τούτου ἀνάγονται εἰς παράστασιν τοῦ παναχράντου σώματος τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. Τοῦτο ἐθεωρεῖτο οἰονεὶ ἀσέβεια· ἦτο τόλμημα, ὅπερ δὲν ἐπραττον ἄνευ θρησκευτικοῦ φόβου, ὅτι οὕτως ἐκ τοῦ φυσικοῦ τὰ σώματα σπουδάζοντες, υποβιάζουσι τὸ ἄκραν τῆς θείας Μεγαλειότητος. Ἐντεῦθεν μεγίστη ἡ διαφορὰ ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς ἐν γένει ἔργοις, ὡς καὶ ἐν τοῖς ψηφοθετήμασι τούτοις, μεταξύ τῶν ἐνδεδυμένων σωμάτων καὶ τῶν γυμνῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνεξήγητος αὕτη διαφορὰ ἐν τοῖς ψηφοθετήμασι τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς Δαφνίου μεταξύ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τοῦ ὑπὸ τὸν Σταυρὸν ἱσταμένου Ἰωάννου καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ κρεμαμένου ἐντελῶς ἀσχεδιάστου καὶ ἀκανονίστου σώματος τοῦ Κυρίου, μεταξύ τῶν Ἀγγέλων τῆς βαπτίσεως καὶ τοῦ γυμνοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ σώματος τοῦ Κυρίου. Αὗται εἰσιν ἐπομένως εὐσεβεῖς οὕτως εἰπεῖν τῶν Βυζαντινῶν ἁγιογράφων ἐλλείψεις, προερχόμεναι ἐκ βαθύτατου θρησκευτικοῦ συναισθήματος.

(1) Κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1898 ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐν Ἀρτῇ Ναὸν τῆς Παρηγορητίσσης ἐξόχως ἐνδιαφέροντα διὰ τὴν σπανίαν καὶ μοναδικὴν αὐτοῦ τέχνην, ἐπὶ τῇ καταπληκτοῦσῃ θεᾷ τοῦ ὁποῦ καὶ ἰδίαν ἐγράψαμεν ἔκφρασιν. Ἐκ τῶν ἐν τῷ θόλῳ δὲ τοῦ Ναοῦ τούτου περισωθέντων ἐλαχίστων τεμαχίων ψηφοθετημάτων ἰγ' αἰῶνος, νομίζομεν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος περιεῖχε ψηφοθετήματα ἀνώτερα τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου.

Αἱ ἐξοχώτεραι τῆς Μονῆς Δαφνίου μου- σειακαὶ παραστάσεις.

Ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μονῆς Δαφνίου περιεσώθησαν 19 ἐν ὅλῳ μου-
σειογραφικαὶ συνθέσεις· τούτων αἱ ἐξοχώτεραι εἰσιν ὁ *Εὐαγγελισμὸς*
τῆς Θεοτόκου, ἡ *Γέννησις* τοῦ Χριστοῦ, ἡ *Βάπτισις*, ἡ *Σταύρωσις*,
(διὰ τὸν ὑπὸ τὸν Σταυρὸν Ἰωάννην καὶ τὴν Θεοτόκον), ἡ εἰς *Ἄδου*
κάθοδος, ἡ *Κοίμησις* τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ ἐν τῇ κόγχῃ *Πλατυτέρα*,
ἣν ὁ πολὺς Θείσιος ἀντιγράφος ἀπεικόνισεν ἐν τῇ τοῦ Ἀθήνησι Ναοῦ
τοῦ Νικοδήμου. Ἐκ τῶν λοιπῶν δὲ ἐν τῷ Ναῷ μουσειακῶν μονογραφιῶν
ἐξοχώτεραι εἰσιν ἐκ μὲν τῶν Μαρτύρων, οἱ ἅγιοι *Σέργιος* καὶ *Βάκχος*,
ὁ *Σκρινιάριος* (=χαρτοφύλαξ) τῆς Δουκικῆς τάξεως *Εὐστράτιος*, ὁ μάρ-
τυς *Ἀκίνδυρος*, ὡς καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἐντὸς κύκλων ἄνω τοῦ τρι-
θύρου τῆς βορείου πλευρᾶς ἁγίων *Πρόβου* καὶ *Ἀρδρονίκου*· ἐκ δὲ
τῶν ἱεραρχῶν σπουδῆς ἀληθῶς ἅγιος ὁ ἐν λευκοῖς ἅγιος *Γρηγόριος* ὁ
Ἀκραγαγετινῶν, ἐκ δὲ τῶν διακόνων οἱ ἐπὶ τῶν ἀψίδων τοῦ ἁγίου βή-
ματος, ὁ ἅγιος *Ρουφῖνος* καὶ ὁ ἅγιος *Εὐπλούς*. Ἐκ δὲ τῶν περὶ
τὸ τύμπανον τοῦ θόλου προφητῶν ἐξοχώτεροί εἰσι διὰ τὴν ἐλευθερίαν
τῶν γραμμῶν, ὁ προφήτης *Δαυιδ* καὶ ὁ γέρων *Σοφορίας*, μετ' ἐξό-
χου ἐγκρίτου τέχνης πτυχώσεως, οἱ καλλιτεχνικωτάτην καὶ φυσι-
κὴν στάσιν ἔχοντες *Ἰωήλ* καὶ *Ζαχαρίας*, καὶ ὁ ἐκφραστικωτάτην
ἔχων κεφαλὴν *Ἰεζεκιήλ*, τὰ μάλιστα σπουδῆς ἄξια καλλιτεχνικὰ
ψηφοθετήματα. Τὸ μυστήριον δὲ τῆς τέχνης, ὅπερ ἀποτελεῖ τόσον
ἐλαφρᾶς, χαριέσσης καὶ ποικίλας εἰς τὸ ὅμμα τοῦ θεατοῦ τὰς μου-
σειογραφικὰς ἰδίαι συνθέσεις τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐγκρίτως κυρίως εἰς
τούς λαμπροὺς συνδυασμοὺς τῶν ἁρμονικῶν τόνων τῶν διαφόρων χρω-
μάτων καὶ εἰς τὴν ἐν ταῖς συνθέσεσιν ἁρμονικὴν διάταξιν ἀντιθέτων
ὅλως προσώπων, παίδων, γερόντων, ἐφήθων, νεανίδων, ἀνδρῶν πω-
γωνοφόρων, ἀγενείων κλπ. ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν ἀπάσαις ταῖς μουσεια-
καῖς συνθέσεσι τῆς Μονῆς Δαφνίου καὶ ἰδίαι ἐν ταῖς συνθέσεσι τῶν
Εἰσοδιῶν τῆς Θεοτόκου, τῆς *Προδοσίας*, τῆς *Βαΐοφόρου*, τῆς εἰς Ἄδου
καθόδου, τῆς *Ψηλαφήσεως* τοῦ *Θωμᾶ* κτλ.

Ὅπως δηλονότι ἐν τῇ μουσικῇ, διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἀντιθέσεως τῶν
φθόγγων ἀποτελεῖται τὸ θεῖον τῶν συμφωνιῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ζω-
γραφικῇ, διὰ τῆς ἁρμονικῆς συνθέσεως ἀντιθέτων ὅλως ἀντικειμένων,

ἀποτελεῖται ἡ ἀνέκφραστος καλλιτεχνικὴ ἁρμονία τῆς συνθέσεως τῶν εἰκονικῶν παραστάσεων. Πᾶσαι δὲ αἱ ἐκ λίθου διαφόρου χρώματος ψηφίδες τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου, οἷαι αἱ λευκαὶ ψηφίδες Γρηγορίου τοῦ Ἀκραγαντίνων, αἱ ψηφίδες τῶν γυμνῶν σωμάτων κλπ. ἐλήφθησαν ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν περὶ πετρωμάτων τοῦ Ποικίλου ὄρους, οὗ μυριάκις ἐθαυμάσαμεν τὸ ποικίλον χρῶμα τῶν λίθων, μάλιστα ἐν τοῖς ἀποστίλθουσι πολυχρώμοις βησσάλοις τῆς πρὸς δυσμᾶς καὶ ἡμισειαν ὄραν μακρὰν τῆς Μονῆς πολυφλοίσβου καὶ ἐνδόξου παρᾶλλας Σκαρχμαγκᾶ. (1)

Ἐκ τῶν ἐν ὄλῳ δὲ σπουδῶν τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου, ὡς περιεργον σημειοῦμεν ὅτι μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς Ν.Δ., οὐδεμία ἁγία γυνὴ εἰκονίζεται πλὴν τῆς Θεοτόκου, ὅτι ἐκ τῶν τῆς Π. Διαθήκης εἰκονιζομένων ἁγίων, οἱ πάντων ἀρχαιότατοί εἰσιν οἱ ἀδελφοὶ Ἀσράων καὶ Μωϋσῆς, νεώτεροι δὲ, ὁ ἱερεὺς Ζαχαρίας καὶ ὁ υἱὸς τούτου Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Τῶν εἰκονιζομένων δὲ ἁγίων μαρτύρων τῆς Νέας Διαθήκης ἀρχαιότερός ἐστιν ὁ πρωτομάρτυς Στέφανος, νεώτερος δὲ Γρηγόριος ὁ Ἀκραγαντίνων (685), περὶ οὗ ἐν σελ. 9 τὰ δέοντα εἴπομεν. Ὁ Ἰησοῦς πανταχοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ φάτνῃ τῆς Γεννήσεως, εἰκονίζεται ἐν τῷ χρυσῷ αὐτοῦ στεφάνῳ, δι' ἀργυρῶν ψηφίδων, φέρων τὸν Σταυρὸν αὐτοῦ. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν ἐν τῷ Ναῷ κεφαλῶν τοῦ Ἰησοῦ ὑπερέχει ἡ τῆς Μεταμορφώσεως. Ἡ Θεοτόκος πανταχοῦ παρίσταται φέρουσα ἐπενδύτην βαθέος κυανοῦ χρώματος· οἱ δὲ διάκονοι, κατὰ τὴν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου πληροφορίαν, φέρουσι λευκοὺς ποδήρεις χιτῶνας μετὰ λεπτῶν ὀραρίων, τῶν τὰς πτέρυγας τῶν ἐν οὐρανοῖς Ἀγγέλων ὑποδηλοῦντων.

Οὕτω δὲ μετὰ τὴν γενικὴν ταύτην περὶ τῶν ψηφοθετημάτων τῆς Μονῆς Δαφνίου προθεωρίαν, μεταβαίνομεν ἡδὴ εἰς τὴν καθ' ἕκαστον τῶν ψηφοθετημάτων σύντομον περιγραφὴν. (2)

(1) Πρὸς σπουδὴν τῶν πολυχρώμων πετρωμάτων καὶ βησσάλων τοῦ Ποικίλου ὄρους καὶ τῆς παρᾶλλας Σκαρχμαγκᾶ πολλάκις μετεβήμεν ἐκεῖσε, ἰδίᾳ δὲ ἐδαπανήσαμεν ὁλοκλήρους τὰς ἡμέρας τῆς 6 καὶ 22 Ὀκτωβρίου 1898, πλουσίαν συγκομιδὴν κεχρωματισμένων λίθων καὶ βησσάλων τῇ συλλογῇ ἡμῶν εἰσχομίσαντες.

(2) Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι τόμον ὁλόκληρον ἡδυνάμεθα νῦν γράψωμεν περὶ ἐκάστης μουσειακῆς τῆς Μονῆς Δαφνίου παραστάσεως, διατρούβοντες εἰς εἰδικὰς ἱστορικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς λεπτομερείας, συγκρίνοντες μάλιστα πρὸς ἐκάστην μουσειακὴν παράστασιν συνθέσεις τῶν ἐν Βυζαντίῳ, ἐν Βενετίᾳ, Σικελίᾳ καὶ ἄλλοις ψηφοθετημάτων. Τοῦτο ὁμῶς ὡς εἰκὸς μεγίστα, θὰ ἀπρίτει δαπάνας.

Γ. Λαμπάκη, Μονὴ Δαφνίου.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΨΗΦΟΘΕΤΗΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΔΑΦΝΙΟΥ

Ὅδῳ γίαι

α'. Παρακαλεῖται ὁ σπουδάζων τὰ ψηφοθετήματα, ὅπως δι' ἕκαστον τούτων, καὶ μάλιστα διὰ τὰς συνθέσεις, ἀνευρίσκη τὸν κατάλληλον τόπον καὶ τὸ νοῦν τοῦ φωτός.

β'. Κυρίως δὲ κατάλληλος ὥρα τοῦ φωτός πρὸς σπουδὴν τούτων ἐστὶ πάντοτε ἡ μετὰ μεσημβρίαν.

γ'. Οἱ ἐν τῇ ἐν τέλει ἀρχιτεκτονικῇ κατόψει ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ δεῖκνῦσι τὴν νῦν, μετὰ τὰς ἐπισκευὰς θέσιν τῶν ψηφοθετημάτων. (1)

Ἐν τῷ Νάρθηκι

1. Η ΠΡΟΣΕΥΧΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΑΝΝΗΣ. — Γραφικωτάτη μουσειακὴ παράστασις σπουδῆς ἀξία διὰ τὴν μετὰ τοσαύτης τέχνης ἁρμονίαν τῶν χρωμάτων τῶν ποικίλων αὐτῆς ψηφίδων, καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν οἰκονομίαν τῆς διαθέσεως δύο σκηνῶν, ἡνωμένων μὲν τῇ ἐννοίᾳ, κεχωρισμένων δὲ κατὰ τόπον.

Ἡ παράστασις αὕτη, ὑπενθυμίζουσα πῶς τὰς ἐν Πομπηίᾳ τοιχογραφίας μετὰ πιδάκων, δένδρων καὶ τῶν τοιούτων(2), στηρίζεται ἐπὶ

(1) Περὶ τῆς ὀνομασίας, τῆς ἱστορίας καὶ τέχνης τῶν ψηφοθετημάτων, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀξίας τῶν ψηφοθετημάτων τούτων τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐν συγγραφῇ πρὸς τὰ ἐν Βενετίᾳ, ἐν Σικελίᾳ καὶ ἄλλαχού ψηφοθετήματα, ἴδὲ τὴν πρώτην ἡμῶν συγγραφὴν σελ. 110 — 116.

(2) Baumeister. Τόμ. I. σελ. 58.

Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ τεχνολογίᾳ τῶν διαφόρων μουσειακῶν παραστάσεων συχνάκις

τοῦ ἀποκρύφου πρωτευαγγελίου τοῦ Ἰακώβου (κεφ. II-IV). καθ' ἣ ἡ μήτηρ τῆς Θεοτόκου Ἄννα, λυπούμενη διὰ τὴν ἀτεκνίαν αὐτῆς ἀπειλείχτο τὰ ἱμάτια αὐτῆς τὰ πενθικά, καὶ ἀπασμῆζατο τὴν κεφαλὴν αὐτῆς καὶ ἐνεδύσατο τὰ ἱμάτια αὐτῆς τὰ νυφικά, καὶ περὶ ὥραν ἐννάτην κατέβη εἰς τὸν Παράδεισον τοῦ περιπατῆσαι καὶ εἶδε *δαφνηδαίαν*, καὶ ἐκάθισεν ὑποκάτω αὐτῆς καὶ ἐλιτάνευσε τὸν Δεσπότην λέγουσα· ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, εὐλόγησόν με καὶ ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου, καθὼς εὐλόγησας τὴν μήτραν Σάρρας, καὶ ἔδωκας αὐτῇ υἱὸν τὸν Ἰσαάκ. (κεφ. II) καὶ ἀτενίσασα εἰς τὸν Οὐρανὸν εἶδε *καλλιὰν στρουθίαν ἐν τῇ δαφνηδαίᾳ* καὶ ἐποίησε θρῆνον ἐν ἑαυτῇ λέγουσα. . . . ὦ μοι, τί μοι ὤθησεν ἐγώ; οὐχ ὡμοιώθην τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ Οὐρανοῦ γόνιμά εἰσι ἐνώπιόν σου, Κύριε. . . (κεφ. III) καὶ ἰδοὺ Ἄγγελος Κυρίου ἐπέστη λέγων αὐτῇ. Ἄννα Ἄννα, ἐπήκουσε Κύριος τῆς δεήσεώς σου, καὶ συλλήψει, καὶ γεννήσεις, καὶ λαληθήσεται τὸ σπέρμα σου ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. Καὶ εἶπεν Ἄννα, Ζῇ Κύριος ὁ Θεός μου, ἐὰν γεννήσω, εἴτε ἄρρεν εἴτε θῆλυ,

ἀναφερόμεθα πρὸς πτυχώσεις καὶ στάσεις ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων ἔργων τῆς ἀρχαίας ἐγκρίτου τέχνης, δύνανται ὁ ἐπιθυμῶν νὰ ἰδῇ τοιαύτας ἀπεικονίσεις εἰς πολλὰ μὲν ἔργα, ἰδίᾳ δέ :

Overbeck. Atlas der Griechischen Kunstmythologie.

Roscher. Ausführliches Lexikon der Griechischen und Römischen Mythologie.

Daremberg. Dictionnaire des Antiquités Grecques et Romaines.

Kekulé. Die Antiken Terracotten. Εἰς τόμ. 2..

Baumeister. Denkmäler des Klassischen Alterthums.

Seemanns. Kunsthistorischen Bilderbogen.

Gerhard. Abbildungen.

Al. Conze. Unter mitwirkung von Postolakas. Die Attischen Grabreliefs.

Furtwängler. Die Sammlung Sabouroff.

Léon Heuzey. Les figurines Antiques de terre cuite du Musée du Louvre.

Albert Dumont. Les céramiques de la Grèce Propre.

Burlington. Glub Greek Ceramic d'Art.

Monuments inédits publiés par l'Institut de Correspondance Archéologie. Roma, 1849.

Max. Collignon. Histoire de la Sculpture Grecque. Paris, 1892.

Müller. Denkmäler der alten Kunst.

προσάξω αὐτὸ δῶρον Κυρίῳ τῷ Θεῷ μου, καὶ ἔσται λειτουργοῦν αὐτῷ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

«Καὶ ἰδοὺ ἦλθον Ἄγγελοι λέγοντες αὐτῇ. Ἰδοὺ, Ἰωακείμ ὁ ἀνὴρ σου ἔρχεται μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτοῦ, Ἄγγελος γὰρ Κυρίου κατέβη πρὸς αὐτὸν λέγων Ἰωακείμ Ἰωακείμ, ἐπήκουσε Κύριος ὁ Θεὸς τῆς δεήσεώς σου, κατέβηθι ἐντεῦθεν· ἰδοὺ γὰρ ἡ γυνή σου Ἄννα ἐν γαστρὶ λήψεται». (Κεφ. IV.).

Μετὰ τὴν ἀφήγησιν ταύτην, ἀφ' ἑαυτῆς ἡδὴ ἐξηγείται ἡ εἰκὼν αὕτη· καὶ ἐν πρώτοις· ἡ «δαφνηδαία» μετὰ τῆς κρήνης καὶ τῶν πιδάκων, χρησιμεύει πρὸς τὴν εἰς δύο διαίρεσιν τῆς παραστάσεως ταύτης.

α) Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει ἡ Ἄννα παρίσταται ἀτενῶς προσευχομένη, ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας αὐτῆς ἄνω αἴρουσα, καὶ μετὰ βαθείας κατανύξεως προσέχουσα εἰς τοὺς λόγους τοῦ Ἀγγέλου, ἐνῶ τὸναντιόν ὁ Ἄγγελος ἡσυχος καὶ γαλήνιος τὴν ἔκφρασιν, ἀπὸ τοῦ εὐρανοῦ κατερχόμενος, παρίσταται, τῇ μὲν ἀριστερᾷ φέρων τὸ σκηπτρον, τῆς Ἀγγελικῆς αὐτοῦ ἰσχύος τὸ λειτουργικὸν σύμβολον, τῇ δὲ δεξιᾷ εὐλογῶν κατὰ τὸ ἀρχαῖον Βυζαντιακὸν ἰδίωμα, ἀγγέλλει τῇ Ἀννῇ τὴν γέννησιν τῆς Θεοπαίδος.

Ὅπισω τῆς Ἀγίας Ἀννης ἡ παιδίσκη αὐτῆς Ἰουδὴ ἐπὶ τῆς οὐδοῦ οἴκου ἱσταμένη, καὶ ἀνασύρουσα τὸ βῆλον τῆς θύρας, ἀτενῶς προσέχει εἰς τὴν ἁγίαν Ἄνναν προσευχομένην.

Ἡ συμπράστασις δὲ τῆς θεραπαινίδος, ὅπισθεν τῆς κυρίας αὐτῆς, προσδίδωσι μείζονα μεγαλοπρέπειαν, καθόσον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν καὶ κατὰ τὴν Βυζαντιακὴν ἐθιμοτυπίαν, οὐδέποτε τὰ ὑπερέχοντα πρόσωπα παρίστανται μόνα, ἄνευ ἀκολουθίας τινός, ὡς εἰς τὰ ἐν Ραβέννῃ ψηφροθετήματα τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας βλέπομεν (1).

Ἐπὶ τῶν κλάδων δὲ τῶν δένδρων ἵπτανται ἑξ πτηνά, ὧν ἡ καλιὰ ἀναφέρεται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ ἀφηγήσει τοῦ ἀποκρύφου εὐαγγελίου. Μετὰ τὴν πρώτην δὲ ταύτην σκηνήν, ἄρχεται ἡ δευτέρα τῆς εἰκόνης παραστάσις.

β) Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΚΗΜ Ὁ Ἅγιος Ἰωακείμ καθήμενος ἐπὶ κλάδων, τὴν μὲν ἀριστερὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ γόνατος, τὴν δὲ δεξιὰν τεί-

(1) Ἴδε Γ. Λαμπάκη. Χριστιανικὴ Ἀγιογραφία τῶν ἐννέα πρώτων αἰώνων 1897. σελ. 65.

νει πρὸς τὸν Ἀγγελον, μετὰ ἀξιοσημειώτου ἐκφράσεως προσοχῆς ἀκούων τοὺς λόγους αὐτοῦ.

Ὁ Ἀγγελος ἐν ὁλοκλήρῳ σώματι παριστάμενος, τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ τὸν Ἰωακείμ, δίδων αὐτῷ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γεννήσεως τέκνου, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ ῥάβδον σύμβολον τῆς οὐρανίου λειτουργικῆς αὐτοῦ διακονίας. Ὅπισω δὲ τῇ, κεφαλῇς ἀμφοτέρων τῶν Ἀγγέλων αἰωροῦνται αἱ ἄκραι τῶν διαδημάτων αὐτῶν, αἱ ὑπὸ τῶν ἀπλοϊκῶν ἀγιογράφων ἀκουαὶ καλούμεναι. Τὴν εἰκόνα περιθέει διπλῇ σειρὰ λαμπρῶν κοσμημάτων, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη σύγκειται ἐκ κρίνων, ἡ δὲ πρὸς τὰ ἔξω τῆς εἰκόνος ἐκ συμμετρικῶν φυλλωμάτων ἐπὶ πίνακος ἐρυθροῦ. Ἡ παράστασις αὕτη, κεκλυμμένη ὑπὸ μεταγενεστέρου τοίχου, ἦν ἐντελῶς ἀφανὴς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πρώτης ἡμῶν συγγραφῆς. Ἐν τῇ θέσει δὲ ταύτης, ἐσημειούμεεν ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ κατόψει τῆς πρώτης ἡμῶν ἐκδόσεως, ὑπ' ἀριθ. 5, ὅτι διεφαίνοντο ἀμυδρὰ *leifara* ἐντελῶς διαρρυσῶν παραστάσεων καὶ ὅμως, κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον τοῦ 1894 κρημνισθέντος τοῦ ἐπιπροσθούντος τοίχου, ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ μεγαλοπρεπεῖα ἀνερχομένη ἀνεφάνη ἡ λαμπρὰ αὕτη μουσειακὴ παράστασις, ἣν ἀμέσως καὶ ἐφωτογραφήσαμεν ὡς ἀνευρέθη, πρὸ πάσης ἐπισκευῆς.

Ἐπομένως ἀπὸ τῆς παραστάσεως ταύτης ἄρχειται ἡ ἀγιογραφικὴ διακόσμησις τοῦ Ναοῦ, καὶ οὐχὶ ἀπὸ τῆς εἰκόνος τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν συγγραφῇ ἐλέγομεν, πρὸ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Προσευχῆς ταύτης τῶν θεοπατόρων, Ἰωακείμ καὶ Ἀννης· (1) ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεσώθησαν ἐν ὅλῳ πρόσωπα πέντε.

2. [Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ ΕΥΛΟΓΕΙΤΑΙ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ] (2).

Σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς παράστασις, ἀφ' ἧς ἀτυχῶς διεσώθησαν μόνον ἡ Ἄννα καὶ ὁ Ἰωακείμ βαστάζων τὴν Θεοτόκον.

(1) Πιθανῶς δὲ ἡ ἀγιογραφικὴ τοῦ Ναοῦ διακόσμησις, ἔληγεν εἰς τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου, ἢ εἰς ἄλλην, μετὰ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Κυρίου παράστασιν, ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κυρίως Ναῷ, πιθανῶς ἄνω τῆς Ψηλαφίσεως τοῦ Θωμᾶ ἢ ἄλλαχού.

(2) Αἱ ἐντὸς τῶν παρεμβάσεων ἐπιγραφαὶ δηλοῦσιν ὅτι αὗται, μὴ ὑπάρχουσαι, δὲν ἀναγινώσκονται ἐν τοῖς ψηφροβητήμασι τοῦ Ναοῦ.

Κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν ἔκδοσιν, οὐδόλως τῆς Θεοτόκου φαινομένης, ῥητῶς ἐσημειοῦμεν ὅτι ἐσώζοντο ἐν ὅλῳ κεφαλῇ δύο (σελ. 117), ἅς, ὡς τὴν τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Θεοτόκου ὑπολαβόντες, ἐξελάβομεν τὴν παράστασιν ὡς τὴν τῆς Ὑπαπαντῆς· τῆς εἰκόνης ὅμως καθαρισθείσης, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ὅτι ἔχομεν πρὸς ἡμῶν τὴν Εὐλογίαν τῶν ἱερέων, παράστασιν μὴ σπανίζουσιν ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ ταῦ ε'—ιγ' αἰῶνος.

Ὁ μὲν Ἰωακείμ ἐν χερσὶ τὴν Θεοτόκον βαστάζων, ἄγει αὐτὴν πρὸς εὐλογίαν ἐνώπιον τῶν ἱερέων, ὧν αἱ παραστάσεις ἀτυχῶς δὲν διεσώθησαν, ἡ δὲ Ἄννα ἐπομένη, μετ' ἐκφράσεως πλήρους εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεὸν ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ βρέφους αὐτῆς, τὴν δεξιὰν ἔχει ὑπὸ τὸν ἐπενδύτην αὐτῆς, τὴν δὲ ἀριστερὰν τείνει πρὸς τοὺς εὐλογοῦντας ἱερεῖς. Καὶ ἡ παράστασις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀποκρύφων εὐαγγελίων. (Πρωτεύαγγ. Ἰκκῶβ. κεφ VI).

Κατὰ δὲ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων ἰδοὺ πῶς περιγράφεται ἡ ἀγιογραφικὴ παράστασις ταύτης.

«Ὅσπῆτια καὶ τράπεζα μὲ φαγητά, καὶ ἔμπροσθεν τῆς τραπέζης ὁ Ἰωακείμ φέρων ἐν ταῖς χερσὶ τὴν Θεοτόκον ὡς βρέφος· ἡ δὲ ἁγία Ἄννα ὀπισθεν αὐτοῦ, καὶ τρεῖς ἱερεῖς συγκαθήμενοι περὶ τὴν τράπεζαν ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐπὶ τῆς Θεοτόκου καὶ εὐλογοῦντες αὐτήν». (1)

Καὶ οὕτως μὲν εἰκονίζεται ἡ παράστασις αὕτη καὶ ἐν ταῖς ψηφροθετήμασι τῆς ἐν Βυζαντίῳ Μονῆς τῆς χώρας, Kahrié—Djami (2) οὐδεμίαν ὅμως σύγκρισιν δύναται νὰ ἔχῃ ἡ μουσειακὴ παράστασις αὕτη τῆς Μονῆς τῆς Χώρας, πρὸς τὴν αὐστηρὰς στάσεως καὶ σοβαροῦ μεγαλείου παράστασιν τῆς Μονῆς Δελφίνου.

Εἰς τὸ βάθος τῆς παραστάσεως εἰκονίζεται ἱερὸν κιβώριον ὑπὸ τεσσάρων κιόνων ὑποβασταζόμενον.

Ἐν ὅλῳ δὲ ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ, μετὰ τὰς ἐπισκευὰς ἀνεφάνησαν καὶ διεσώθησαν πρόσωπα *τρία*.

(1) Ἑρμ. Ζωγράφων ἔκδ. 1852 σελ. 179.

(2) Ἰδὲ André Léval. Catalogue explicatif des principaux mosaïques peintures et sculptures existants à Kahrié—Djami. Constantinople. 1886. no. 17. σελ. 9.—10).

3. [ΤΑ ΕΙΣΟΔΙΑ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ]. — Ἐκπάγλου ὀριότητος μουσειακὴ παράστασις, ἣν ἰδίᾳ χαρακτηρίζει μέγας πλοῦτος ποικίλων χρωμάτων ἀρμονικῆς συνθέσεως.

Ἐντὸς τοῦ ἀδύτου, ἐφ' οὗ ὑπάρχει ἁγία τράπεζα φέρουσα ἐκ λευκοῦ χρώματος κιθῶριον, ἵσταται ὁ γέρον ἱερεὺς Ζαχαρίας, ὑπεράνω τῶν κεκλεισμένων πυλίδων ἐκτείνων τὰς χεῖρας πρὸς ὑποδοχὴν τῆς τριτοῦς Θεόπαιδος Μαρίας, ἣν ἄγουσιν αὐτῷ ὁ Ἰωακείμ καὶ ἡ Ἄννα, ὀπίσω δὲ τούτων ἀκολουθοῦσιν ἐπὶ λαμπαδηφόροι παρθένοι (1).

Ὡραῖον καὶ λίαν ἐκφραστικὸν ἐστὶ τὸ πρόσωπον τῆς τριτοῦς Θεόπαιδος, σεμνὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ φερούσης βαθέος κυανοῦ χρώματος περιβολῇ ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, ὑπεράνω τοῦ ἱεροῦ ἀδύτου ἵπταται Ἄγγελος, φέρων τροφὴν εἰς τὴν Θεοτόκον καθημένην ἐπὶ ὑψηλοῦ τόπου ἐπὶ θρόνου λευκοῦ. Ὡσαύτως καὶ ἡ παράστασις αὕτη στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἀποκρύφων εὐαγγελίων. (Πρωτεύαγγ. Ἰακώβου. κεφ. VII.)

Ἀπὸ τῆς εἰκόνης ταύτης ἔλειπεν ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰωακείμ, ἣν ὁ μουσειωτής κ. ΝΟΝΟ λίαν ἐπιτυχῶς ἀνεπλήρωσεν ἀπὸ τῆς παραστάσεως τῆς Εὐλογίας τῶν ἱερέων (ἀριθ. 2).

Κατὰ τὴν πρώτην ἡμῶν συγγραφὴν ἐφαίνοντο ἐν ὅλῳ πρόσωπα ὀκτώ, καθαρσιθεΐσης ὅμως καὶ συμπληρωθεΐσης ἤδη τῆς εἰκόνης, ἐν τῇ παρυστάσει ταύτῃ ἐν ὅλῳ νῦν εὗρηται πρόσωπα δέκα ὑρία.

Ὁμοίᾳ τῶν Εἰσοδίων μουσειακὴ παράστασις εὗρηται ἐν Βυζαντίῳ ἐν τῇ Μονῇ τῆς Χώρας (2). Ἐν δὲ τῷ ἐν Βενετίᾳ ναῷ τοῦ ἁγίου Μάρκου εὗρηται ὁμοίᾳ περίπου παράστασις, οὐχὶ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου, ἀλλὰ τῆς παραδόσεως τῆς Περθένου εἰς τὸν Ἰωσήφ ὑπὸ τοῦ Ζαχαρίου, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «HANC UXORĒ TIBI DUCES».

Ἐπὶ τεσσάρων ἁγιογραφικῶν παραστάσεων τοῦ Ναοῦ εὗρηται ἡ ἁγία Ἄννα, μεγίστης δὲ προσοχῆς καὶ μελέτης ἄξιον, ὅτι ἐν ἐκάστῃ παραστάσει, οὐ μόνον ἰδίαν ἐκφρασιν, ἀλλὰ καὶ τὴν προσιδιάζουσαν λεπτότητα ἐκάστης ἐκφράσεως ἠδυνήθησαν ν' ἀποτυπώσωσιν ἐπὶ τοῦ

(1) «Καλέσατε τὰς θυγατέρας τῶν Ἑβραίων τὰς ἀμιάντους καὶ λαβέτωσαν ἀνὰ λαμπάδα καὶ ἕστωσαν καιόμεναι, ἵνα μὴ στραφῇ ἡ παις εἰς τὰ ὀπίσω καὶ αἰχμαλωτισθῇ ἡ καρδία αὐτῆς ἐκ ναοῦ Κυρίου. Πρωτεύαγγ. Ἰακώβου κεφ. VII.

(2) Kahrié Djami. Léval. no. 16. σελ. 9.

προσώπου τῆς ἁγίας Ἄννης εἰ ἀρχαῖοι τοῦ Ναοῦ τούτου μουσειωταί. Οὕτως ἐν τῇ Προσευχῇ τῆς ἁγίας Ἄννης (1) τὸ πρόσωπον ταύτης ἐκφράζει ὑψίστην ἐκπληξιν καὶ ἔντασιν νοῦ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀγγέλου λεγόμενα· ἐν τῇ Γεννήσει τῆς Θεοτόκου, τῇ ἐν τῷ κυρίῳ Ναῶ ἄνωθεν τῆς Σταυρώσεως ὑπαρχούσῃ (27), ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ἁγίας Ἄννης ἔχομεν τέλειον τύπον περιεσκεμμένης Μητρός ἐν λοχείᾳ διατελούσης, ἐνῶ δὲ ἐν τῇ Εὐλογίᾳ τῶν ἱερέων ἡ ἁγία Ἄννα παρίσταται μετ' ἐκφράσεως πλήρους εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν Θεόν, ἐπὶ τῇ ἐκπληρώσει τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, τὸναντίον ἐν τοῖς Εἰσοδόις τῆς Θεοτόκου (3) τὸ πρόσωπον τῆς ἁγίας Ἄννης ἔχει πλήρη τὴν ἔκφρασιν μητρικοῦ ἁλγους ἐπὶ τῷ ἀποχωρισμῷ τῆς Θεόπαιδος, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐγνωμοσύνης καὶ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν.

4. [Ο ΔΕΙΓΝΟΣ Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ]. — Ἀτυχῶς διαρρηθεῖσα μεγάλη μουσειακὴ παράστασις, ἀφ' ἧς περιεσώθη, εἰς μὲν τὸ ἀριστερόν ἄκρον μόνον ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἰησοῦ, εἰς δὲ τὸ δεξιὸν τρεῖς τῶν μαθητῶν καθήμενοι περὶ τὴν τράπεζαν καὶ εὐλογοῦντες· τούτων ὁ μὲν ἔχει συνηνωμένον τὸν μέγαν δάκτυλον μετὰ τοῦ μέσου καὶ παραμέσου, ὁ δὲ τὸν μέγαν μετὰ τοῦ παραμέσου καὶ μικροῦ.

Ἐν ὅλῳ ἀπὸ τῆς παραστάσεως ταύτης διεσώθησαν πρόσωπα τέσσαρα, ἐξ ὧν τοῦ τρίτου μαθητοῦ διεσώθη μόνον τὸ ἀριστερόν ἡμισυ.

Τῶν κεφαλῶν τούτων ἐξοχος, διὰ τὴν φυσικὴν καὶ σοβαρὰν ἔκφρασιν ἐστὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ, καλλιτεχνικώτατον ἔργον τῆς Χριστιανικῆς μουσειωτικῆς τέχνης.

5. Ο ΝΕΙΠΤΗΡ. — Καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς παραστάσεως, ἀτυχῶς ἐσώθησαν τέσσαρες μόνον μαθηταὶ καὶ ἕτερος, οὗ κατεστράφη τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ τελευταῖος μαθητὴς ἀθήνται ἐπὶ ἀνακλίντρου, ἕτεροι δὲ τρεῖς ἵστανται ὀπίσθεν αὐτοῦ. Ὁ Πέτρος παρίσταται ἐν συγκινοῦσῃ, ταπεινώσει καὶ ὑπακοῇ, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ μὲν Ἰησοῦς λέγει αὐτῷ ἐὰν μὴ νίψω σε, οὐκ ἔχεις μέρος μετ' ἐμοῦ, αὐτὸς δὲ ἀπαντᾷ « Κύριε, μὴ τοὺς πόδας μου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλὴν. » (Ἰωάν. ιγ'. 7. 8.) ἐφ' ᾧ τῇ ἀριστερᾷ δείκνυσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, τῇ δὲ δεξιᾷ αἱρεῖ τὸ ἱμάτιον ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ αὐτοῦ γόνατος, ἐνῶ τὰ πόδια αὐτοῦ ἔχει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Πρὸ αὐτοῦ δὲ ἦν ἀνακεκλιμένος ὁ Ἰησοῦς, οὗ διεσώθη μέρος μόνον τῆς στεφάνης αὐτοῦ, πλύνοντος τὸν ἀριστερὸν πόδα του Πέτρου.

Πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ τῆς εἰκόνης, ἡγνοοῦμεν τί ἡ παράστασις αὕτη ἐσήμαινεν, ἀμυδρῶς δὲ πῶς διεκρίνομεν μόνον κεφαλὴν γέροντος, ἣν πιθανολογοῦντες, ἐξελαμβάνομεν ὡς τὴν τοῦ Πέτρου, (σελ. 117) καὶ ἀληθῶς καθαρισθείσης τῆς εἰκόνης ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ χαρακτηριστικῇ φυσιογνωμίᾳ, στάσει καὶ διαθέσει ἐπεφάνη ὁ Ἀπόστολος εὐτος.

Τῆς παραστάσεως ταύτης διεσώθησαν ἐν ὅλῳ πρόσωπα τέσσαρα, πρὸς δὲ Ἀπιστόλου σῶμα, οὗ δὲν διεσώθη ἡ κεφαλὴ.

Ὅμοία παράστασις εὑρηται ἐν τῷ Νάρθηκι τοῦ Ναοῦ τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ· ἀπλῆ τις ὅμως σύγκρισις τοῦ περισωθέντος τμήματος τοῦ ψηφιστήματος τούτου, πρὸς τὴν μουσειακὴν παράστασιν τῆς Μονῆς τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, ἥς πᾶσαι αἱ κινήσεις εἰσὶ σκληραὶ καὶ ἀποτομοί, ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ πόσον ὑπερτέρα ἦν ἡ παράστασις αὕτη τῆς Μονῆς Δαφνίου, διὰ τὴν μετὰ σχεδίου καλλιτεχνικὴν αὐτῆς ἐκτέλεσιν. Ὡσαύτως ἡ παράστασις αὕτη εὑρηται καὶ ἐν Monreale, κατ' ἄλλην διάθεσιν ἀξιολόγου συνθέσεως.

6. [Η ΠΡΟΔΟΣΙΑ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑ].—Πολύπλοκος σύνθεσις, κατὰ τὸν ἤδη διατυπωθέντα ἀγιογραφικὸν τύπον, (Ἑρμ. Ζωγρ. σελ. 180), ἀποκαλυφθεῖσα ὡσαύτως, κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1894, κρημνισθέντος τοῦ καλύπτοντος αὐτὴν μεταγενεστέρου τοίχου. Ἐπὶ τῆς συνθέσεως ταύτης ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς περὶ αὐτῶν εἰκονίζεται πολὺ ὑψηλότερος κατὰ τὸ σῶμα, εἰς δῆλωσιν τῆς ὑπὲρ τοὺς συνήθεις ἀνθρώπους θείας ὑπεροχῆς αὐτοῦ, ἰδίωμα ὅπερ ἡ Βυζαντιακὴ τέχνη ἀπὸ τῆς ἀρχαίας τέχνης παραλαβοῦσα, διεφύλαξε, δεῦτερον δὲ ἐν ἀντιθέσει τῶν λοιπῶν ἐξηγριωμένων ἐκφράσεων ἀξιοσημείωτος ἡ θεία ἔκφρασις καὶ ἡ γαλήνη τοῦ προσώπου τοῦ Κυρίου, μεθ' ἧς ἡσυχος καὶ ἀτάραχος παρίσταται ἐν μέσῳ τῶν ἀγρίως καὶ μετὰ βίας συλλαμβανόντων αὐτὸν στρατιωτῶν.

Δεξιᾷ τοῦ Ἰησοῦ εἰσὶν ἐννέα πρόσωπα, μεθ' ὧν ὁ Ἰουδᾶς, ὅστις τῇ δεξιᾷ κρατεῖ ἀπὸ τοῦ ἐπενδύτου τὸν Ἰησοῦν, ἀριστερᾷ δὲ ὀκτώ, ἐν οἷς ὁ Πέτρος ἀποκόπτων διὰ μαχαριδίου τὸ ἀριστερὸν ὠτίον τοῦ Μάλχου, ὅστις τῇ δεξιᾷ κρατεῖ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ Πέτρου, παρακωλύων αὐτόν· ἐξέχουσα δὲ ἐν τῇ εἰκόνι πτύχωσίς ἐστιν ἡ τοῦ

ἐπενδύτου τοῦ Πέτρου, ἀνχιμνήσκουσα τὴν διάθεσιν τῆς πτυχώσεως τῆς ἀρχαίας ἐγκρίτου τέχνης.

Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ ἐν ὧν διεσώθησαν πρόσωπα δέκα ὁκτώ περὶ δὲ τὴν εἰκόνα, οὐδὲν ἀπολύτως ἴχνος ἀνθεμίου περιεσώθη.

Ἐν τῷ κυρίως Ναῷ.

7. [Η ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ].— Ἡ καλλιτεχνικωτάτη καὶ φυσικὴ διάταξις τῶν περὶ τὴν σορὸν τῆς Θεοτόκου συνηγμένων μαθητῶν καὶ ἱεραρχῶν, τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς προθέσεως τῆς Θεοτόκου, ἡ σεμνότης καὶ ὁ ὡχρὸς χρωματισμὸς τῆς νεκρικῆς αὐτῆς ὄψεως, καὶ ἡ ἐν γένει τεχνικὴ τοῦ ἔργου τούτου ἐκτέλεσις, καθίστασι τὴν μουσειακὴν ταύτην παράστασιν, ἐν τῶν σπουδῆς καὶ μελέτης ἀξίων ἀριστουργημάτων τῆς καθόλου, καὶ ἰδίᾳ μουσειωτικῆς Χριστιανικῆς τέχνης. Ὡς ἔργον δὲ τοιοῦτον συνιστῶμεν τὴν παράστασιν ταύτην πᾶσι τοῖς περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης, καὶ περὶ τὴν Χριστιανικὴν ἰδίᾳ ἀγιογραφίαν ἀσχολουμένοις.

Λυπηρόν, ὅτι τὰ ὕδατα τῶν βροχῶν ἀπὸ τῆς στέγης τοῦ Ναοῦ, ὡς δι' ὀχετοῦ τινος, διὰ τῆς πολυτίμου ταύτης εἰκόνης κατερχόμενα, κατέστρεψαν αὐτήν, ἀφ' ἧς διεσώθησαν δύο μεγάλα τεμάχια μετὰ δώδεκα προσώπων, καὶ ἡρωτηριασμένου σώματος Ἀγγέλου. (Πρὸ τῶν ἐπισκευῶν ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ διεφαίνοντο μόνον πρόσωπα δέκα). Ἐν τῇ παραστάσει ταύτῃ σπουδῆς ἀξία, ἡ σοβαρὰ καὶ γλυκεῖα, ὅψις τῆς Παρθένου καὶ ἡ ἱερὰ μεγαλοπρέπεια, μεθ' ἧς ἐστὶν ἡπλωμένον ἐπὶ τῆς νεκρικῆς σοροῦ τὸ ἅγιον αὐτῆς σῶμα. Ἡ πτύχωσις δὲ τοῦ λευκοῦ ἐπενδύτου, τοῦ πρὸς τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου προσκλίνοντος μαθητοῦ, βεβαίως τοῦ Παύλου, ὅστις κατὰ τὴν Ἑρμηνείαν τῶν Ζωγράφων (σελ. 180), μετὰ Ἰωάννου τοῦ θεολόγου, εἰκονίζεται παρὰ τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου, ἐστὶν τῇ ἀληθείᾳ ἔξοχος, εἰλημμένη ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν ἀγαλμάτων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὡς καὶ ἡ στάσις καὶ ἡ πτύχωσις τοῦ πρὸς τῇ κεφαλῇ τῆς Θεοτόκου ἱσταμένου καὶ κλαίοντος μαθητοῦ.

Ὁσαύτως ἔργα μερίστης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, εἰσὶν αἱ δύο μορφαὶ τῶν ἐφ' ἑκάτερα τῆς Θεοτόκου περιωθέντων ἐπισκόπων· πλήρεις σοβαρᾶς ἱερᾶς σεμνότητος, ὧν ὁ ἀναγινώσκων, πιθανόν ἐστὶν ὁ Ἱερό-

θεος, ὅστις κατὰ τὸν ἱερὸν Διονύσιον προεξῆρχε τῶν θείων ὑμνοῦδιῶν αὐλὸς ἐκδημῶν, ὅλος ἐξιστάμενος ἑαυτοῦ, καὶ τὴν πρὸς τὰ ὑμνούμενα κοινωνίαν πάσχων, καὶ παρὰ πάντων, ὧν ἡκούετο καὶ ἑωρᾶτο γνωρίμων τε καὶ μὴ γνωρίμων, θεόληπτος εἶναι καὶ θεῖος ὑμνολόγος κρινόμενος». (1) Ὡσαύτως σπουδῆς ἄξιαί εἰσιν αἱ δύο κεφαλαὶ τῶν μαθητῶν, οἵτινες ἴστανται πρὸ τῆς κεφαλῆς τῆς Θεομήτορος ὀπισθεν τῶν ἄλλων· τούτων ὁ εἷς φέρει ἐπὶ κεφαλῆς τὴν ἀρχαίαν τῶν κληρικῶν παπαλύθραν (tonsura).

Ἡ ἀντίθετος δὲ στάσις τοῦ μεταξὺ αὐτῶν ἱσταμένου ἀγενείου μαθητοῦ προσδίδωσιν καλλιτεχνικὴν ἁρμονίαν εἰς τὸν πρὸς τῇ κεφαλῇ τῆς Θεοτόκου ὄμιλον, καθόσον ἀνακόπτει τὴν μονοτονίαν τῶν ὁμοίων διευθύνσεων τῶν ἐκεῖ παρισταμένων.

Εἰς τὸ μέσον τῆς εἰκόνης βεβαίως παρίστατο ὁ Ἰησοῦς τὴν ψυχὴν τῆς Ἀειπαρθένου αὐτοῦ Μητρός δεχόμενος, ὃς ἀτυχῶς οὐδόλως περιεσώθη. Ὑπεράνω τῆς Κοιμήσεως δύο ἄγγελοι οὐρανόθεν καθίπτανται, ὧν ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ κρατεῖ ἐρυθρομέλανος χρώματος σουδάριον, τοῦ δὲ πρὸς τὰ ἀριστερὰ περιεσώθη μέρος μόνον τοῦ σώματος ἄνευ κεφαλῆς ἄνευ χειρῶν καὶ ποδῶν.

Συγκρίνοντες τὴν παράστασιν ταύτην πρὸς τὴν μουσειακὴν ὡσαύτως παράστασιν τοῦ ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας Νχοῦ τῆς Μαρτοράνας (1132), σαφέστατα βλεπομένη τὴν καλλιτεχνικὴν ἄξιαν καὶ ὑπεροχὴν τῆς παραστάσεως ταύτης τῆς Μονῆς Δαφνίου, ἐντεῦθεν δέ, καὶ τὸ ὑπέροχον τῶν ψηφοθετημάτων τούτων, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ψηφοθετήματα τῶν ἐν Σικελίᾳ Ναῶν, ἅτινα ἡ αὐτὴ σχεδὸν χαρακτηρίζει σκληρὰ καὶ ἄκομψος τέχνη. Τὴν διαφορὰν ταύτην κατανοοῦμεν, ἐὰν περιορισθῶμεν καὶ εἰς μόνην τὴν σύγκρισιν τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου, ὅπερ, ἐν μὲν τῇ ἐν Μαρτοράνᾳ παραστάσει εἰκονίζεται ἐντελῶς γραῶδες καὶ ἐξ ἀπειρίας τοῦ ψηφισθέντος, ἀδυνατοῦντος νὰ φωτοσκιάσῃ αὐτό, πλήρες ρυτίδων, ἐν δὲ τῇ ἐν Δαφνίᾳ πρόσωπον τῆς Θεομήτορος ἀποσπνέει ἀπαράμιλλον χάριν μεγαλείου καὶ ἀγιότητος, ἐκπεφρασμένην διὰ τοῦ τελειοτάτου καὶ λεπτεπιλέπτου τρόπου τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς μουσειωτικῆς τέχνης. Ὡσαύτως ἡ σύγκρισις τῆς στάσεως καὶ πτυχώσεως τοῦ πρὸς τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου προσ-

(1) Διόνυσ. Ἀρεοπ. Περὶ θεῶν ὀνομάτων, Κεφ. Γ, 2.

κλίνοντος μαθητοῦ (τοῦ Παύλου) ἐν ἀμφοτέραις ταῖς παραστάσεσι καταδαικνύει, εἶδον ἔξοχον ἀριστούργημα ἀρχαίας ἐγκρίτου μᾶλλον τέχνης ἐστὶν ἡ στάσις καὶ πτύχωσις τοῦ ἐν τῇ παραστάσει τῆς Μονῆς Διφνίου μαθητοῦ, καὶ εἶδον φοβερόν βαναυσούργημα περιειλιγμένου καὶ ἀμόρφου τινός, οὕτως εἰπεῖν ὄγκου ἐστὶν ἡ στάσις καὶ πτύχωσις τοῦ ἐν Μαρτοράνα πρὸς τοὺς πόδας τῆς Θεοτόκου ὁμοίως προσκλίνοντος Παύλου. Ἐκ τῆς παραθέσεως δὲ τῶν δύο τούτων παραστάσεων, καὶ τοῦτο πρὸς τοῦτοις τὸ συμπέρασμα ἐξάγομεν ὅτι, μετὰ τὰς εἰκονοκλαστικὰς ἐριδας ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ ἀγίου Ὁρους, ὡς ἀπὸ κοινῆς τινος ἐστίας, πικταχοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανικοῦ κόσμου οἱ ὁμοιόμορφοι οὗτοι διεσπείροντο τύποι τῶν διαφόρων ἀγιογραφικῶν παραστάσεων, ἐφ' ᾧ προκύπτει τὸ ὁμοιόμορφον τῶν διαφόρων ἀγιογραφικῶν τύπων, τοσούτον ἀπ' ἀλλήλων κατὰ χρόνον καὶ τόπον μεμακρυσμένων.

8. Ο ΑΓΙΟΣ ΣΕΡΓΙΟΣ. — Νέος ἀγένειος καὶ ἐπιφανὴς τῷ γένει Ῥωμαῖος, Πριμμικήριος τῆς σχολῆς τῶν Κεντηλίων, φέρων προσιδιάζουσαν χρυσοποικίλον λευκὴν στρατιωτικὴν περιβολήν· ἀπὸ δὲ τοῦ λαιμοῦ αὐτοῦ χρυσοῦν περιδέραιον, τὸ *μανιάκιον* (Πρβλ. Μηναῖον 7 Ὀκτωβρίου), ὅπερ μετὰ τῆς ζώνης, εἰς ὀδηλωτικὰ τοῦ στρατιωτικοῦ αὐτοῦ ἀξιώματος. Κρατεῖ δὲ τῇ μὲν δεξιᾷ δόρυ, φέρον ὠραῖον κόσμημα, τῇ δὲ ἀριστερᾷ ξίφος ἐν θήκῃ.

9. Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΚΧΟΣ. — Στρατιωτικὸς νέος ἀγένειος εὐγενής, ὡσαύτως Ῥωμαῖος ἔχων τὸν βαθμὸν τοῦ Σεκουδίκηρίου συναθλητῆς τῷ Σεργίῳ (+296). φέρει δὲ τὴν αὐτὴν στρατιωτικὴν περιβολήν, ὥς καὶ ὁ ἅγιος Σέργιος (8). Ἀμφοτέραις αἱ παραστάσεις αὗται τοῦ ἀγίου Σεργίου καὶ Βάκχου διὰ τὴν ἀξιοπρεπὴ καὶ ἀρρενωπὴν αὐτῶν στάσιν καὶ τὴν στρατιωτικὴν αὐτῶν περιβολήν, εἰσὶν ἔξοχα ὑποδείγματα στρατιωτικῶν ἀγίων τῆς Χριστιανικῆς τέχνης, στηριζόμενα ἐπὶ ἐγκρίτων ἔργων ἀρχαίας τέχνης. (1)

10. [Ο ΜΥΣΤΙΚΟΣ ΑΣΤΗΡ ΤΗΣ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ]. — Κατεστραμμένος κατὰ τὸ πλεῖστον. Ὑπὸ τὴν μυστικὴν ἔννοιαν τοῦ ἀστέρος τούτου ὑπονοεῖται συμβολικῶς τὸ Σταυρικὸν πάθος τοῦ Κυρίου. Ὁ Ἰησοῦς ὁμιλῶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει περὶ αὐτοῦ λέγει « Ἐγὼ εἰμι

(1) Monuments ineditis publiés par l' Institut de Correspondance Archéol. Vol. I Tav IX. no 1).

... ὁ Ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς καὶ ὁ ὀρθρινός». (κβ' . 16) καὶ τὸ ὄντι, τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματος Χριστός Χ, ἐπιτιθέμενον ἐπὶ +, σχηματίζει κανονικὸν σχῆμα Ἀστέρος, οἷον τὸ σχῆμα τοῦ Ἀστέρος τούτου. ✱ (1)

11. Ἄλλος μυστικὸς Ἀστὴρ τῆς ἀποκαλύψεως, οὗ τὸ πλεῖστον ὡσαύτως διερρή.

12. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΣ. — Ἀνὴρ « ἐλλόγιμος καὶ ῥητορικὸς » ἀσθηροῦ Βυζαντιακοῦ τύπου ἅγιος, δασεῖαν καὶ μέλαιναν κόμην τρέφων· ὦν δὲ χαρτοφύλαξ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ, καὶ κατὰ τὸν Συναξαριστὴν (Δεκεμβρ. 13), πρωτεύων Σκριτιάριος τῆς Δουκικῆς τάξεως, φέρει πολυτελῆ χρυσόστικτον ἐπενδύτην διὰ χρυσῶν σειριτίων προσδεδεμένων εἰς τὰ ἔμπροσθεν, καὶ τῇ μὲν δεξιᾷ εὐλογεῖ, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ περιεπιγμένον χάρτην δηλωτικὸν τοῦ ἑαυτοῦ ἀξιώματος.

Ὁ ἅγιος οὗτός ἐστιν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν τῷ μεσονυκτικῷ τοῦ Σαββάτου κατανυκτικῆς εὐχῆς, « Μεγαλύνων μεγαλύνω σε Κύριε, .. » (Ὁρολ. σελ. 31)· μετ' αὐτοῦ δὲ ἐπὶ Δικκλητιανοῦ συνεμαρτύρησαν καὶ οἱ συμπαριστάμενοι ἅγιοι Αἰζέντιος, Εὐγένιος, Μαρθάριος, καὶ Ὁρέστης, ὦν τὴν μνήμην ἡ Ἐκκλησία τελεῖ 13 Δεκεμβρίου.

13. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΥΞΕΝΤΙΟΣ. — Γέρον τῇ μὲν δεξιᾷ κρατῶν Σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστερὰν ἔχων ὑπὸ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην.

14. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΓΕΝΙΟΣ. — Ἐσωτερικῶς φέρει ἐρυθρόλευκον διεζωσμένον χιτῶνα, ἐπάνω δ' αὐτοῦ, βαθέος κυανοῦ χρώματος ἐπενδύτην στικτὸν διὰ χρυσῶν κοσμημάτων· τῇ μὲν ἀριστερᾷ κρατεῖ Σταυρόν, τὴν δὲ δεξιὰν ἔχει ἐπὶ τοῦ στήθους.

15. Ο [ΑΓΙΟΣ ΜΑΡ]ΔΑ[ΡΙΟΣ]. — Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἁγίου τούτου μάρτυρος ἀτυχῶς δὲν διεσώθη· φέρει λευκὴν χρυσωτὴν περιβολήν, τῇ μὲν δεξιᾷ κρατῶν Σταυρόν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην. Ἐπὶ δὲ τοῦ χιτῶνος αὐτοῦ φέρει τὰ αὐτὰ κοσμήματα, οἷα οἱ παῖδες ἐν τῇ Βαϊοφόρῳ (21).

Ὁ ἅγιος οὗτός ἐστιν ὁ συγγραφεὺς τῆς ἐν τῇ Γ'. Ὠρ. εὐχῆς. « Δέσποτα Θεέ, Πάτερ Παντοκράτορ Κύριε, Υἱὲ Μονογενές,

(1) Πλείονα περὶ τούτου ἀνάγνωθι ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν περὶ Διφνίου συγγραφῇ σελ. 85 ὑποσημ. 2. καὶ ἡμετέραν Ἀγιογραφίαν σελ. 7. ὑποσημ. 1.

Ἰησοῦ Χριστὲ καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, μία Θεότης, μία Δύναμις, ἐλέησόν με τὸν ἁμαρτωλὸν, καὶ οἷς ἐπίστασαι κρίμασι σῶσόν με τὸν ἀνάξιον δοῦλόν σου· ὅτι εὐλογητὸς εἰ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων Ἀμήν».

16. [Ο ΑΓΙΟΣ ..] ΟC. — Ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ ἁγίου τούτου εἰσὶ κατεστραμμέναι, φέρει πλουσίαν στρατιωτικὴν στολὴν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατεῖ ξίφος ἐν ἐρυθρᾷ θήκῃ. Νομίζομεν ὅτι ὁ ἅγιος οὗτός ἐστιν ὁ τελευταῖος τῆς ἀνωτέρω πεντάδος, ὁ ἅγιος Ὁρέστης, εἰ καὶ ἡ τελευταία κατὰ ληξιν ΟC δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν κατὰ ληξιν ΗC τῆς γενικῆς πτώσεως τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ΟΡΕCΤΗC, ἐκτός, ἐὰν ὁ μουσειάτωρ κατ' ἐξάρεσιν, ἀριστερᾷ τοῦ ἁγίου τούτου ἔγραψε τὸ ἐπίθετον ΑΓΙΟC, καὶ τότε ἡ ΟC κατὰ ληξιν ἀνήκει εἰς τὸ ἐπίθετον.

Ἡ σύναξις τῶν πέντε τούτων ἁγίων ἐτελεῖτο ἐν Βυζαντίῳ ἐν τῷ Ἀποστολείῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, πλησίον τοῦ Ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας. (Ἐκτενέστερον περὶ τούτων ἰδὲ Συναξ. Δεκεμβρίου 13).

17. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΚΙΝΔΥΝΟC. — Ὡραίαν καὶ σεμνοτάτην κεφαλὴν ἔχων περιβάλλεται ὑπὸ πλουσιωτάτης χρυσοκλάδου αὐλικῆς στολῆς, τὴν μὲν δεξιάν ἔχων ἐπὶ τοῦ στήθους, τῇ δὲ ἀριστερᾷ κρατῶν σταυρόν· ὁ ἅγιος οὗτος μετὰ τῶν συμπαρισταμένων αὐτῷ ἁγίων μαρτύρων Πηγάσιου, Ἀφθονίου, Ἐλπιδοφόρου καὶ Ἀνεμποδίστου, ἦσαν ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Σαβουρίου, ὡς Χριστιανοὶ δὲ εἰς κάμινον πυρὸς ἐμβληθέντες, τῷ 330 ἐδέξαντο τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον, καὶ ὦν τῇ 2 Νοεμβρίου ἡ Ἐκκλησία τελεῖ τὴν ἱερὰν αὐτῶν μνήμην. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ ἅγιοι οὗτοι, ὡς αὐλικοί, εἰκονίζονται φέροντες τὰ αὐλικά αὐτῶν διάσημα, οἷά εἰσιν ὁ μχνδύας μετὰ τοῦ *latus clavus*, ἡ σπάθη καὶ ἡ περίχρυσος περιβολή.

18. Ο ΑΓΙΟΣ ΕΛΠΙΔΙΦΟΡΟC. — Κρατεῖ τῇ μὲν δεξιᾷ σταυρόν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην. Πρὸ τῆς ἐπιδιορθώσεως τοῦ ψηφοθετήματος τούτου ὁρθῶς ἐγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου ΕΛΠΙΔΗΦΟΡΟC (ἰδὲ πρώτην ἡμῶν συγγραφὴν σελ. 119).

19. Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΕΜΠΟΔΙCΤΟC. — Νέος ἀγένειος φέρων πορφυροῦν ἐπενδύτην, τῇ δεξιᾷ κρατεῖ μονόγχαμμον λευκὸν σταυρόν, τὴν δὲ ἀριστεράν ἔχει ὑπὸ τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην.

20. Ο ΑΓΙΟΣ ΠΗΓΑΣΙΟΣ — Πλουσίαν φέρων περιβολήν, τῇ μὲν δεξιᾷ κρατεῖ σταυρὸν λευκόν, τῇ δὲ ἀριστερᾷ ἀνέχει τὸν ἑαυτοῦ ἐπενδύτην. Ἀπέναντι τοῦ ἁγίου τούτου φρονοῦμεν ὅτι εἰκονίζετο ὁ ἅγιος Ἀφθόνιος ὁ μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἁγίων συμμαρτυρήσας.

21. [Η ΒΑΪΦΟΡΟΣ] — Ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ λευκοῦ ὀναρίου καθήμενος, καὶ ὑπὸ δύο μόνον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου συνοδευόμενος, ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλήμ, ἣτις φαίνεται ἀπέναντι ὑπὸ κυκλικοῦ, μετ' ἐπ' ἄλλξεων φρουρίου περιτετειχισμένη, καὶ ἐξ ἧς ἐξέρχεται ὁ ὄχλος εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἐν χερσὶ βᾶϊα φέροντες.

Μικροὶ παῖδες πρὸ τοῦ Ἰησοῦ τρέχοντες, κρατοῦσιν ὡσαύτως κλάδους φοινίκων, ἕτερος στρωννύει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἄλλος παῖς ὑψηλὰ ἐπὶ φοῖνικος καθήμενος καὶ κόπτων κλάδους, ῥίπτει αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ἡ ἐν τῇ ἁγιογραφικῇ ταύτῃ παραστάσει πλουσία πλοκή καὶ σύνθεσις ἀντιθέτων κεφαλῶν παιδίων, νέων, γερόντων ἀνδρῶν πωγωνοφόρων, ἀγενεῖων κ λ. π., καθιστῶσι τὴν παράστασιν ταύτην λίαν φυσικὴν, ποικίλην καὶ εὐάρεστον εἰς τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ, ὡς ἦδη εἰς τὰς περὶ τῶν ψηφοθετημάτων γενικὰς ἡμῶν παρατηρήσεις εἴπομεν (σελ. 16). Ἰδίως δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη διακρίνεται διὰ τὴν φυσικὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ὅλου σχεδίου αὐτῆς, καὶ ἰδίᾳ διὰ τὴν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς πτυχολογίαν τοῦ ἐπενδύτου τοῦ Ἰησοῦ, διὰ τὸν πατέρα, τὸν ἀπὸ τῆς χειρὸς κρατοῦντα τὸν ἑαυτοῦ παῖδα, διὰ τὸν ὀπισθεν τούτου ἐκινῆσαι παριστάμενον, καὶ εἰσνεῖ στρεφόμενον τὸν ἄνδρα τὸν κεκαλυμμένον τὴν κεφαλὴν ἑαυτοῦ ἔχοντα, καὶ πρὸ παντός διὰ τὸν μετὰ τοσαύτης καλλιτεχνικῆς ἀφελείας ὑψηλὰ ὑπὸ τοῦ δένδρου καθήμενον παῖδα, δὴ διακρίνει, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πόδας, γραμμὴ τέχνης ἐγκρίτου. Τοῦναντίον ὅμως τὸ σχέδιον τῆς πᾶλου κατὰ τὸν λαιμὸν καὶ τὴν κεφαλὴν ἰδίως, δὲν εἶναι ἀκριβές καὶ τοῦτο, διότι οἱ κυρίως ἁγιογράφοι καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι, ὅπως τὰ γυμνά, οὕτω καὶ τὰ ζῶα, δὲν ἐσπούδαζον ἐκ φύσεως (d'après nature) Ἡ αὕτη παράστασις εὔρηται καὶ ἐν τῷ ἐν Σικελίᾳ ναῶι τῆς Καπέλλας Παλατίνας, ἐν ᾗ ἡ πᾶλος ἔχει ἀκριβέστερον σχέδιον καὶ ἐν γένει δὲ ἡ σύνθεσις αὕτη δὲν εἶναι κατωτέρα τῆς τοῦ Δαφνίου, καὶ ἡ μὲν ἐν Σικελίᾳ σύνθεσις μετὰ τῶν ὀπισθεν ἱσταμένων σύγκειται ἐν ὅλῳ ἐξ 25 προσώπων, ἡ δὲ τοῦ Δαφνίου ἐκ 13. (1) Ἡ δὲ πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ψηφοθετήματος τούτου εἰς τοῦτο

(1) Σημειωτέον ὅτι αἱ δύο παραστάσεις αὗται ἔχουσιν ἀντίθετον ὅλως διάτα-